

P Á L F E R E N C

Isten háza a szakralitáson túl

A ZANATI SZENT L Á S Z L Ó - T E M P L O M

A rendszerváltást követő időszakban, de különösen az elmúlt években jelentősen megnövekedett a falutörténeti monográfiák száma. E munkákban – nagyon helyesen – az egyháztörténet, azon belül is a szakrális terek építésének története általában központi szerepet tölt be.

Ez következik a templomok gyakran centrális elhelyezkedéséből, továbbá abból a tényből, hogy ezeket a történelem folyamán a társadalom minden rétege használta, így építésük története az egész közösség összefogásának és alkotóerejének eredményeként is aposztrofálható. Szerencsére a templomok forrásadottságai jónak mondhatóak, köszönhetően részben az időszakonként megtartott canonica vizitációknak, illetve az egyházi levéltárak a családi levéltárakhoz mért viszonylagos sértetlenségének.

Egy közösség templomot, Isten házát, nyilvánvalóan a transzcendens megszólítása, az azzal való kapcsolat kialakítása okán emel, vagyis az épület mindenek feletti célja egyértelműen szakrális. Mindemelllett a falvak életében a templomok nem csak „pusztán” szakrális funkciót töltöttek be. Az épülethez – mint a kisebb településeken a XIX. századig általában egyetlen kőépülethez – már a legkorábbi időszakról védelmi funkciók is társultak. A középkori templomok lőrészzerű ablakai, a vastag falak, a bronz kapu, a templomot körülvevő erős fal mind-mind azt a célt szolgálta, hogy vész esetén a falubeliek menedéket találhassanak benne. A középkorban nem csak a védtelenek lelhettek itt védelemre, de a bűnösök is, ugyanis a templomba menekülő vétkest a jogszokás szerint nem lehetett elfogni, s ha onnan önszántából kikerült, a büntetést enyhítés nélkül nem lehetett rajta végrehajtani.¹

Évszázadokon keresztül a templom és az azt körülvevő tér adott helyet a temetőnek is. A gazdagabbak az elnyerni vágyott mennyei boldogság reményében mindent elkövettek, hogy a halandó testüket felszentelt helyek kriptájába, de legalábbis közvetlenül a falak mellé helyezték örök nyugalomra, bízva abban, hogy a felettük, vagy mellettük bemutatott liturgia kegyelme segíti őket eljutni Isten színe elé. Az épületet így egyszerre használták az élők és a holtak, mintegy jelképezve az emberi lét folytonosságát, amelynek a halál pusztán csak egy állomása.

A ma már Szombathely városhoz tartozó Zanat lakossága a középkortól a modern korig szinte teljesen katolikus valláson élt. A falu a XVI. századtól a győri, 1777-től pedig szombathelyi püspök tulajdonát képező a szombathelyi uradalomhoz tartozott, így a protestantizmus – az erős püspöki felügyelet miatt – nem tudott meggyökeresedni a településen. A falu 1930-ig egyház-igazgatásilag a szombathelyi plébániához tartozott. 1638-ig a domonkos rend szombathelyi letelepedéséig a mai Szent Márton-templomból, ezután előbb a várkapolnából lett plébániából, majd pedig a szé-

kesegyházból járt ki a plébános. 1930-ban Mikes püspök az addig egy plébániához tartozó Szombathelyt négy plébániára osztotta fel. Ekkor kapott plébániai státuszt a Szent Erzsébet, vagy ferences templom, a Szent Kvirin, vagy szalézi, illetve a Szent Márton vagy domonkos templom. Zanat község természetesen domonkosokhoz került, ahol a filia első plébánosa Badalik Bertalan lett, a későbbi domonkos provinciális, majdani veszprémi püspök. Ettől kezdve, egészen 1950-ig, a szerzetesek elhurcolásáig domonkos szerzetesek látták el a lelkipásztori teendőket.

Zanat szakrális emlékei közül minden bizonnyal a legrégebbi, mind a mai napig használt épülete a Szent László tiszteletére felszentelt templom. A településen gyakorlatilag ez az épület képviseli az állandóságot. Elkerülték a történeti sorscsapások, a falut többször sújtó kisebb-nagyobb tűzvészek és nem utolsósorban a II. világháború borzalmai is csak némileg érintették. A faluban az iskola mellett ez az egyetlen olyan fedett tér, ahol össze tudott gyűlni a település apraja-nagyja. Igaz elsősorban vallási célokat szolgált, de az évszázadok során az egyház annyira átszótta a mindennapokat, hogy a parasztemberek közt a szent és a profán közti határ meglehetősen elhalványult.

A templomban történt a kántortanító megválasztása. Az 1868. évi 38. törvény értelmében itt gyűlt általában össze az iskolaszék, hisz itt állt rendelkezésre az orgona, ahol megpróbálhatták a leendő kántortanító zenei felkészültségét. Zanat központjában állt ugyan egy iskola, de míg azt a XVII. századtól fogva többször lebontották, addig a templom a középkortól fogva permanens építészeti fejlődésen ment át. Ennek oka valószínűleg abban rejlett, hogy az épületnek nem volt meg a „szent” jellege. Patetikusan megfogalmazva: az ősök folyamatos imái nem szótték át az épület falait, nem szentelték meg azt, így azt a lakosság megkööttségek nélkül igazíthatta a megváltozott igényeihez. Mert hiába áldotta, vagy szentelte a püspök a templomot, azt egy megfelelő liturgia elvégzésével deszakralizálhatta is, de az elődök munkája és imája a helynek kellő védettséget adott.

A zanati templom első írott említése 1592-ből származik, a püspökség urbárium írja le a következőképpen: „Patrocinium et dedicationem habent in festo Conceptionis et S. Ladislai. Ecclesie autem est parva ad quam colunt iugera sedicim. In sacris descendent a parcho Sabariensi, cui aliqantum terrarum arant. A baptismo exigitur ab eis denar. 12, capo unus et panis 1. Sed quia id contra canones est, prohibendum parcho erit.”²

„Patronusa és búcsúja a Szeplőtelen fogantatás és Szent László. A templom pedig kicsi, amelyhez 16 hold tartozik. Misére a szombathelyi plébános küld, akinek kevés földjét művelik. Keresztelésért jár neki 12 dénár, egy kappan és egy kenyér. De mivel ez kánonellenes, ezért a plébános számára tilalmas.” Az épület minden bizonnyal valamivel előbb épülhetett, mint forrásunk kelt.”

Az épület valószínűleg a XV. század végén már állt, de az is lehet, hogy még előbb. Mivel a dombra épült, megengedhető az a feltételezés, hogy mikor a falu elköltözött a patak két partjáról, s a biztonságosabb magaslatra húzódott, akkor keletkezett a templom is. Az épület datálását segíti a szentély keleti oldalán látható gótikus ablak,

amelyet bár bontásból is ideemelhettek, azonban egyszerű kivitelezése megengedi azt a következtetést, hogy alkotói a szerény anyagi kondíciókkal rendelkező zanati közösségnek szánták.

Az építő személyét azonban homály borítja. Az teljesen valószínűtlen, hogy a falu lakosságának lett volna elegendő ereje egy ilyen, a korban jelentősnek számító beruházásra. Sokkal valószínűbb, hogy a település földesura, a győri püspök vállalta magára az építés terheit, s lett ezáltal a templom kegyura is. Ez nem minden esetben volt szerencsés, ugyanis, ha világi személy töltötte be a kegyúri posztot, és adott esetben elhanyagolta kötelességeit, az ordinárius felszólíthatta feladata teljesítésére. Ilyen esetben azonban nem volt felettes hatóság, amely szükség esetén felléphetett volna a templom érdekében, illetve ha az épület állaga elkerülhetetlenné tette a felújítást, annak költsége nem a kegyúrra, vagyis a püspökre hárult, hanem a falu lakosaira.

AZ ÉPÍTÉS HELYE

A zanati Szent László-templomot 1999-ben, a 2000-es nagy felújítás előtt Mentényi Klára, valamint Juan Cabello vezetésével az Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ munkatársai, az egyházközség megbízásából megvizsgálták, s eredményeiket 2006-ban publikálták is.³

A helyreállítás során derült ki, hogy az épület középkori eredetű. Ennek a korszaknak az emléket őrzi a szentély keleti tájolása, és az azon elhelyezett gótikus ablak. Továbbá ebből az időből való a déli kapu, amelyet később megnagyobbítottak, mára azonban csak a nyoma maradt meg.

A középkori templom téglával kevert törtkőből készült, kötőanyagként eleink mészdús, apró kavicsos habarcsot használtak. Megengedhető az a feltételezés – hasonlóan más középkori eredetű templomokhoz –, hogy az építő kövek a közeli Szombathely római kori épületeiből származtak. Tudjuk ugyanis, hogy még a XVIII. században is működtek olyan társulatok, szervezetek, amelyek a gyakorlati funkcióval nem rendelkező, egykori Savaria épületeinek bontásából éltek.

A templomot négyzet alakúra alakították ki, a korai időkben egy kisméretű hajóból és a nála keskenyebb, egyenes záródású szentélyből állt. Ez utóbbi megegyezik a mai szentéllyel. A templom feltárását végző szakemberek véleménye szerint, e korai épület még nem rendelkezett toronnyal.⁴ A szentély keleti oldalán lévő ablakhoz hasonlólt találtak a templom déli falán is, ennek külső részét azonban a később épült sekrestye kialakításakor elbontották. Megtalálták a régi, a mainál jóval alacsonyabb keresztboltozat lenyomatát is.

A Batthyány József, győri püspök által elrendelt canonica visitatio szerint az épülethez 1754-ben nem tartozott sem sekrestye, sem szószék, sem oltárszekrény, ellenben ekkor már állt a falazott torony.⁵ A szombathelyi püspökség 1777. évi megalapítását követően, az egyházmegye első főpásztora, Szily János kötelességének tartotta, hogy a kegyurasága alá tartozó templomokat jó karba helyezze és az épületeken szükséges beruházásokat végrehajtsa. Így újult meg mind a novai, mind pedig a zanati templom. A püspök rendelkezésére elkészült 1781-es vizitáció meg is jegyezte,

hogy „Régebben a templom nagyon romos volt, de a földesúr, felsőszopori Szily János adományából az elmúlt évben, 1779-ben régi romjaiból felépítették. Ez a vizitáció tett először említést a templomhoz tartozó sekrestyéről, amely minden bizonnyal a felújítás során készült el.

A munkák megtervezője nagy valószínűség szerint a szombathelyi székesegyház építője, a neves szakember, Hefele Menyhért lehetett. A visitatio alapján kijelenthető, hogy ekkor készült el a kórus, valamint a sekrestye is, ellenben ekkorra eltűnt a Szent György tiszteletére állított oltár.⁶

Sem Herzan Ferenc bíboros, sem pedig Somogy Lipót püspök alatt nem történt a templom szerkezetében változás. Ez annál is valószínűbb, mivel az ő működésük idején még javában tartottak a székesegyház építésének munkálatai, emellett pedig nem juthatott sem pénz, sem energia a kis jobbágyfalu templomának helyreállítására. Somogy Lipót canonica visitatioja éppen emiatt tulajdonképpen csak megismétli mindazt, amit a Szily-féle vizsgálat rögzített.

Böle András püspök 1841-ben elrendelt egyházlátogatásának jegyzőkönyve viszont már többről árulkodik: „Ezen egyház 1779-ik évben boldog emlékezetű akkori püspök F. Szopori Szily János költségén építettett kőből, azonban az idők viszontagságai által megrongáltatván a múlt 1838-ik évben a mostani M. püspök Böle András úr által kiigazítatott, a sindel helyett cseréppel fedeztetett, az oltár, a szónok szék, és belől minden hozzá tartozó eszközök és bútorok megújítattak, és ismét tisztességes állapotra hozattak.”⁷

Ezt követően 1872-ben nyúltak az épülethez, ekkor Boros Károly plébános engedélyt kért a püspöktől, hogy a zsanati templom tornyát és tetőzetét felújítsa, amelynek 270 Ft-os költségét a templompénztárból finanszírozta.⁸

A templom megnagyobbítására és teljes szerkezeti átalakítására 1888-ban került sor. Sajnos az építkezésre vonatkozó dokumentumok meglehetősen hiányosan állnak rendelkezésünkre. A felújítás tervét Horváth István plébános vetette fel. „A zsanati templom tetőzete oly korhadt, hogy annak újból való felépítése multhatatlanul szükségessé vált. Tekintettel ezen körülményre és arra hogy az eddigi kis templom a hívek befogadására már alig elégséges, plébánoskodásom óta mindig foglalkoztam azzal, miképp volna lehetséges, Isten nagyobb dicsőségére s a jó zsanati híveim vallásos buzgóságának emelésére, az országot mentén, a volt püspöki jobbágyok községében, egy nagyobb, díszes templomot építeni.”⁹

A terveket Brenner János építész készítette el, a felújítás összköltsége, a tervezet szerint 7849 forint 21 krajcárt tett ki. A munkálatokat teljes egészében a helyi templompénztárból fedették, a zsanatiak magukra vállalták a fuvaros munkát, amely a költségvetésben mintegy 600 koronát képviselt.

Mivel a pontos tervek és a költségvetés nem állnak rendelkezésünkre, így ismét a templomfeltárás eredményeire kell hagyatkoznunk. A munkálatok magába foglalták a tető lebontását, a falak különböző mértékű visszabontását, majd téglából való újbóli megemelését. A nyugati végfal és a régi torony lebontása után a templomot meghosszabbították, s felépítették a ma is látható tornyot. A homlokzat ablakainak kialakítását, valamint a tetőboltozat felépítését is ekkor végezték el.¹⁰

Nem foglalkozott azonban az eddigi szakirodalom az 1903-as tatarozási munkálatokkal. Ekkor Gaál Sándor plébános szintén a torony, valamint a tetőzet javítási munkálataira kért engedélyt a püspöktől: „*A szanati fióktemplom tornya, tetőzete és különösen éjszaki oldala annyira megrongált állapotban van, hogy nagyobb károk elkerülése céljából annak helyreállítása még az idén szükségesnek látszik, másrészt a templom belseje is annyira dísztelen, hogy a templom kifestése, vagy legalábbis bemeszelése nagyon ajánlatos.*”¹¹

A templom utolsó jelentős szerkezeti átalakítására az I. világháborút követően, 1920-ban került sor. Az épületen új ablakhelyeket alakítottak ki, ahová színes üveglablakokat helyeztek el. Forrásaink szerint e kőműves- és cserepesmunkákat szakemberek végezték el, míg a helyiek a fuvart biztosították.¹²

1924-ben az eddigi egyetlen harang mellé felkerült a toronyba két új harang. A beszerzést Gaál Sándor plébános a templomföldék bérletéből fizette, mégpedig nem készpénzben, hanem – valószínűleg az elszabadult infláció miatt – természetben. A két harangért 75 mázsa búzát adott a plébánia. Ezt követően az épületen jelentősebb szerkezeti átalakulás már nem történt.

A MŰVÉSZET HELYE

Katolikus templomok esetében, ha nem is elsődleges, de kimondott cél, hogy az Isten háza ne pusztán funkcionálisan legyen megfelelő, vagyis ne csak a liturgia bemutatására legyen alkalmas, hanem esztétikájában is hirdesse az Isten nagyságát és dicsőségét. Mindemellett arra is törekedtek, hogy a különféle művészeti ágak azért a legfontosabb dolgokra tereljék a hívek figyelmét. Értelemszerűen a templomok legdíszesebb részei éppen ezért az oltár és a szószék.

Az 1754-es vizitáció szerint a templomban két oltár állt, a nagyobbikat Szent György tiszteletére, a kisebbiket Szent Lászlóéra szentelték. Szily János feltehetőleg ezt a két régi oltárt lebontatta s helyükre egy újat készíttetett. Az új oltárkép az egyházmegye neves festőjéhez, Dorffmaister István nevéhez köthető. A festmény Szent László apoteozisát, megdicsőülését ábrázolja. Sokáig vita volt a festő kilétét illetően. Először Fábíán Mária vetette fel, hogy az oltárkép Dorffmaister alkotása. Állítását a Püspöki Levéltár egyik iratára alapozta, amelyben Dorffmaister arról ír, hogy szentmihályfán hasonló oltárképet szeretne készíteni, mint Zanaton.¹³ 1997-ben ezt az alkotást a szombathelyi képtár Dorffmaister kiállítására Marosfalvi Antal restaurálta, amikor is – megerősítve az addigi feltételezéseket – előkerült a mester szignója: Steph. Dorffmeister pinx. Ao. 1780.¹⁴

Rejtélyek sora övezi a képet körülölelő oltárépitményt. A Szily-féle vizitáció egy rövid mondatra szorítkozik csak: *Egy oltára van, amelyet Szent László tiszteletére a püspök kegyes adományából emeltek. Az oltár el van látva biteles oltárkövel és méltó módon díszítették.*¹⁵

Az oltár feltehetőleg – hasonlóan a kemenesmihályfai templomhoz – nem rendelkezett felépitménnyel. Vagyis a mensa fölé elhelyezték a tabernákulumot, efölé a

festményt, köréjük pedig a művész a felépítmény látszatát keltő freskót festhetett. Ez utóbbi az idők során minden bizonnyal tönkrement és lekopott.

A Bőle-féle vizitáció ehhez képest a következőket mondja: 1838-ik évben [...] az oltár, szónok szék és belől minden hozzá tartozó eszközök és bútorok megújítottak és ismét tisztességes állapotra hozattak.¹⁶

A hajóban lévő Lourdes-i Mária-oltár stílusában megegyezik a főoltárral, teljesen bizonyos, hogy egykorúak és egy műhelyből származnak. Ennek datálásában kicsit segít a tény, hogy a lourdes-i jelenések 1858-ban történtek, amelyet az illetékes egyházmegye 1862-ben ismert el csodának, a pápa azonban csak 1891-ben. Az oltár alsó részében Krisztus-sírt alakítottak ki, amely mellett a hívek nagypénteken tartanak áhítatot.

Felmerült annak lehetősége, hogy a felépítmények 1882-ben kerültek beszerzésre. Ekkor ugyanis Boros Károly plébános az oltár kijavítására kért engedélyt. Az ekkor megengedett összeg (58 Ft), azonban olyan csekély, hogy abból a két oltár és a szószék költségeit nem lehetett kifizetni.¹⁷ Valószínűbb, hogy az 1888. évi nagy átalakítás keretében valósult meg a templom bútorzatának beszerzése is.¹⁸

A templom szobrai nem képviselnek jelentősebb művészeti értéket. A szentélyben kettő, a hajóban négy faszobor található, mindegyik munka XX. századi alkotás. A szobrok talpzatai közül három egy stílust képvisel. Ezek illeszkednek, bár nem egyeznek meg az oltár és szószék stílusával. A rajtuk lévő feliratokat később illesztették rájuk. A szentélyben lévő Jézus Szent Szíve-szobrot Vida József kántortanító felesége állíttatta, mint azt a rajta lévő mosolyra fakasztó táblácska is hirdeti: „Jézus Szent Szíve iránti tiszteletből emeltette Vida Józsefné tanító neje 1906.” Feltehetőleg ugyanaz a személy készíthette a hajóban álló Szent Ferenc-szobor talpzatának elírt szövegét is: „Szent Ferencz tiszteletére emeltette Kovács Lajosné és Pintér Teréz.”

A szentély bal oldalán lévő Szűz Mária-szobor táblája nem egyidős a másik kettőével, legalábbis alakja eltér az előbbiektől és eltérő a betűk díszítése is: „A világháború emlékére állíttatta Kiss Rozália 1916.”

A hajóban található Szent Antal-szobor sablon munka, valószínűleg valamelyik falubeli adománya lehetett. A mellette lévő Liseux-i Kis Szent Teréz-szobor Gaál Sándor szombathelyi plébános személyéhez köthető, aki különösen is tisztelte a szentet. A Teréz-szoborral szembeni Szent László-szobor eredetéről semmit nem tudunk. Lehetséges, hogy az oltárkép 1934-es restaurálásáig ez az alkotás állt az oltáron, mintegy helyettesítve a festményt.¹⁹

A templom üveglablakai az 1920. évi átalakítást követően készültek el. A munka elvégzésére, talán a kor legjobb szakemberét sikerült a zanatiaknak megnyerni. Palka József (Retz, 1860 – Budapest, 1952) egy híres üvegfestő nemzedék tagja, tanulmányait Bécsben kezdte. Több mint 600 templom számára készített ablakokat. Érdeklőség, hogy ő alkotta a bécsi Pazmaneum, valamint Tallinban a köztársaság palota ablakait is.²⁰ Zanati alkotása tökéletesen illett a neogót templomtérbe. Alakjai számára olyan oltárszerű keretet adott, amely tökéletesen egyezett az akkor már meglévő zanati templomoltárokéval. Szent Imre, valamint Szent Erzsébet alakját a fiatalok

színműveiből sikerült kifizetni, míg a Szent Györgyöt ábrázoló ablakot a helyi kocsmáros, Tancsics György és neje finanszírozta. Erről tanúskodnak az ablakok feliratai is. Szent Imre alatt Magyar ifjúság példaképe tiszteletére közösség támogatásával a zanati fiatalság, Erzsébetnél: Vallásos és hazafia kegyelettel a zanati műkedvelő ifjúság Vida József kántortanító működése alatt. Szent György Isten dicsőségére és Szt. György tiszteletére állíttatta Tancsics György vendéglős és neje. A negyedik, az egyetlen északra néző ablak, a Szent Koronát ábrázolja, alatta az I. világháborús zanati hősi halottak nevével.

A templom ma látható freskói, viszonylag későiek. 1939-ben festette őket Steffek Albin Heckenast János aranyművessel együtt. Az akkor valószínűleg gazdagabb freskókból, mára mindössze csak néhány angyalfej, egy-két geometrikus ábra és a mennyezeti festmény – két angyal, térdel egy monstrancia előtt – maradt meg. A főalakok sajátossága, hogy valószínűleg Steffek azt a Monstranciát festette meg, amely mind a mai napig a templom tulajdonában van. A munkálatokra 2000 koronát különített el Sütő Albert plébános.²¹ Steffek az egész épületet kifestette, az oldalfalakat téglaszzerű díszítéssel látta el, míg a mennyezetre a csillagos égboltot helyezte. Sajnálatos, hogy a templom 1977-ben történt tatarozása során ezek elvesztek.²²

A ZENE HELYE

A templom díszé és a liturgia elengedhetetlen kelléke az orgona. Figyelemre méltó, hogy annak ellenére, hogy a zanati templom kicsi, mégis orgonájának említése viszonylag korai. Már az 1841-es Böle-féle egyházlátogatási jegyzőkönyv is említést tesz róla. Ez a hangszer lehetett a templom első orgonája, amely valószínűleg a templom 1838-as felújítása után került beépítésre. E feltevést erősíti hogy 1890-ben Horváth István plébános a következőképpen igényel támogatást új orgona építésére: *A fióktemplom orgonája több mint 50 éves, oly rossz karban van, hogy kijavítása lehetetlen, s az erre fordítandó pénz csak pazarlás lenne, mély hódolattal kérem méltóságodat, hogy a mellékelt költségjegyzék alapján, amelyből 10 ft-ot lealkudtunk, az új orgona beszerzésére a fióktemplom pénztárából 510 ft-ot kegyesen utalványozni méltóztassék.*²³

Sajnos ez az orgona is 1912-re szintén hasznavehetetlenné vált, így Gaál Sándor szombathelyi plébános engedélyt kért egy új hangszer beszerzésére, amelyet Kemenesi Sándor budapesti orgonaépítővel készíttetett el.²⁴ A templomi ének kíséretét – eltekintve a kisebb javításoktól és átépítésektől – ma is ez a hangszer látja el.

Az új orgona első nagyobb karbantartási munkálataira 1942-ben került sor, ezt Gergye József szombathelyi orgonaépítő végezte el.²⁵

A háború okozta károk elhárítására az orgona esetében is csak a katonai események lezárulta után három évvel, 1948-ban kerülhetett sor. Ekkor már több mint egy éve csak harmónium kísérte az éneket a templomban, ugyanis az orgona javítására az egyházközségnek nem állt rendelkezésére kellő anyagi fedezet. Szerencsére a hívek lelki gondozását akkoriban ellátó szerzetes, P. Tóth Mihály Novoth Lajos váci orgonaépítő személyében talált olyan szakembert, aki kedvező áron vállalta a munka elvégzését.

Ezt követően hosszú évekig – részben az anyagiak, részben a politikai viszonyok miatt – illegálisan a hivatalos utat megkerülve zajlott a hangszer karbantartása. Ezeket a munkákat azonban – levéltári forrás hiányában – nem tudjuk rekonstruálni.

Az orgonálás feladatát a kántortanító látta el. Az iskolák államosítása után 1948-ban azonban a tanítót eltiltották a templomi szolgálattól. Ekkor egy helybeli parasztfiú autodidakta módon megtanult a hangszeren játszani, és átvette a kántor szerepét. A fiatalember csak ritkán jutott be az épületbe, s ezért otthon gyakorolt oly módon, hogy biciklibelsőből készített magának klaviatúrát. Helyi lányokból verbuvált magának kórust, s amikor ő megakadt, ez az „amatőr” énekkar vette át tőle az éneket.

A KÖZÖSSÉG HELYE

A templomok fenntartását szolgáló kegyuraság intézménye Magyarországon a XX. század közepére a megváltozott politikai és társadalmi viszonyok miatt gyakorlatilag megszűnt. A rendszer már a századforduló óta komoly problémákkal küszködött, miután a birtokok – amelyhez a kegyúri jogot kötötték – jelentős része bankok, illetve nem katolikus vallású tulajdonosok kezébe került. Az évszázadok óta meglévő templomfenntartási szisztéma számára a végső döfést az 1945-ös földosztás adta meg. Ezt követően az épületek állagának megóvása – ekkor konkrétan a háborús károk orvoslása – az egyházközségeket terhelte.

A folyamat azonban már a századforduló után megindult. Erre utal a szobrokon, majd kicsivel később az üvegablakokon lévő feliratok megjelenése, amik azt bizonyítják, hogy a hívek egyre fontosabbnak és egyre inkább a sajátjuknak érezték templomukat és erre készek voltak anyagi áldozatot is vállalni.

Amikor 1919-ben a templom restaurálásra szorult, a pénzt a kántortanító, Vida József vezetésével a falubeliek saját maguk gyűjtötték össze, oly módon, hogy a fiatalok színdarabokat tanultak be, s ezekkel járták a környék falvait. A gondok akkor támadtak, amikor Vida, aki gyakorlatilag az egész felújítást maga vitte hátán, 1921 januárjában elhunyt. Ennek ellenére a munkákat sikerült befejezni.

Az átalakítás következtében a templom emlékhelyé vált. A közösség által finanszírozott, a hősök nevét feltüntető emlékmű mellett a szobrok, a Szent Györgyöt ábrázoló üvegablak minden bizonnyal fogadalmi ajándékok voltak.²⁶

A templom a második világháború alatt az 1945. március 4-i szombathelyi nagy bombázást sértetlenül átvészelte, a szovjet csapatok bevonulásakor azonban találatot kapott. A németek feltehetőleg egy géppuskafészkét, vagy őrhelyet alakítottak ki a toronyban, amelyet a megszálló orosz erők több lövéssel semlegesíthettek.

Az épület állaga – főként a torony – annyira megromlott, hogy a felújítás ismét elkerülhetetlenné vált, azonban ezt a világháborút követő megszállás és az ebből szinte szükségszerűen fakadó nélkülözés ellehetetlenítette, így hosszú időn át a torony tető nélkül, vagy rossz tetővel állhatott.

A munkák megkezdésére 1948-ig kellett várni. Ez az év a magyar egyháztörténet talán legsötétebb éve volt. Lezárult a Mindszenty-féle Mária-év, amelynek utolsó

programjait az államhatóságok a lehetőségig igyekeztek megakadályozni. 1948 júniusában a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és Magyar Kommunista Párt összeolvadásából létrejött Magyar Dolgozók Pártja egypártrendszerrel vezetett be; államosították az egyházi iskolákat, aminek következtében számtalan szerzetes és apáca munka nélkül maradt; a sajtóban fokozódott az egyház elleni támadássorozat, amelynek csak egy állomása lett a bíboros 1948. december 26-i letartóztatása. Mindközben a parasztságnak a hadigazdálkodás miatt hihetetlen terheket kellett elviselniük, amely az '50-es évekre már-már elviselhetlenné vált. De a zanatiak mégis templomot akartak építeni és ezzel nem voltak egyedül. 1950-ben az újperintiek is hasonló tervet készítettek, illetve ekkor indultak meg a magyarlaki templom építésének előkészületei is. A parasztság sorsát látott az egyházban, és ezzel a sorsárssal sorsközösséget vállalt.

A templom érdekében a zanatiak addig soha nem tapasztalt összefogásról tettek tanúbizonyságot. Több volt ez felújításnál. A helyeik ezzel tüntettek az egyház mellett.

Amikor a templom 2000. évi renoválása során a bádogosmester a torony keresztjét leemelte helyéről az azt tartó gömbből – mintegy időkapzsula-szerűen – egy csomag került napvilágra. A csomagban rejlő iratok a templom 1948. évi felújításának dokumentációját tartalmazták: az adományozók, aktivisták neveit, és a felújítás irányítójának P. Tóth Mihály domonkos szerzetesnek pro memoria feljegyzéseit. Ebből idéznék:

Álljon ez a krónika – amelyet a templom keresztjébe helyeztünk – tanúbizonysággul az utókor számára, hogy az 1948. esztendő nehéz esztendő volt a magyar nép számára. De a sorscsapások alatt hitében nem ingott meg egy percre sem népünk és tudott Isten dicsőségére építeni még oly időkben is, amikor talán egyeseknek saját szájuktól kellett megvonnia a falatot, hogy adományukkal a templom ügyét előbbre vigyék.

A domonkos szerzetes tökéletesen átértézte a falubeliek áldozatát. Az emberek egy része ténylegesen éhezett, de a templom építése haladt. P. Mihály valószínűleg tudta, hogy a majdnem lehetlent kéri híveitől. Éppen ezért fontosnak tartotta, hogy ne csak a szervezésből, hanem a munka fizikai feléből is kivége részét. A falu öregjei még ma is megrendülten mutatják a templom azon részeit, ahol „Mihály atya csapta a maltert...” Az atya annyira a közösség vállalkozásának és eredményének érezte a templomfelújítás munkáját, hogy magát feljegyzésében meg sem említette, éppen ezért a Horváth Jordán plébános szükségesnek vélte, hogy még egy bejegyzést elhelyezzen az időkapzsulában:

Utolsó oldalon hadd álljon itt és hirdesse e néhány sor P. Tóth Mihály, Zanat község domonkos rendi hitoktatójának szorgalmas és fáradhatatlan munkáját. Ő volt, aki ennek a nagy munkának nekilendült, és neki lendítette a munkát és az egész falu minden lakóját. Megszervezte a munkatársakat és irányította szellemileg és anyagilag egész idő alatt a munkálatokat. Rendezte egyik szép színdarabot a másik után a zanati ifjúság bevonásával, mely színdarabok tiszta jövedelme tette lehetővé, hogy ez a templom romjából újjászülethessen. Áldja meg a jó Jézus a mi drága Miskánkat jókedvel, további

munkaszeretettel és áldja meg az Ő áldásával apostoli lelkét, hogy egyszer színről színre megláthassa Istent, akinek dicsőségére dolgozott.

Szbely-Zanat, 1948. április 29.

*P. Horváth Jordán
plébános*

BEFEJEZÉS

Azáltal, hogy a templom épülete, a falak, a bútorok, műemlékek magukon hordják a változó korok jeleit, a szakrális tér időn kívüli dimenzióba kerül. Isten a téren és az időn kívül áll ő a történelem ura. Az öröktől fogva létező Alkotó és a számos kor lenyomatát magán viselő, ezáltal egyfajta kortalan jelleget magára öltő épület között egy újabb kapocs alakul ki. A templom maga is kezd hasonlóná válni Istenhez.

A szakrális tér építői nemcsak amiatt vállalkoztak a költséges és tőlük telhetően legjobb minőségű anyagok használatára, mert a legjobbat kívánták Isten számára építeni, vagy mert munkájukkal „Isten dicsőségét” kívánták hirdetni. Nyilván ezért is, de arra is törekedhettek tudatosan, vagy tudat alatt, hogy alkotásukat, annak időtállóságával az időn kívüliség sajátosan transzcendens tulajdonságával ruházzák fel.

Magától értetődően nemcsak ez sajátosság az, amellyel próbálták a templomot transzcendens vonásokkal felruházni, igaz ez materiális síkon csak töredékesen sikerülhetett. A világ tökéletlen szépségében – töredékesen, tükör által homályosan (Kor 13. 12.) – megjelenik a teremtő Isten tökéletes szépsége. És a művészet, amelynek értéke szintén időn felül áll és a transzcendens egy szeptét próbálja láttatni, szintén jogosan kapott helyet a templomban.

Lélektani szempontból figyelemre méltó, hogy a zanati templom két legjelentősebb átalakítása illetve felújítása közvetlenül a két nagy világegést követően folyt le. Nem lehetett ez véletlen: a súlyos tragédiákat átvészelt, emberben, államban csalódott híveknek ekkor csak az egyház tudott némi reményt adni.

A templom az évszázadok különös során szerepváltozáson esett át. Az imádság és az Istendicséret mellett felértékelődött is itt a XX. században a közösség, illetve az egyéni és kollektív emlékezet szerepe is. Az Isten házának tere tehát követte a társadalom alakulását, hasonlóan, ahogy az egyház is alakult a XX. században. A bevett normákat felülírta a szükség és az elvárásokat a kényszer. Látszólag hatalmasnak tűnik az a bukás, amelyet a magyar katolikus egyház 1945 után elszenvedett, de – legalábbis Zanaton – a hívek vallási identitásukat még mindig ezeknek az éveknek emlékeihez kötik.

JEGYZETEK

- 1 Eckhart Ferenc: Magyar Alkotmány- és Jogtörténet. Bp., 2000. 317. p.
- 2 Zágorhidi Czigány Balázs: Szombathelyi urbáriumok és inventáriumok a 16. századból Szombathely, 2000. 76. p.
- 3 Juan Cabello – Mentényi Klára: A zanati r.k. templom kutatása. Arrabona–Múzeumi Közlemények. 44/1. 187–205

- 4 Juan Cabello – Mentényi Klára: A zanati r. k. templom kutatása. Arrabona – Múzeumi Közlemények 44/1. 2006. 194. p.
- 5 Sill Ferenc: Batthyány József kánoni vizitációja Szombathelyen 3. rész. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1988. 2. szám 43. p.
- 6 Sill Ferenc: Szily János kánoni vizitációja. III. rész. Püspöki Levéltár 12. kötet. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1990. 1-2. szám 117. p
- 7 Sill Ferenc: Bóle András püspök kánoni vizitációja I. rész. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1993. 1. szám 42. p.
- 8 Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár Acta Cancellariae (továbbiakban SzEL, AC 1197/1872
- 9 SzEL AC 457/1888.
- 10 Juan Cabello–Mentényi Klára: A zanati r. k. templom kutatása. Arrabona – Múzeumi Közlemények 44/1. 2006. 196. p.
- 11 SzEL AC 2384/1903
- 12 SzEL Ac 4117/1920
- 13 Fábíán Mária: Dorffmaister István művészi munkássága a szombathelyi egyházmegyében. Vasi Szemle, 1936. 3. sz. 198. *Ich gedencke, das sanctuarium von mihályfa allein, nicht aber di ganze kirche und fast aufnemlich arth, wie Sonater bei Steinamanger, nebst einem altarblat mahlen zu lassen.*
- 14 Zsámbéky Mónika: Dorffmaister István Vas megyében. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1997. 3. szám 22. p.
- 15 Sill Ferenc: Szily János kánoni vizitációja. III. rész. Püspöki Levéltár 12. kötet. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1990. 1-2. szám 117. p.
- 16 Sill Ferenc: Bóle András püspök kánoni vizitációja I. rész. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1993. 42 p.
- 17 SzEL AC 1101/1882.
- 18 Erre utal Horváth István plébános levele: „Brenner János püspökmegyei építéssel a templom megnagyobbítása és újból való felszerelése iránt tervet és költségvetést (7849 Ft 21 Kr.) készítettem.” SzEL AC 457/1888.
- 19 Fábíán Mária: Dorffmaister István művészi munkássága a szombathelyi egyházmegyében. Vasi Szemle, 1936. 3. sz. 198.
- 20 <http://www.kieselbach.hu/s-4202>
- 21 SzEL AC 1939/765.
- 22 Juan Cabello – Mentényi Klára: A zanati r. k. templom kutatása. Arrabona – Múzeumi Közlemények 44/1. 2006. 189
- 23 SzEL Ac 2844/1890.
- 24 SzEL Ac 3775/1912.
- 25 SzEL Ac 2085/1942.
- 26 Kiss Rozália a Mária-szobrot feltehetőleg azért állíttatta, hogy három fia hazajöjjön a háborúból. Kovács Lajosné és Pintér Teréz a Szent Ferenc-szobrot hálából emeltette, azért, mert Kovács Lajos vitézi címet szerzett a fronton.

Historia Parochiae Mariafalvensis

Mariasdorf, Máriafalva kisközség – ma Marktgemeinde – az Észak-országi, Borostyánkő-től délre a Kőszegi hegység lábánál. Későgótikus, feltehetően 1400-1490. között épült római katolikus templomát számtalan turista látogatja, úgy Ausztriából mint Magyarországról. A templomot 1882–1888. között Steindl Imre, a magyar parlament tervezőjének vezetése alatt újjótitikus stílusban átalakították. Itt állítottak fel első ízben Magyarországon Zsolnay-kerámiából készült templomi berendezést: főoltárt, keresztszelőkutát és szószéket. A templom festett üveglablakai Roth Miksa első nagyobb megbízása volt, az őt támogató, tehetségét értékelő Steindl Imre jóvoltából.

A templom varázslatos szépsége mindig megragadta az emberek fantáziáját, a templom eredetéről fantasztikus történeteket meséltek, találtak ki, melyeket alaposabb történelmi kutatások mind a legendák világába utasítottak.

Rendszeres plébániai krónikát mindenkori püspökeik rendelkezésére a XIX. sz. első felében kezdtek vezetni katolikus plébánosok. Természetesen lelkiismeretes papok már korábban is megemlékeztek jelentősebb eseményekről, ezeket általában az anyakönyvek lapjaira jegyezték fel. A „domus historiának” már önnálló könyvet szenteltek, ezek vezetését a vizitációk alkalmával a püspök ellenőrizte és névjegyével látta el. A krónikák természetesen a plébánosok személyes nézeteit tükrözik elsősorban, általában egyéniségtől és buzgalomtól függően hol terjengősek, hol szűkszavúak ezek a tudósítások, de mindenképpen rendkívül értékes kortörténelmi dokumentumot képeznek. Arról szólnak, amiről a hivatalos történelem talán sohasem beszél; az emberek mindennapjairól, gondjairól, de ritkábban örömeiről is.

A „Historia Parochiae Mariafalvensis”, vagy „Historia Domus Parochiae Mariafalvensis” nem a kitalált mesék világából szól hozzánk, hanem az ottani – vegyesvallású, németajkú – lakosság és a mindenkori plébánosok mindennapjairól, gondjairól, problémáiról szól. A plébánosok írnak természeti csapásokról, történelmi eseményekről, történelmi sorsfordulókról is, a történéseket természetesen mindig a saját világnézetük alapján bemutatva.

Különösen értékes Baumgartner Alajos plébános tudósítása – első kézből – a templom 1882–1888-ban történt renoválásáról, harcáról a renoválás költségeinek előteremtéséről, mely korántsem ment olyan egyszerűen, mint azt ma sokan hinni szeretnék. Baumgartner plébános éles szemű szemlélője volt a napi politikai eseményeknek is, a nemzetiségi problémákat közvetlen közelből élte meg. Mint katolikus pap természetesen kritikusan szemlélte a korának liberális kormányai által kezdeményezett, az egyházak befolyásának visszaszorítására tett lépéseit. Rövid, de lényegbevágó megjegyzései ma is élvezetes olvasmányt nyújtanak.

További figyelmet érdemel Fritz Nándor plébános tudósítása a XIX. századelő tömeges kivándorlásairól és az I. világháborút követő időkről, Német-Nyugat-Magyarország Ausztriához történt csatolásához. Fritz plébános hűen tudósít ezekről az időkről, ő a saját és a község minden gondját, baját, örömét rábízta a „Domus Historia” lapjaira.

A máriafalvai krónikát 1848-ban kezdte vezetni Wendl György plébános, aki Lékán született és 1868-ban hunyt el Máriafalván. 1848-tól 1868-ig volt itt plébános. Ő még latin nyelven vezette a krónikát. Az őt követő plébános Anton Lendl, aki 1873-ban elhagyta Máriafalvát, egy sort sem hagyott az utókorra. Utódja az 1840-ben Ószalónakon született Baumgartner Alajos lett, akinek nevéhez a templom újjótkus renoválása fűződik. Baumgartner 1903-ig volt Máriafalva plébánosa. 1906-ban hunyt el Pinkafőn. A krónikát kezdetben német nyelven vezette, 1882-től magyar nyelven. Őt a szombathelyi születésű Fritz Nándor követte a máriafalvai plébánián. Ő 1932-ig volt Mariasdorf bár egyszerű, de rendkívül melegszívű, lelkiismeretes plébánosa.

Dr. Geratitsch, felsőlövői hittantanár 1932–33 között volt máriafalva plébánosa, az ő feljegyzései zárják a máriafalvai krónikát.

A máriafalvai krónikát kiegészítik a különböző korból származó vizitációs jegyzőkönyvek. A talán legjelentősebb ezek közül az 1697-ből származó, rendkívül részletes Kazó István-féle vizitáció. A későbbi hercegérsek, Batthyány József vizitációja 1757-ből szintén részletesen tudósít a templom, a plébánia és a hozzá tartozó filiális községek állapotáról, a lakosság vallási és nemzetiségi hovatartozásáról.

Szombathely első püspöke, Szily János 1779-ben járt Máriafalván. Ebben a jegyzőkönyvben szerepel első ízben az 1004-es évszám, mint a templom építésének időpontja. Az elírás szembeötlő, mégis felkapták ezt az évszámot, mint tényt és sokan és sokáig állították, hogy a templomot Szent István alapította.

A vizitációk sorát az 1812-es Somogy Lipót és az 1832-es Böle András-féle vizitációk zárják. Ezek nagyjából megismétlik a Szily-féle vizitációban leírtakat.

A dokumentációba bekerült Steinhausz Lászlónak, a magyar parlament egyik építésvezetőjének Baumgartner Alajos plébánoshoz írt két levele is. Ezek bepillantást engednek a templom renoválásához fűződő elszámolásokba, de a plébános és Steinhausz privát „gondjaiba” is.

A máriafalvai katolikus plébániai krónika jelenleg az egyetlen ilyen módon feldolgozott dokumentáció a mai Burgenland területéről. Az itt leírtak nagyban hozzájárulhatnak ahhoz, hogy jobb, alaposabb ismereteket szerezhessenek erről a területről, az itteni lakosság életmódjáról mindazok, akiket ez a téma érdekel és foglalkoztat.

Baumgartner Alajos feljegyzései

1877–1878

Augusztus havában itt volt nagyméltóságú Tréfört Ágoston, m.k. cultus és közoktatási miniszter (leánya – Editha – mint gr. Batthyány Ferencz gymótfalvi haszonbérlo neje az egész nyarat a plébánia területén – Gyimótfalván – a várban – töltötte) – és kérésemre megígérte, hogy ódon plébániatemplomunkat szakszerűen helyre fogja állíttatni, ha a „Reconstructio” tervét hivatalból hozzá beküldöm.

A kérdéses terv elkészítésére felszólítottam Lang János pinkafői építészt, ki el is jött még az ősz folyamán és egy rövid félnap alatt fel is mérte az épületet – de rekonstrukciós tervet egy év múlva sem bírt elkészíteni.

Miután Lang építész a templom helyreállítási tervét többszörös felszólításra sem készítette el, a plébánia hivatal Püspök Ó Méltóságát kérte fel, hogy az egyházmegyei építész – Brenner által készítessen oly tervet. Ez a nyár folyamán meg is érkezett.

E terv szerint az egész régi állapotában meghagyatott volna, csak a nyugati homlokzat északi része (megfelelően a déli oldalon álló lépcsőtornyocskának) egy egészen új tornyot kapott volna.

1879

Julius havában itt volt Steindl Imre műépítész úr Sztéhlo aspiransjével és újra felmérte a templomot. Egyúttal azon ítéletét nyilvánította, hogy templom műértéke megérdemli a conserválást, – állapota pedig megbírja a rekonstrukciót – mit úgy véf 20.000-tal meg lehet eszközölni.

1880

Ugyan ezen idő tájt a plébános ismételten tudakozódott a templom helyreállítási ügy állásáról, hogy megnyugtassák (damit er Ruh gibt!) megküldetett a plébánia hivatalnak a március 11-én kelt miniszteri határozat, mely szerint a munka elkezdése elrendeltetett.

Augusztus 15-én, éppen a nagy bucsu alkalmával érkezett Steinhausz László építész mint Steindl küldötte, hogy a hiányos felméréseket a templom körül pótolja. Miután főleg az apszis szabálytalansága okozta a mérések nehézségét, sőt részben lehetetlenségét, míg a főoltár áll Felsőbb engedély folytán september 8-án, mint kis bucsu napján utólszor használtatott úgy a főoltár (t. Schwey József, őri.sz. mártoni plébános misézett) mint a szószék (t. Hann Károly, felső-óri katechéta szónokolt rajta utólszor) és másnap lebontattak.

A templom hajója és szentély közt az arcus triumphalis befalaztatott és az isteni szolgálat egyelőre a templom hajójában felállított (az új fal előtt) altare portatile előtt tartatott. – alig eszközöltettek meg a szükséges mérések és készítettettek el az elengedhetetlen tervlapok, Steinhausz oktob. 15-én rögtön visszahivatott, hogy Kassán, hol a székesegyház helyreállításánál alkalmazva volt építésvezető, Weber – Würten-

bergből – váratlanul meghalt, a fent nevezett Szttehloval tovább folytassák – természetesen Steindl fővezetősege alatt – az ottani rekonstrukciós munkálatokat.

1881

November hó közepén melegebb vidékre költöztem: Meranba – déli Tirolban – míg a plébánia teendőket a káplán in. adminisztrátorként vezette ...

A templom helyreállítása is – elgyengült: egész éven át nem adott életjelt magáról. Részben szinte örültem e harmónián.

1882

Január hóban még Meranból írtam úgy Steindl építész úrnak a munka megkezdése miatt, mint Batthyány Karolina gfné Ő Méltóságának, hogy ügyünket barátságos magánúton a miniszter Ő Méltóságánál hozza szóba. Március 25-én hazautaztam Szombathelyen meggyőződtem, hogy Raffensperger Ignác kőfaragó mester már dolgozik számunkra, sőt hogy egy nagy adag „Werkstein” már a transportra készen vár.

Steinhausz megkezdte az építési előmunkálatokat és miután a templom körüli rendtelenség nem engedte, hogy az isteni szolgálatot itthon tartsuk, július óta Gymótfalván tartattak a vásár- és ünnepnap i isteni szolgálatok. Köznapokon a sekrestyében miséztem.

Az egyes szakmunkák jobbadán szombathelyi iparosoknak adattak ki accordban, azonban mégis úgy, hogy minden az építésvezető Steinhausz László úr közvetlen felügyelete és ellenőrzése mellett eszközöltetett. A kőmives munkákat Kirchmayer Károly – a kőfaragómunkákat Raffensperger Ignác – az ácsmunkákat pedig Holzheim Károly – mindannyi Szombathelyről készítette; a szobrásmunkákkal Tihler Máté – ulmi születésű még fiatal szobrász, ki előbb a kassai dómnál volt alkalmazva – bízott meg.

A munka elején lassan haladt: a nyugati front talapzata oly sekélynek találtatott, hogy egy méternyire alá kellett falazni – egészséges terméskő és cement ragasszal – vagy három hétig dolgoztak már a kőmivesek és alig látszott valami. Nagyobb látszata volt a kőfaragók – 4-6 személy dolgozott – és szobrász munkásságának, úgy hogy nagyasszony napjára a kész műkövekből – Werksteine – egy igen ízléses oltárt állíthattunk össze kinn a szabadban.

A balkon alatti fries képezte a mensa előoldalát, mely két oldalt a nyugati főorom párkány kövei által volt flankírozva, míg a mensa felett a háttért a nyugati orom két végső f... kifaragott krabbe-val zárta el, oly formán, hogy egyszersmint talapzatul szolgált a „Sz. Maria”- statuának. Lombozat és virágfüzérék töltötték ki a közbe eső üreket.

A sz. misét nagys. és főt. Griller Ferencz cz. kanonok és pinkafői esperes plébános mondta, főt. Entz Antal, borostyánkői plébános pedig mondta a szt. beszédet – a diófa alatt felállítva volt provisorius szószékről. Az idő délelőtt pompás volt – és a bucsu kellemesen folyt le. – Kisasszony napján ismételni akartuk az egészet, de a folyton permetező eső miatt csak prédikáció volt ismét a diófa alatt, a szt. misét sekres-

tyében „énekeltem” (először betegségem után) melyet a nép esernyők alatt a szabadban hallgatott.

Septemb. 17-én itt volt a templomépítés főfelügyelője: Steindl Imre tanár Ó Nagysága, ki Tolbadból való hazautaztában – Budapestre – Máriafalvára is elrándult. A már kész vagy folyamatban lévő helyreállítási munkálatokkal meg volt elégedve, úgy az értelmi vezetőséget illetőleg, mint a munkásokkal. Csak egy ügy rontotta el jókedvünket: A magas minisztérium kifogásolta a tervezett sanctus torony gazdag ékítményeit és törülendőnek találta a nyugati frontra tervezett Sz. Mária statuát. Ez utóbbinak előteremtését a plébánosra hártotta a minist. leirat. (Kegyes adomány gyűjtését javasolta – most, mikor az embereket sorban exequalják a hátralékos adó miatt!) Míg az előbbire nézve a főépítész úgy egyenlítette ki a dolgot, hogy a terv fővonalaiban megmaradt és csak a krabbek maradtak el, – miáltal körülbelül véf 1.000.- takarítottunk meg. Ezek után a sanctus torony czinklemezekkel való beburkolása bizonyos Burghardt bécsi czégre bízott mégis, úgy hogy a czink patinát kapjon, azaz bizonyos oldattal befestessék, miáltal az egész úgy színre (komolyabb) mint tartósságra nyerni fogna.

Lebontván a szentély dongaforma boltozata, előbukkantak az eredeti góth boltozat szolgálói – Dienste – miáltal az építési terv ismét némi változást szenvedett, amennyiben a tervbe vett egyszerűbb góth keresztboltozat helyett a meglévő Dienst-ek következményeként gazdagabb csillag-boltozat tervezéséhez kellett fogni. (Jelenleg o.i. még csak tervezés, mely a tél folyamán Isten tudja mily incidens következtében igen könnyen örökre is terv maradhat!)

A kőműves-, kőfaragó- és szobrászmunkák különben a gondolható legrosszabb időjárás daczára szépen haladtak: november közepén készen volt a nyugati homlok, énekemporium oszlopainak fundamentirozása, a portale legalább in crudo, az erkély és egész homlokzat (a mérművek – Maßwerk – csak azért nem rakatott be, hogy a fal eshetőleges megüledése folytán ki ne zúzassanak) és a nagy kettős keresztörzsa – Kreuzblume –.

Ez utóbbi november 14-én délután húzatott fel, mely alkalommal nem hiányzott a mozsarak durrogása, zeneszó fent az állványon, rat rat és este egy kis mulatás a munkások számára. – Ez volt az utolsó kedvező munkanap: ezentúl csak tatarozási munkálatokat végeztek a kőművesek – és 20-án, majd meg 21-én elszéledtek; 28-án követték a kőfaragók, – december 1-én pedig Steinhausz László építésvezető is elrukkolt téli szállására Budapestre.

Most – december 2-án – csak a szobrász van még itt, ki egy segédjével az erkély két szabadon álló fiáléját készíti el.

Talán érdekelni fogja a nyájas olvasót – egy-két század múlva – a plébániatemplom építési korára nézve mely adatok jöttek napfényre a reconstructio alatt. Retrograv irányban sorolom elő. Az énekemporium alatt a portálétól jobbra álló féloszlop fehér mész máza leveretvén, alatta sűrű simára húzott, régebbi burkolat látszott, mely a

festésnek nyomait is mutatta. Úgy látszik, az egész hajó négyszögekre volt felléázva, melyek más más kőfajt mutató színekre voltak befestve, – míg az oszlopokat kigyós többszínű sávolyok fonták körül. Egy ily sávolyba bekarcolva ezt találtam:

HIC EVIT DANIEL ADLUNG ano 169 (5?)

A jelzett quadrírozó festés tehát jóval 1690 előtt történt. talán akkor, amikor a déli portálé mellett felállítottat a homokkőből készült gazophilium – Opferstock –, melyen e szám áll: 1666. – Egy másik régi bükkfából való Opferstock, mely 1880-ig az ossariumban a csontok között hevert, kocsisom által tüzelésre felvágatván kihullatta az ajándék pénzeket, melyek a repedésekbe csúsztak: a talált „polturák” legújabb veretű darabja 1670-ből való, – egy a steier oroszlánt feltüntető kis ezüst pénzt 1673-ban verték. Egy poltura 1629-ben készült.

A szentélyben álló szentségajlék (Sakramentshäuschen) 1483-ból való.

Legérdekesebb a nyugati portálé tympanonján észlelhető és sok tudós fejtegetésre okot szolgáltatott felirat. Levétetvén a nagy kötömeg, a feliratos lapot erélyesen lemostam és így kipuczolván a százéves por és törmelék a mélyedésekből a következő képet mutatja (t. i. circiter, mert rajzoló nem vagyok

N.b. Az előrész emelkedett – relief-betűk” Ano

Az utóbbi egyszerű, primitív bekarcolás” 1409

Sok és nagy bajjal járt a plébániai isteni szolgálat megtartása – amennyiben nem volt alkalmas helyiség, hol a hívek elfértek volna. Miután első kérésemre a vicarius capitularis az iskolatermet egyáltalán nem engedte át a vásár- és ünnepnap i stentisztelet megtartásához, megkíséreltük egyszer a templom szentélyében, úgy hogy a sekrestyében felállítottat az oltár, míg a nép a szentélyben ült és állt. Ámde a hideg és még inkább a léguzam oly kiállhatatlan volt, mely a népet és a papot több ily kísérestől visszatartotta. Újabb felterjesztés, erre meglett az engedély az iskolateremnek e célra való felhasználására és december 8-án megkezdődtek benne a szentmisék. Ha a templomban fáztunk, itt izzadságunkban akár meg is főhettünk volna.

1883

Az idő april, május és júniusban folyton igen kedvező-száraz lett volna az építészhez, de az építésvezető a tél folyamán chefjének akarata és – úgy látszik – a minisztérium engedélye szerint a Budapesten építendő magyar parlament tervrajzaival volt elfoglalva, minek eredménye az lett, hogy Steindl terve az internationalis concursusban mint 1-ső jutalmazott és a kivitelre is az lett elfogadva, de a máriafalvi templom reconstructiójához tavasszal hiányoznak a detail rajzok és a munka csak június hó vége felé kezdődött meg.

September 29-én elkészülvén a templom reconstructiója annyira, hogy a harangtoronyra feltűzethetett a kereszt. Ez nap délután 1/2 3 órakor kezdődött az egyk. megáldási ünnepélyesség. A benedictiát a helybeli plébános és Szeiszer Pál, szalónaki plébános valamint Hann Károly, felső-lövői hittanár assistenciája mellett nagyságos Griller Ferencz cz. kanonok és esperesplébános Pinkaföről végezte. – Bár hétközna-

pon volt, mégis nagy néptömeg gyűlt össze. Kik közt ismét a gymótfalvi méltóságos grófi család, özv. Batthány Karolina Grófnő, Károly, Miksa, Maria és Anna gyermekeivel. Kulmer Teréz bárókisasszony és Eisenpach kisasszony vendégeik tűntek ki. – A kereszt feltűzésénél a szokásos módozatok tartattak meg, melyekkel az is járt, hogy a tanuló ifjúság nemzeti cocárdákkal feldíszítve, melynek jelentőségét a plébános előbb megmagyarázta a gyermekeknek, húzza fel – természetesen az ácsok ellenőrzése alatt – a keresztet a templom fal magasságáig. Das war eine Gaudi für die Kinder!

A toronyoromi gömbe az építési okmány, Steinhausz építésvezető által díszesen pergamentre írva, helyzetetett el. Tartalmát lásd 42 méter magasban a templom talaja felett. – A torony magassága a kereszttel megközelíti az 50 métert.

Ez ünnepség tagadhatatlan a legdíszesebb volt az eddigi építési ünnepélyek közt: pro coronide a magas minisztérium közel véf 150-ot osztatott ki a munkások köz remunazatio képp. Hogy ennek folytán volt dínom-dánom kivirradttól kivirradtig nagyon is természetes.

1884

Példásan enyhe tél után a beteges plébános március elején egy kis budapesti útra vállalkozott. Nem ok nélkül tette azt. Tudván, hogy a templom helyreállítása eleddig bár a befejezéstől igen messze voltunk, körülbelül oly összeget emésztett fel, mint amennyi az egészre előirányozva és engedélyezve volt: személyes tisztelgésben kéretett meg tehát Tréfort cultusminister ő. Exc. a további kegyességre. Meg is ígérte – és meg is tartotta!

A munkák fájdalom csak július elején kezdettek meg és a nyár és ősz folyamán elkészült a Sanctuarium boltozata, az új sekrestye, a belsőben a vakolás és meszelés valamint a cementlapokkal való padozat.

Munkába adatott a székek és az új orgona, mely két tárgy az egyházközség pénzén szerzendők be.

Egy mellékoltárra – meghalt kedvesei iránti kegyeletből – gróf Batthyány Károly sen. Szalónakról vét 500 ,-ot ajánlott fel.

A főoltár, szószék és keresztkútra püspök Ő Mga. az úgynevezett „Turmbaufond”-ból megutalványozott véf 4.000. – Az építésvezetőség azonban azon boldog reményben, hogy a mag. ministerium majd hozzáajándékozza az előreláthatólag még szükséglenő summákat, nevezett tárgyakat oly gazdag kivitelben és oly drága anyagból – majolika – tervezte, hogy a magas ministerium mégis megsokallotta a mutatózó hiányt és első ízben csak az oltár felét ígérte kifizettetni – véf 2.500.- a másik felét és a felállítási költséget véf 3.500.- a szószék véf 2.200.- és keresztkút 550.- költségét a hitközségre hagyván meg. Ezen miniszteri rendelet éppen karácsony előestéjén érkezett a plébániahivatalba – Krisztkindli ajándéknak.

Megemlítendő volna még a plébános fáradozása festett üvegű ablakok beszerzése iránt. Kért, könyörgött több helyen, de eredménytelenül. Rebus sie stentibus az év szomorú auspiciumok közt záródott be.

1885

Szokatlan zord telünk volt, tartós hideg és temérdek hó. ....

Február vége felé tavasziassá vált az időjárás és éltető verőfény árasztotta sugárait még a m. ministeri hivatalból is. Örökre meghálálandó készséggel Tréfort Ő Excel. kiutalványozta a szószék és keresztmedence költségeit is – amennyiben az a plébánia hivatal rendelkezésére bízott javadalomból ki nem kerülne.

Március elején a templomi székek állítottak fel. Czélszerűek-e? – Menj nyájas olvasó és térdelj bennök egy óra hosszat és aztán mondj ítéletet magad. Március 23-án, mikor a templom hajójában fel lett állítva régi főoltár tabernákulum, a jobb oldali mellékoltár mensájára egy ideiglenes szószék a régi helyére és keresztelő medence és a szentély egy erős szövetű szőnyeggel el lett különítve, a templom hajója fel lett szentelve ... Az időjárás nem igen kedvezett az ünnepélyességnek: nedves és hideg idő volt egyáltalán: bent a templomban pedig olyan légvonat, hogy a szószéken életveszélyes volt hosszabb ideig maradni.

Május 1-én megnyílt Budapesten az országos kiállítás, melyen ugyancsak bámulatra ragadta a szemlélőt Magyarország gazdasági, ipari és művészi termékeinek hosszú sora. A művészi tárgyak közé ki kellett volna állítani a mi templomunk majolikából készült főoltárát, szószék- és keresztmedencéjét, de mindenféle akadályok közbejötté folytán csak az utolsó tárgy készülhetett el a megnyitásig – és ezt se állították ki.

Külsőleg a kiállítást megnézni voltaképpen azonban a templom belső felszereléseinek még hiányzó részét kérelmezni a m. cultusministeriumban – a plébános szinte lerándult Budapestre. Az alsóbb hivatalnokok biztattak, a döntő körökben pedig azon nézetnek adtak kifejezést, hogy az utódoknak is hagyjunk valamit.

Nem is történt az egész éven át semmi. Késő ősszel mégis azon kilátással leptek meg, hogy jövő tavaszra kész lesz minden és az enyhébb idő beálltával fel is fog állítani.

„Enyhe idő!” – ez kellett volna ám egész télen át ... Valóságos Isten kísértése volt a félig kész hiányosan záró ajtók és ablakok a helytel közze még nedves templomban az isteni szolgálatot megtartani. A léghuzam néha eloltotta az öröklámpa lángját, a férfiak pedig kezüket fejükre kulcsolták, hogy agyvelejüket meg ne hűtsék.

1886

Júniusban itt járt a collandatiós-bizottság: Eilers Frigyes m. kir. Főmérnök Szombat-helyről, Mezey Béla, Keresk. miniszt. számtiszt Budapestről és az építésvezető Steinhauz László. Csekélységem részbeni közreműködésével megvizsgálta a kőműves kőfaragó és ács munkákat – és úgy a munkálatok kivitelét mind a számadásokat rendben találta. Az utóbbi a plébánost is nagyon közel érintette, mint ki az építési u. u. kézi pénztárt is adminisztrálta, melynek forgalma eddig megközelítette a véf 7.000-ot. Rendben találtatott ez is.

És rendben volt, hogy az építésvezető itt tartózkodása alatt megérkeztek a főoltár részei és hogy egy füst alatt felállította rendelkezési helyére. De már az éppenséggel

nem volt rendjén, mikor Zsolnay azon hírrel köszöntött ránk: A szószék és a kereszt-kút csak 1-2 hét múlva lesz útnak indítandó. Az építésvezető, ki már egy év óta mint a magyar parlament építésvezetőségének egyik tagja, Budapesten amúgy is csak nehezen volt nélkülözhető, nem várhatott és a meglévő részletek felállítását elutasította.

Pontosabb volt Budai asztalos Budapestről, ki az orgonaházat állította fel. Az Aviso sarkán itt termett és 2 nap alatt másodmagával felállította a hatásos szép falszerelvényt.

Augusztus hóban Pepperl, szombathelyi orgonaművész elkészült az orgonaművel is – és szeptemberben átszállította ide, hogy az őszi szentségimádási napon először szólalhatott meg a templomban.

Így lassacskán egyik tárgy a másik után megkerülve – elszomorodott minden műértő – és főképp parányiságom, bár műértő nem vagyok – ha egy tekintetet vetett a főoltárra. Szép – de nem hat! Középen az egyes részeket tekintve, úgy szólva az egész elnézhető a fogékony ember órahosszat és mindjobban meg fog tetszeni neki: de távolabbi állásponton az egész tekintve – hidegen hágy, míg festett ablakok színes világításba nem helyezik legalább a sanctuáriumot. Festett ablak okvetlenül szükséges!

Szükséges igen, de ehhez pénz is szükséges, ami nincs, annak kinek érke volna a műszépség iránt: akiknek pedig pénzük volna – szegények, mint műismerők és néha ... sunt nomines non sui juris. Másképp fogadta ismételt könyörgésemet Vas megye alispánja, ki mint a gymótfalvi grófi család vendége, néha megfordult itt is. Megígérte hathatós szószólását a megyei gyűlésen és szavát emberül beváltotta. Előterjesztésére a megyei törvényhatóság megszavazott véf 1.000.- a templomi belső felszerelés kiegészítésére, főképp festett ablakok megszerzésére.

Evvel párhuzamosan folyt a kicsibeni koldulás is: főképp Marie grófkisasszony Ó Mga. Gymótfalváról, kinek nemes bőkezűségét és lankadatlan kitartását bizonyos kézi munkák előállítására majd alább kell méltányolnom, vállalkozott egy gyűjtő ívvel megindítani a magasabb körökben az adományszedést.

Az év vége felé megküldte Zsolnay a szószék és kereszt-kút részleteit is. A templom szentélyben helyeztük el és befőtük a nagy függönnyel, mellyel előbb a templomhajót elzártuk – úgy hogy azóta a templomlátogató fél templomban és fél magazinban képzelheti magát.

1887

Az év elején megérkezett a szószék hangfogója is. Bártfán készült és via Budapest átutazva az egész országot, szerencsésen eljutott a lengyel határról az osztrák-stájer határra ... a máriafalvi templom szentélyébe, hol a nagy szekrények befödetlen pusztagában éktelenkednek még ma is, – és a pap pajtájában, hova a legelső nagy lapot el kellett dugni, miután az óriási szekrényt nem lehetett a templomajtón beszállítani. Már majd az építésvezetőség mit fog vele csinálni ?! ...

Március hóban utolsó könyörgő lépést tettem a magas minisztériumnál a festett templom ablakokra még szükséges véf 650.- kiutalványozása iránt. – Éppen a feltámadás előtti órában kaptam magán úton – hej! sok magán úton csatangoltam én már ezen koldulási guerilla-hadjáratban – a rövid tudósítást: „Kérésed teljesítve van; a tervek beküldésével Steindl fog megbízatni ..... Sz..... „ Hogy is mondta Petőfi?

„Már így nem marad sokáig,

Így vagy úgy lesz – majd elválnak” – Steindl országában.

1888

... Húsvétkor (Ápril elején) kezdtem ismét misézni, de május hóban ismét oly gyenge lettem, hogy képtelen voltam minden szellemi munkára.

Lézengve néztem a szószerék és vasrácsazat felállítását a templomban, melyet Steinhauz építészvezető végre valahára augusztus hóban megesközöltetett.

E tájban jött ismét új káplán, Szamalovits Ferencz újmisé, ki természetesen mint homo novus mutig el volt foglalva a lelkipásztorkodás dolgával: a templom belső felszereléseinek ezerféle teendői rám maradtak. Keserves munka volt az! Október elején készen voltunk vele.

Benedictio Ecclesie! Püspök Ö Méltósága okt. 27-re tűzte azt ki és saját maga akarta azt végezni. Az utolsó perczben lemondott a tervről és Ngú Stegmüller Károly apát kanonokot küldötte helyettesíteni.

A felavatás ünnepélyességeit minek írnam le? A helyett álljanak a jelen volt funkcionáriusok nevei:

Pontificans:	Ngs. Dr. Stegmüller Károly apát kanonok úr
Szónok:	ft. Putay József, alsó-őri plébános, h. esperes.
Ceremoniarius:	ft. Hahn Károly dobrai-
Libiter:	Mayerbeck Mihály, őri-szt. mártoni pléb.
Infulista:	Jesztl József, kiczládi
Pastoralista	Rathner Mihály, pinkafői,
Diakónusok:	Kapler Ferencz, felső-lövői katecheta, Arasz Adolf, vörösvári pléb.

Thuriferi: Wallner Alajos, farkasfalvi pléb.

Balogh Dénes, felsőőri pléb.

Acolith Szamalovits Ferencz, helybeli káplán

Rónay felsőszénégetői kápl.

assistensek

ab. functione: Rátz Ferencz, borostyánkői pléb.

Baumgartner Károly, pinkafői kápl.

Erust lékai kápl.

Schuch Mihály, október eleje óta, itteni kántortanító sikeresen működött a kórrussal: általános tetszést aratott – és a coecilianusi templomi énekek ellen táplált előítéletek mintha elenyésztek volna.

Hálás elismeréssel fel kell még e helyen jegyeznem azon nagy ajándékokat, melyeket a plébániahivatal a mélt. Batthyány családtól a templomi felszerelés kiegészítéséhez kapott.

Batthyány Karolina grófné ö Mtósága Gyimótfalváról éber részvételjes figyelemmel kísérte az egész ügyet és akárhányszor volt közbenjárónk a magas minisztériumnál – ha a plébániahivatalnak az unalomig gyakori folyamodásai sikertelenek voltak. És ezen közbenjárásnak sokat – igen sokat köszönhetünk! – De közvetlenül is segélyezte ügyünket bő adománya által.

Díszes padokat készíttetett a grófi család számára, mely a szentély jobb oldali puszta falát stílszerűen megeleveníti.

Két leány – Maria és Anna grófkisasszonyok – közreműködése mellett készíttetett ó-német-hímzésű fehéreneműt: 3 albat, 2 rochetumot, 6 corporalet, 12 purificatinumot, 12 lavabo-kendőcskét, 4 ministrans-öltözetet, s több kisebb apróságokat.

Mária grófkisasszony szinte sajátkezűleg hímzette az igen díszes baldachimuvot, festette a saját költségén készült könyvpolczot, s ajándékozta a tabernákulum selyem bélését.

A baldachinum montírozását is grófi család eszközölte.

Gr. Batthyány Károly senior – Városszalónakról – megaranyoztatta az általa már korábban ajándékozott monstranciát, és adott véf 500-at egy mellékoltárra.

De mások is szép ajándékokat adtak:

Kulmer Teréz, báróné egy hímzett oltárterítőt a főoltárra

Wossala nővérek szintén egyet

özv. Deseő Klára asszonyság hasonlóképp egyet és egy rochetumot, mely tárgyakra a 70 éves nő saját maga kötötte a díszes és tartós csipkéket.

Káplár Ferencz, lövői katecheta ajándékozott 1 díszes mise-kánon párt

Kész pénz ajándékokat szedtek

Fentdicsért Mária grófkisasszony, véf 300 körül

Steinhausz László építésvezető budapesti ismerősei közt véf 60.-

Fleisz József a közeli környéken cir. of 180.-

Deus retribuatur omnibus!

1889

Tréfört miniszter halála után a minisztérium részéről újabb segélyt nem igen lehetvén reményleni, a még hiányzó mellékoltárt – úgy ahogy – a magunk emberségéből kellett kiteremtenünk. A skicce-rajzot még az építési iroda nyújtotta, melyet némi változtatás – egyszerűsítés – után Graus János. gráczí egyetemi tanár és nagyszerű művész felügyelete alatt – detail rajzok nélkül – Debelak Walbert gráczí műasztalos készített el és Sirock Vilmos decorateur festett és aranyozott meg. – A felállítást itteni iparosok által jó magam vezetem; és október 19-én készen állott – a benedikálásra.

1890

Többszöri erélyes figyelmeztetés után Ertl Miklós, szobrász, ki úgyszólván a templom körüli szobrásmunkát végző mesterek mellett képezte ki magát, megcsinálta a már 2 év előtt elvállalt kiegészítő részleteket a pastophoriumhoz. Egy bányász – Uhliř – pedig fedezte a költséget az ott alkalmazott szt. Veronikát ábrázoló szobrocskához – míg a másikat – Szt. Alajos – a templomi pénztárból fizettem ki. (véf 4.-)

1892

Ez év arról emlékezetes, hogy a paplak fedele a szó szoros értelmében ránk szakadt és így ez év folyamán újra kellett építeni úgy a cselédlakosztályt a konyhákkal együtt, mint a gazdasági ubicációból a kocsiszint. A terveket a szombathelyi állami mérnöki hivatal csinálta – átkozott felületességgel – a munkát pedig a pinkafői építőmester Brenner Ferencz. – Míg az építőanyagot és munkát a vallásalapí pénztár fedezte, a napszámot és igás munkát a plébániabeli híveknek kellett végezni. Az állam másfél ezer forint megváltási összeget követelt, mit a plébános figyelmeztetésére a község nem adott meg, hanem a munka in natura leszolgáltatására kötelezte meg – de csak addig, míg a munka megkezdődött: amikor is Brennerrel nem egészen 900 ft-ban alkudtunk meg, mely összeget a hívek a ház és földadójára arányosan kivetettünk. (A legnagyobb gazdákra véf 16,60 esett, a legkisebbek 1.66 -ot fizettek, mi igen simán be is folyt.)

1896–1901

1898-ban a Bánffy-féle esztelen és törvénytípró uralma megszűnésével kormányra került Széll Kálmán, volt iskolatársam. Jóllehet ennek katholicitásához is sok kérdőjel volna irandó: de miután mint komoly és jóindulatú férfit ismertem, gratuláltam neki – és egy füst alatt kunyoráltam is, hogy templomunkat stílszerűen festesse ki. Alig 3 hét múlva itt volt az igenlő felelet.

1899 május végén megkezdte Glaser János, budapesti festő a munkát és alig 2 hónap alatt be is volt fejezve.

Ámde Vlassits cultusminister nem utalványozta ki az állványozási költséget. Tanácsomra a község itt véf 250-nyi készpénzt, melyet egy keresztút felállítására adtunk össze, oda fordította, – csakhogy a munka késedelmet ne szenvedjen. Mikor aztán a munka kész volt, én egész szerényen kértem a minisztertől a költség megtérítését, – vagy egy stílszerű keresztút felállítását. A felelet – csodálatosan – nem váratott magára sokáig és (Gr. Erdődy Gyula követünk közbenjárása mellett) úgy határoztak a magas minisztériumban, hogy ők adnak véf 800-at a keresztútra, melyet én szerezzek be, Glaser meg fesse. Ezt a munkát véf 120-ért megváltotta.

Többoldani tapogatózás után A. Müller-rel Innsbruckban léptem összeköttetésbe – és megkezdődött számomra a „Keresztút”. 2 és fél évig tartott, míg végére járhattam az ügynek. Miután az előlegezett véf 400.- daczára csak nem liferált, rendeltem nála 2 csillárt is, melyeket pontosan szállította. Schmid testvérek Iserlohn-ban szállították véf 305-ért. A még hiányzó összeget pedig előlegezett véf 400-ig per útján hajtottam

be az ípsétől. De a contractusunk érvényben maradt: mégis egy clausurát volt kénytelen elfogadni, hogy ha a munkát egy bizonyos időre nem liferálja, tetemes poenalét fizet. Ez sem használt. Végre Dr. Wackernell ügyvéd Innsbruckban tanácsára megrendeltem én a terracotta képeket egy francia czégnél és csak a festést bíztuk A. Müllerre. Elég hiányosan végezte! De csak hogy vége szakadjon a sok irka-firkának elfogadtam és édes anyja rimánkodására a poenale legnagyobb részét is elengedtem. 1902 évi febr. havában lett a keresztút egy Szt. Ferencz-rendi pap által benedicalva – és a hívek nem várt buzgalommal végezték a nagy böjt alatt a „Stations-Andacht”-ot.

Meghasonlott egyén, – az utolsó pláne egy élhetetlen és erkölcstelen fehérnép kedvéért egyszerűen megszökött. (50 hos magyar Ostermann-ból) a neve a híres firmának.

NM. TISZTELENDŐ ÚR! TISZTELT PLÉBÁNOS ÚR!

Steinhausz László levelei

A megfeszített munka után végre elérkezett egy szusszanásnyi szünet, s csak most tudok a különböző ügyekről kimerítően tudósítani. A parlamenti terveknek (a legújabb átdolgozás) február 16-ig el kellett készülniük, – Képzelteti, „majdnem sáncolnunk” kellett. A parlamentépítési tartományi albizottság tegnapi ülésén a tervek már elfogadásra kerültek, – jövő csütörtökön kerülnek a országos bizottság elé és

utána valószínűleg az egész ügyet a képviselőház napirendre tűzi! Ezzel mi egyelőre meg is tettük a dolgunkat és rátérünk a napirendre.

A belső berendezést érintő megkeresése az Ön óhaja szerint teljesült; Steindl készségesen átvállalta a tervek elkészítését, – mivel azonban eddig minden lendületünkkel a parlamentre kellett vetnünk magunkat – Máriafalva elmaradt és így az építkezési szezon kezdetéig a boltozat kivitelezésével, a belső berendezéssel és az egyéb végrehajtandó munkákkal, ha csak ezen dolgozom is, elkészülni már nem tudok, ezért Steindl-t hívom segítségül.

Miután a többi restaurálásnál nincs semmilyen sürgető munka, – a parlament is szünetel néhány hónapig (tárgyalások, bizottságok, tanácskozások stb.) – így aztán – néhány nap elteltével, ha kifújtuk magunkat – Tandor, Sztehlo és én egyesült erővel látunk hozzá Máriafalvához és a még fennmaradt munkákat bizonyára időben be tudjuk fejezni.

A főoltárt illetően egy igen öröndetes hírt kell közölnöm a Nm. Tisztelendő úrral. Steindl majolikát választott anyagául, vagyis egy olyan anyagot, amely jól megválasztott tónusok esetén pompa, csillogás és a színek díszítő ereje tekintetében szerfölött csodás hatást ér el – az oltárlap így természetesen lemarad, hogy tisztán a szobrászat domináljon. (Az oltárlap esetleg a mellékoltárra kerülhet.) Azt gondolom, hogy nem tévedek, ha feltételezem, hogy Tisztelendő Uramék bizonyos kételyeket fognak támasztani – mármint a kiválasztott anyag miatt – mivel a majolika létjogosultságáról és teljességéről korunk építészetében saját tapasztalattal nem rendelkeznek. Azonban biztosíthatom Önöket, hogy Máriafalva ezen anyag felhasználásával olyan mestermű birtokába jut, amely kis ráfordítással képes viszonylag nagy (szolid) gazdagságot kifejezni és mutatós is, – ez az anyag továbbá szoliditását és tartósságát tekintve a fánál és a kőnél – még a keményebb kőnél is – sokkal jobb, mert a majolika a márványnál is keményebb. Ez ügyben már kapcsolatba léptünk a Zsolnay céggel, – Zsolnay kész vállalni ezen munkát, – ugyanakkor azzal a feltétellel, hogy az oltár az országos kiállításra (Budapest 1885.) eljusson. E dologról én a következőket gondolom: tekintve, hogy az anélkül is híres Zsolnay cég – az oltárt, mint kiállítási tárgyat – tehát mint remekművet biztosan lelkiismeretesen és művészi fogja elkészíteni, tekintve, hogy Zsolnay ilyen körülmények között biztosan alacsonyabb árat kér (hiszen kiállítási tárgyahoz megkapja a mi terveinket és utasításainkat) – végezetül pedig tekintve, hogy Máriafalva ezáltal egy sosem remélt műalkotáshoz jut, ezen jelentős előnyök okán könnyedén elviselhetjük azt a kellemetlen helyzetet, hogy az igazi oltár egy évvel később – ősszel (1885.) – kerül felállításra. Ez idő alatt használhatnánk a mellékoltárt, esetleg egy a szentélyben felállítandó szükségoltárt. Erről kérném az Ön becses véleményét.

Folyó hó 10-én érkezett a miniszteri átirat, amely alapján a Nm. Tisztelendő Úrnak a még kifizetetlen számlákra 169,67 fl-t Felső-Eőrrre az adóhivatal pénztárába utaltak. Most, hogy ezt ismertetem (bár kissé megkésve – de mégis...) az említett összegről – amely az Ön számára bizonyára ismeretlen – a következőket kell szíves figyelmébe ajánlanom. A 17. számú számlát (Reimer) – Steindl kérésére – én változ-

tattam meg, hogy Reimer is szerepeljen már a 780 fl valós összeggel, – azt a 202,10 fl-t, amelyet Burkhardt kapott, mint az elvégzett munkára kapott előleg, a 26. számú számlára került, – az erre vonatkozó nyugtát mellékelem. Reimernek megküldtem egy újabb 780 fl-ról kiállított benyújtásra szánt nyugtát (csalnom kellett – aki „a”-t mond, mondjon „b”-t is! , a számla illetve a nyugta elveszett az iratok között stb.), ezt az újabb nyugtát ő meg fogja Önnek küldeni, Nm. Tisztelendő Úr vegye fel ezt a 780 fl számla helyett, ez utóbbit pedig semmisítse meg! Steindl szerint valami véletlen folytán vagy ellenőrzés során könnyen kiderülhetne a dolog, s esetleg kellemtelenségeket okozna mindannyiunknak, – ami a 202,10 fl többletkiadást illeti, mi már elég motiváltan beterveztettük a dolgot. A 220,10 fl-t deklarálom mint *előleg*-et, – Burkhardt kereseti igazolványában a megfelelő helyeket nem töröltem, hanem levontam keresetének összegéből 202,10 fl *előleg*-et. Különben Burkhardt kereseti igazolványát már utaltuk – tehát az ügy teljességgel rendben van.

Az Ön írását, amit Steindlnek küldött a pénz ügyében, leiratként mellékeljük a minisztérium felé tett betervezéshez, ennek megfelelően ki is igazítottam a tételeket.

Steindl úr továbbá azt szeretné, ha a 40,58 „*kutatási általányból maradt összeg*” külön kerülne elszámolásra, betervezésünk ennek szellemében készült, – tehát elkülönítve az építkezési számláktól, mert ezek az adatok később nem képezik ellenőrzés tárgyát. *Bocsánatot kérek tehát ha a már kész elszámolást esetleg újra kellene írni!* De hogy mindennemű esetleges tévedéseknek elejét vegyük (ne vegye zokon), a legfontosabb összegeket még egyszer leírnám:

Pénztár állása:

<i>Tavalyi maradvány:</i>	153,53
<i>Újabb utalvány:</i>	2.653,53

<i>Összesen:</i>	2.653,53
------------------	----------

Fedezetlen összeg: 169,67, mely összeg f.e. 3717 sz. alatt kelt miniszteri rendelettel utalványoztatott.

Az átvizsgált kereseti igazolványokkal is sikerült a dolog végére érnem. Hochheimnak 3.300 fl-t utaltunk, Burkhardtnek 3.000 fl-t, Jungfernek 808 fl-t, Kirchmayr már hamarabb megkapta a bérét, – kerek összegek – kis maradékok maradnak. A sekrestyét felújításra szorulónak és természetesen tarthatatlan állapotban lévőknek írtam le – ezért lebontjuk és újra felépítjük. Ennek a terve – valamint a boltozat lebontása is – lesz a következő feladatomban, hogy az idevonatkozó körendelést *lehetőleg* március közepéig eszközölhessem.

A fényképekért hálás köszönet! Schodisch egy ..., a legszebb képen egyáltalán nincs árnyékhatás.

Ebből az „ügynevezett” szép képből kérnék 4 darab kasírozatlan és 4 db kasírozottat, a többiből pedig egy-egy darabot. Schodisch maestro az egészet – hogy ne okozzak Önnek Tisztelendő Úr vesződséget – utánvéttel elküldheti hozzám.

Az ismert pinkafői lóden itt nagy tetszést aratott és a sógorom valamint a fivérem meg is bízott, hogy rendeljek belőle. Mivel azonban én a cég nevét nem tudom, kénytelen vagyok az Ön jószágát igénybe venni és Önt kéréssel terhelni. 22 méterre van szükségem – ha nem megy egy darabban – akkor 10 és 12 métert ugyanolyan színűt, mint az a lóden, amelyet én magammal hoztam. Kérem Nm. Tisztelendő Urat, hogy a lódent minél hamarabb – alkalom adtán (ha nem tart túl sokáig) küldesse el postai utánvéttel István fivérem címére (Josefplatz 12.) vagy küldje el valakivel, aki a napokban Pinkafőn jár, valamint arra is megkérnem, hogy lódenkabátnak való mintákat is mellékelteni szíveskedjék. Szíves elnézését kérem, hogy ilyesmivel terhelem Önt – előre is hálásan köszönöm!

Egészségem remek! Nem lógatom már az orrom – mint régebben. A hólyaghurtnak – nyoma sincs már, s ami az azelőtti betegségemet – ami oly sok gondot okozott – illeti – afelől már teljesen nyugodt vagyok. Amint a hurut engedte, hogy föl tudtam kelni, kocsiba ültem, és Prof. Dr. Schwimmer egyetemi specialistához mentem, alaposan megvizsgáltattam magam – hogy visszamaradt-e esetleg valami. Alapos vizitáció után (bőr stb.) konstatalta – hogy nincs mit konstatalnia, – eltűnt. Teljes megnyugtatóm érdekében jódtablettát rendelt, amit 3-4 hétig szedjek és aztán jöjjenek vissza. 3 hét után pörsenések és kiütések jelentek meg, – természetesen szörnyen megijedtem és azonnal rohantam Dr. Schwimmerhez. Miután megvizsgált, így szólt – kedves barátom, – Ön teljesen egészséges, – menjen szépen haza és dobja a francba a tablettákat, a pörsenések a jódtól vannak, ezt nevezik jódküítésnek. Nos, ismét rendszeren élek – annyit eszem és iszom, amennyit csak lehet, mindig farkaséhes vagyok.

Major úr levelét megkaptam, – bizonyára mérges, hogy még nem válaszoltam, – de a parlamentben stb., majd válaszolok neki. Kérem, alkalom adtán szíveskedjék átadni neki üdvözetem és ajánlásom, valamint Schmilliarnak és Putz plébános úrnak is.

Vajon mikor üdvözölhetem majd a Tisztelendő urat és Major (Wossala őrnagy) urat?

Üdvözet Annának. A mielőbbi vizontlátásra!

Maradok szívélyes üdvözlettel a Nm. Tisztelendő Úr alázatos szolgája Steinhausz L.

Karl gróf úrnak is mély tiszteletem és ajánlom magamat!

NM. TISZTELENDŐ ÚR! TISZTELT PLÉBÁNOS ÚR!

Bizonyára nem tévedek abban, ha úgy gondolom, hogy Ön a régi közmondást „Ha nincs a szeme előtt, már az eszében sincs.” talán már többször is mondta rólam. Nem tagadhatom – a látszat ellenem szól – mégis csupán a látszat, – egy nyíltan kimondott

váddal szemben határozottan fel kellett lépnem. Nem akarom a dolgokat szépíteni – *nem szokásom* – épp ellenkezőleg nyíltan megvallom, hogy már rég írnom kellett volna, én azonban a levélírók „kevésbé szorgalmas fajtájából” való vagyok, ahogyan ezt immár a Tisztelendő Úr is megtapasztalhatta. Magán a levélíráson azonban – nem múlik a dolog! Annál többször gondolok Máriafalvára, többet és gyakrabban, mint azt Ön esetleg képzelet!

Először lássuk az üzletet. Hogy a Tisztelendő Úr „meg ne rettenjen”, – hogy a kézi kasszába többet utalunk, – mint azt Ön gondolja – szeretném megjegyezni, mely számlákat vettem fel mint „*még fizetendő*” számlákat:

Klein – lakatos	41,73	Blach	4,50	Ertl	66,75
Tullmann – asztalos	2,30	Pfeiler	304,00	Pfeiler	54,52
Hefler – tégláégető	44,00	Klein	13,26	Burkhardt	83,20
Fliegenschnee	5,94	Schalk	9,00	Összesen:	629,20

Az Ön legutóbbi levele alapján a kasszában 199,23 van, ezek szerint még 429,97 szükségeltetik, amely összeg – a tegnap lejött – 5489 számú rendelet által immár a felsőöri adóhivatal pénztáránál átutalásra került. Egyidejűleg megküldöm Nm. Tisztelendő Úrnak az utolsó számlákat azzal a kéréssel, hogy szíveskedjék az érdekelteket kifizetni, itt jegyzem meg, hogy a szobrász Ertl-nek 36,75 Kr. előleget ki kellene fizetni, a fennmaradó részt elég lesz a szentségtartó szekrény elkészülte után (ami ügyis csak majd az oltár felállításkor – tehát az én jelenlétemben lesz lehetséges) kiegyenlíteni, Pfeiler számláját a kórus padozatáról ugyanígy – csak annak megtörtént lera-kása után – kell kiegyenlíteni.

Jungfert, a nagy iparost és művészt alaposan megtáncoltattam, s majdnem a „kirúgásig” jutott a dolog, – ennek következtében a professzornál (Steindl) is kegyvesztett lett. Mégis – mivel írásbeli szerződés nem volt, nem tehettem mást, minthogy néhány tételt töröltem nála, és rábírtam a kulcslyuktakaró vasalatok felújítására (annak idején). Bár ez nem sok – azért ennek is örülünk.

Jungfer pótolja:

A Schalk féle számlában törölt tételt	6,05
Klein	5,30
A számla sorszáma 38. Posta	3,11
	3,07

Összesen: 17,53

Jungfer nálunk befizette az összeget és én azt postai utalványon továbbítom Önnek (óriási többlet a kasszában!)

Önre Plébános úr bizonyára nyugtatólag fog hatni, – e szomorú böjti időben – ha felvidításul közlöm Önnel, hogy a – már elsiratott – szószéket és a keresztelő kutat – mégiscsak engedélyezték! Forster miniszteri tanácsos volt nálunk az irodában, – Steindl és én addig gyúrtuk, míg végre beleegyezett. Az erre vonatkozó határozat már le is jött „*amennyiben a község pénzéből nem telnék – annak kifizetéséről gondoskodni fogok*” (Trefort) min. Így Önnek most ismét eggyel kevesebb gondja lett, nekem pedig eggyel több. Egyébiránt Zsolnay már dolgozott az objektumon, – de minек-utáná mégis „tingli-rangli”-ban! volt, megint abbahagyta a munkát. Most ismét elkezdett dolgozni, jelenleg már a keresztelő kút is készen van. Részünkről felment egy általános beszámoló költségigazolással együtt, a költségek túllépésnek könnyeket fakasztó megokolásával. Különben ez a túllépés lehetne nagyobb is – a megokolásba fektetett munka – ugyanannyi. De nézzük a számokat:

Összköltség (felszerelés nélkül) 34.462,25fl., – *esetről-esetre engedélyezett összegek:* 28.061,06, *túlkiadás* 6.401,19. – Elsütöttem egy megokolást, ami megért volna egy nagyobb költség-túllépést is. Aláfalazások, boltozatok stb. stb. elég lehetőséget kínálnak.

A sekrestye írásbeli engedélye tegnap megérkezett!

Baráti ajánlatával a lakásom fűtését és világítását illetően – bár eredetileg nem állt szándékomban – mégis köszönettel élni kívánok. Bár védekezni nem tudok az ellen, hogy esetleg igazságtalan legyek, mégis az Ön kategorikus felszólítása eloszlatja a felbukkanó kételyeket. Ezért a fűtésre és a világításra 15 fl.-t számolok – valamint a gróf úrnak a bonbonra és a lapra 5,5 fl.-t, Az adósságomból fennmaradó 29,50 fl.-t postai utalvánnyal küldöm – hálás köszönetem! Hanyagságomért szíves elnézését kérem.

A múlt héten jöttem vissza egy kéthetes szabadságról, amit otthon Lentschauban (Löcse?) jó anyámnál töltöttem. Visszafelé megálltam – hivatalos ügyben – néhány napra Kassán, ott – farkasordító hidegben – felvételeket készítettem, kerestem egy hatalmas náthát, azért különben egészen jól vagyok!

Karl gróf úrnak Szalónakra kérem különleges hódolatom átadni – egyben azt a kérésemet is, hogy az oltárral kapcsolatban legyen még egy kis türelemmel, – eddig nem lehetett.

Milyen hírei vannak Korfuról? Alkalom adtán üdvözetem kérem mellékelni. A Wossala családnál mi újság? Szívélyes üdvözetem! Az őrnagy úr nem nehezelt a hallgatásom miatt? Majd legközelebb többet!

Abban a reményben, hogy irományom a Nm. Tisztelendő urat frissen és egészségben találja, szívélyes üdvözettel

Híve L. Steinhausz

Budapest, 1885. Február 24-én

P Á L F E R E N C

A felsőőri templom építésének pénzügyi háttéréhez

1943-ban a Dunántúli Protestáns Lapban dr. Tóth Endre teológiai tanár egy terjedelmes írást közölt Jókai és Pápa címmel. Elbeszélése szerint a Jókai Mór egy balatoni hajóútja során hallotta Pápa egykori jeles polgárának, Kenessey Istvánnak (? , 1677 vagy 1678. - ?, 1750) történetét. Kenessey, Esterházy Antal mellett a kuruc oldalon szolgált a Rákóczi-szabadságharcban, majd jelentős politikai karriert befutva, élete vége felé a Dunántúl egyik legnagyobb földbirtokosai közé nőtte ki magát. A tulajdonát képezte Mezőlak község, a Badacsonyan egy jelentős szőlőbirtok, valamint egy pápai és egy szentgáli ház is.¹ Szinte minden, amibe belekezdett, arannyá vált kezei között...² 1710 körül megnősült, feleségül vette Szondy Zsuzsannát, Séllyei István egykori gályarab püspök unokáját, egy református prédikátor lányát. 40 évnyi házasság után, 1750-ben Kenessey gyermektelenül, nagy vagyont hagyva feleségére, meghalt. Szondy Zsuzsanna azonban nem sokáig maradt egyedül, hamarosan hozzáment az olasz származású Castiglione Eudemius ezredeshez. 1753-ban azonban Szondy Zsuzsanna is elhunyt, hatalmas vagyon hagyva így Castiglione-ra.

Ma már tudjuk, dr. Tóth Endre, minden bizonnyal tévedett: Eötvös Károly szerint Jókai egy gazdag komáromi gabonakereskedőről, Domonkos Jánosról mintázta Tímár Mihályt.³ Domonkos, mind térben, mind időben, mind pedig tevékenységében valóban nagyobb hasonlatosságot mutat a regényhősre, mint a XVIII. század elején élt Kenessey, aki elsősorban politikai színváltozásának köszönhetette vagyonát.

A Kenessey-féle történet mindenesetre érdekes, és értékét nagyban növeli, hogy az esetnek vasi vonatkozása is van. Szondy Zsuzsanna ugyanis – első férje intencióit követve – jelentős összeget hagyott a református egyház céljaira: a pápai és a debreceni református kollégiumokra, támogatta a dunántúli ifjak debreceni tanulását, finanszírozta fiatal joggyakornokok pályakezdését, illetve komoly adományokat tett a szegények támogatására is. Mindemellett Chernelházy Chernel László⁴ valamint Szeremley Károly⁵ főgondnokok közbenjárására mintegy 2000 rajnai forinttal támogatta a felsőőri református templom építését is.

A felsőőri református eklézsia számára ez a hallatlanul nagy összeg talán a lehető legjobbkor jött. A gyülekezet az 1681-es soproni országgyűlés óta az egyetlen Vas vármegyei református artikulási helynek mondhatta magát. S mint ilyen, engedélyt kapott oratorium, prédikátor- és tanítólak építésére, azonban a XVII. században elszenvedett üldöztetések miatt csak egy fából épült, zsúpfedeles templomot engedhetett meg magának az eklézsia, amely az egész Vas vármegyéből ide zarándokló hívek nagy száma miatt így is úgy is kicsinek bizonyult.⁶

Chernelházy Chernel László – aki egyébként már eleve 6 hold földet adományozott a gyülekezetnek a tanító és lelkész fizetésének biztosítására – 1756-ban kamatra magához vette a Szondy-féle hagyatékot, majd 1766-ban azt – szintén kamatra – átadta Szeremlei Károly özvegyének, Szentpéteri Juditnak. Az alapítvány így tőkésített kamatai jelentősen hozzájárultak a templomépítés elkezdésének lehetőségéhez.⁷

1764-ben Chernel László és Szeremley Károly személyesen vitték Mária Terézia királynőhöz építési kérelmüket. A helytartótanács által kirendelt bizottság a megye részéről kedvező véleményt adott, de Széchenyi György győri püspök – követve a felsőöri katolikus plébános jelentését és szándékát – ragaszkodott a fatemplom megmaradásához. Hosszadalmas levelezések és kérvényezések után végül is 1769-ben aztán mégis nekikezdhettek a felsőöri kálvinista hívek kőtemplomuk építéséhez. Ma is ez a temploma a gyülekezetnek.

Az alább közölt dokumentum másolat egy a helytartótanács részére küldött jelentésből amely a Vas Megyei Levéltár Megyegyűlési Iratai között, az 1784. év szeptember 27-i közgyűlés 155. csomójában található. 1715 óta ugyanis az egyházaknak az általuk kezelt alapítványokról elszámolást kellett küldeniük az uralkodónak. Miután 1723-ban létrehozták a helytartótanácsot, ezek a jelentések ide futottak be.⁸ A dokumentum minden bizonnyal a felsőöri gyülekezet libellusából, alapítványi könyvből lett kimásolva. Jelentősége abban áll, hogy bepillantást enged az egyház vagyongazdálkodásába, amelynek alapját – a stóla díj, valamint a hívek által fizetett hozzájáruláson túl – a pénzkölcsönzés jelentette.

A forrást a magyar helyesírás szabályait követve szöveghűen közlöm, megtartva azonban tájnyelvi sajátosságokat és az archaikus kifejezéseket, illetve a személy- és helyneveket betűhíven írtam. Az idegen nyelvű szavakat lábjegyzettel láttam el, az egyértelmű rövidítéseket (mtgos=méltóságos, apr=aprilis, for=forint stb) jelzés nélkül oldottam fel, könnyítve ezzel az olvasást.

KIVONAT A FELSŐÖRI LIBELLUSBÓL

Anno 1756 die 19. aprilis.⁹ Én Chernel László, említett méltóságos Szondi Susanna asszony testamentarius executora,¹⁰ és aszerint constituált curator¹¹, minthogy ezen idő előtt, ámbár mindjárt a megboldogult testatrix¹² asszony ó nagysága testamentomának publicatioja¹³ után, (mely volt die 14. aprilis 1753.) azonnal intimáltam¹⁴ ezen Fölső Eöri helvetica confession¹⁵ lévő szent eklézsia előjáróinak, hogy a megnevezett méltóságos asszony ónagysága 2000 Rehenes¹⁶ forintot hagyott tégyen. Az én ordinationom¹⁷ szerint leendő, s testamentaliter deducalt modalitással¹⁸, administralando¹⁹ végre, de némely akadékok miatt így öszve nem jöhöttem ó kegyelmekkel, hogy eddig az eránt illyes libellust²⁰ formálhattunk volna, és így a dolognak kívántató emlékezetire, abba inscribáltuk²¹ volna. Most azért az Úristen időt és alkalmatosságot engedvén, mi napon tiszteletes prédikátor uramat, Török Ferenc úramat, nem különben Tekintetes nemzetes és vitézljő Adorgyán Ferenc uramat, az említett szent eklézsia és gyülekezet mostani curatorát, nagyságos nemzetes és vitézljő Osbát János, és Mért Mátyás öreg esküdt, és Imre János ifjú tanács- és Muth János egyházfia ura-

imékat, másokkal együtt tiszteletes prédikátor úr házához convocálván²² ad aeternam rei memoriam²³ az ő kegyelmek jelenlétében inscribálván, hogy én az említett 2000 forint öt per centum²⁴ gondviselésem alatt a szent eklézsia számára, a testatrix méltóságos asszony öngyagsága dispositiója²⁵ szerint magamnál conserválván²⁶ tartozom mind addig, míg nem a capitalist²⁷ nem consignálom²⁸ egészben. Annak interessét²⁹ annuatim administrálni³⁰ és fizetni, úgy mindazonáltal mivel, hogy most az Úristen kegyelméből annyira való szüksége nincsen a szent gyülekezetnek, hogy annak interessét in toto vel parte³¹ arra kénytelenítették fordítani. Ellenben vagyok oly jó szándékkal, ebben egyetértvén a szent eklézsia előljáróival, hogy jövődőben történhető nagyobb szükségeknek sublevatiójára³² nézve, a praedeclarált³³ 2000 capitalis summának interesséből is valamely capitalisokat csinálnánk és így ezeknek interessével segétezen az eklézsia napról-napra történhető szükségait a szent gyülekezetnek. Ahonnét observatióra annotálom³⁴ itt, hogy mivel több testamentarius executor és curator uraimék dispositioja szerint az első esztendőre egy legatumra³⁵ sem adathatott ki az interes. Azért hogy valamely Keresztes Mihálnál lévő kétezer és 200 egynihány forint adósságot adván méltóságos Castillione úr a legatimoknak excontentatiójára³⁶ azonban azon summát mai napig is Csejtey Sigmond curator úr /kire bizatott/ azt nem incassálhatta³⁷, következendőképpen a legatariusokat³⁸ nem tehetett máskint kifizetni a curator uraiméknak, hanem ex interesse primi anni³⁹ de máskint is nagy summa coalescált⁴⁰ /melyet említett Marchio consignált a legatumoknak excontentatiójára/ expendenti⁴¹ interesse capitalium assignatarum⁴² melyeknek ugyan csak interesse nem lett volna és így ebből a respectusból⁴³ is dissensus⁴⁴ eshetett volna a legatariusok között, kiknek tudniillik ilyes interes nélkül való capitalis esett volna, és így bizonytalan, ki vallhatott isménd máskint is valamely hátramaradást. Accedálván⁴⁵ az is, hogy hát ha méltóságos generális Castiglione úr öngyagsága még továbbra is húzta volna a testamentumnak publicatióját és a legatariusok excontentatióját ezt differálta⁴⁶ volna, ki tehetett volna róla, és így ezeket considerálván⁴⁷, a legatariusok információjára convocálnom ezt expresse kívántam⁴⁸. Ne talán nem jól gondolkodhatnának a curatorság felől, én mindazonáltal jó lelkesmerettel ajánlom, hogy ha Keresztes Mihályon valamit Csejtey Sigmond úramon annyiban incassálhat, hogy az első esztendőre való interest is in toto, vel parte lehet bonificalni⁴⁹ a szent eklézsia részéről vigyázok és igyekezem arra elmaradván azért pro primo anno⁵⁰ az interesse a 200 forintnak id est⁵¹ a die 14. aprilis 1754. usque diem 14. aprilis 1755 percipiált⁵² 100 Rhenes forint interest, én, mivel az eklézsia az ő idejében érette, amint meg írtam vala, nem küldött, hogy hejában ne heverjen, ki adtam ugyan interesre 6 pro cento /in hoc respectu⁵³ nem lévén ellenkező dispositio a testamentomban/ amely 100 Rhenes ibidem usque diem 14-am aprilis 1756 currentis⁵⁴ járandó interessét íme most azaz 6 forintot megfizettem, és mivel ismét, a die 14-a aprilis anni praesenti 1755 usque proxime praeteritam diem 14 aprilis anni labentis 1756 a mater capitalis⁵⁵ 2000 Forintnak 100 Forint interessét is vettem, azt is interesre ki kell adni, és ugyan e végre kész vagyok most consignálni, vagy ha magamnál maradna is, annak törvényes

interessét és így pro futuro már 200 forintnak illyes interessét is tölem várja a szent eklézsia.

Azonban méltóságos generális Eudemius Marchio a Castiglione Uram ónagysága hajolván szép kérésemre, azon nyolcvan egynéhány lat⁵⁶ ezüstből álló mosdó és hozzá való ugyan ezüst kannát is nekem adta, melyet szegény megboldogult emléttet testatrix asszony a pápai helvetica eklézsia számára rendelt volt, de onnét tollálatván az exercitium⁵⁷, medio tempore⁵⁸ generalis uram ónagysága, mint sokszor írt testatíve asszony universalis haeresse⁵⁹ kezénél maradt, azon ezüst partékát is én a szent eklézsianak úgy transferálok⁶⁰, hogy azt tiszteletes prédikátor uraimék a szent keresztelési alkalmatosságra rendelvén az eklézsia több clenodiumával⁶¹ hűségesen tartozzanak conserválni és az eklézsia előljárói semmi úton és módon ne alienálhasák⁶², hanem inkább conserválják.

Actum in possessione praeattacta⁶³ Fölső Eör die 19-a aprilis 1756. praescriptis⁶⁴. Chernel László m.p.⁶⁵

Hogy tekintetes nemzetes és vitézlő Chernelházy Chernel László uram a megírt és praeducált⁶⁶ módon minket convocálván előttünk, így ratiocinált⁶⁷, recognoscáljuk és ő kegyelmét respective quietáljuk⁶⁸. Anno mense die et loco, in praescriptis.⁶⁹

Coram me Carolo Szerencsei m. p.

Coram me Francisco Török pastore loci⁷⁰. mp. Adorgyán Ferenc m.p. Osváth János esküdt m.p. Imre János ifjú tanács m. p. Mértth Mátyás crux⁷¹.

Muth János egyházfia m. p.

Hogy Chernelházy Chernel László Uram mint néhai Méltóságos Szondi Susanna asszonnak, utóbb méltóságos generális Marchio Eudemius a Castiglione uram ónagysága (Titulált) Házastársának testamentomának egyik executora és respective azon testamentumnak tenora szerint constituáltatott curator, azon 2000 forint capitalist, melyet nevezett méltóságos asszony ezen fölső eöri helvetica confession lévő szent eklézsia számára testamentaliter hagyott volt, és annak interessét usque diem 14-am praeteni mensis aprilis anni delabentis 1766.⁷² járandót emléttet Chernel László úr (mint fellyebb ezen libellusnak tenorából⁷³ ki tetszik) maga őkegyelme fizette keze közül (beteges circumstantiáira⁷⁴ nézve) kiadván és azt tekintetes nemzetes és vitézlő köztünk lakozó Pelsőczy Szeremlyei Károly uramnak és az asszonynak tekintetes nemzetes Szent Péteri Judith asszonynak a testamentumnak tenore⁷⁵ szerint kölcsön öt per centum járandó interesre elocálta⁷⁶ és most emléttet Szeremlyei Károly úr és Szent Péteri Judith asszony azon 2000 forintról adott, és sub 14-a mensis praeteriti aprilis anni de labentis 1766 praenotati emanált chartabiancalis obligatoriájokat most effective kezünkhez is adott, praesentibus recognoscáljuk és együtt mint feljebb sokszor meg írt 2000 forint capitalis, mind annak öt per centum, interesse eránt nevezett Chernel László uramat és successorit qualiter quietáljuk⁷⁷, ami illeti pedig a feljebb deducált mód szerint nőtt harmadik ezer forint mivel azt az oratoriumnak épületeire készen kell tartani, nem akadván pedig oly ember, ki ily okkal magához venni, hogy mindenkor elő kellő szükségére a szent eklézsianak azt egészen, vagy abból annyit

mennyi szükségére nézve a szent eklézsiának kívántatnék, ezen harmadik ezer forintokat Chernel László úr in forma et modo depositi⁷⁸, magánál tartja, mindazonáltal azt ígervén, hogy ő kegyelme rész szerint és az egész summát is (melyet most is offerált⁷⁹ ő kegyelme) valamikor kívánják, tartozik megfizetni, és maradéki is ezzel tartozni fognak, ama meg írt más 2000 forintnak interessét pedig ad diem 14 an aprilis esztendőnkint Szeremlyeik és Szent Péteri Judith asszony, sőt még maradéki is tartozván punctualiter⁸⁰ megfizetni, arról itidem mi is számot adni, (és azt azon libellusba iratni) a capitalis 2000 jó helybe elocálom megtartván egészlen, hogy ezen dolgok eránt meg maradékink is és ezen szent eklézsia előljárói és jövendőben élő tagjai is informatiót és tudományt vehessenek.

Felső Eörben 30-a novembris 1766. Szeremlyei Károly m. p. l. s.⁸¹ Szép János ezen Felső Eöri szent eklézsiának mostani predikátora. m. p. l. s. Imre János ezen Felső Eöri helységnek actualis eskütyte m. p. l. s. Páll János crux Pongrácz Mihály m. p. l. s. Mérth János egyházfia crux, Fölly Sámuel m. p., Csuporos Ferenc szent eklézsiának oskola rectora⁸² m. p.

JEGYZETEK

- 1 Haris Andrea: A pápai Kenessey-Szondy ház építéstörténete. In: Pápai Múzeumi Értesítő. Szerk.: Ilon Gábor. Pépa, 1998. 137.
- 2 Dr. Tóth Endre: Jókai és Pépa. Dunántúli Protestáns Lap. 1943. május 2. 2. p.
- 3 Mácza Mihály: Jókai komáromi „Aranyembere”. Limes. Komárom Esztergom Megyei Tudományos Szemle. 1995. 4. sz. 17.
- 4 Chernelházy Chernel László (?.-?,1770) Debrecenben és Pozsonyban tanult, A dunántúli református egyház fő curátora 1760-1770. Felesége Szeremley Eszter, Szeremley Károly testvére.
- 5 Szeremley Károly: Szeremley György fia, Szentpéteri Judit férje.
- 6 Gueth Sándor: A felső eöri evang. reform. egyház története. Szombathely, 1873. 4. p
- 7 Pataky László: Az őrségi református egyházmegye története.[Budapest], 1992. 184. p.
- 8 Dr. Trikál József: Az ájtatos alapítványok és az alapítványi jog története. Hittudományi Folyóirat 1903. 650. p.
- 9 Anno 1756. die 19. aprilis (latin): 1756. év április 19. nap.
- 10 Testamentarius executora (latin): végrendeleti végrehajtója.
- 11 constituált curator (latin):kirendelt gondnok.
- 12 testatrix (latin): örökhagyó
- 13 publicatioja (latin): kihirdetése.
- 14 intimaltam (latin): felszólítottam
- 15 confession (latin): hiten.
- 16 rehnes: rajnai
- 17 ordinatiom (latin): rendelkezésem
- 18 testamentaliter deducalt modalításal (latin): végrendeletileg elrendelt módon
- 19 administralando (latin): kezelendő, hajtandó.
- 20 libellus (latin): könyvecske. Itt az a könyv, amelybe az egyházközség bevételei és kiadásai bejegyzésre kerültek.
- 21 inscribáltuk (latin): beírtuk.
- 22 convocaltatván (latin): egybehíva.
- 23 ad aeternam rei memoriam (latin): örök emlékezetül.
- 24 per centum (latin): százalék.

- 25 dispositiója (latin): rendelkezése.
 26 conserválván (latin): megőrizvén.
 27 capitalis (latin): tőke.
 28 consignáлом (latin): hitelesítem, igazolom.
 29 interessét (latin): kamatait.
 30 annuatim administralni (latin): évente vezetni.
 31 in toto vel parte (latin): egészben, vagy részben.
 32 sublevatiojára (latin): enyhítésére.
 33 praedeclarált(latin): előbb kihirdetett.
 34 observatoria annotáлом (latin): megfontolásra ajánlom.
 35 legatumra (latin): hagyatékra.
 36 Excontetatiojára (latin): kielégítés
 37 incassálhatta (latin): behajthatta.
 38 legatarius (latin): örökgyógyó.
 39 ex interesse primi anni (latin): az első év kamataiból
 40 coalescált (latin): egyesül.
 41 expendent (latin): kifizetett
 42 interesse capitalium assignatorum (latin):
 43 respectusból (latin): tekintetből.
 44 dissensus (latin): ellentét.
 45 accedálván (latin): hozzájárulván.
 46 differálta (latin): megkülönböztette
 47 considerálván (latin): megfontolván.
 48 expresse (latin): kifejezetten
 49 bonificálni (latin): kárpótolni.
 50 pro primo anno (latin): első évre.
 51 id est (latin): azaz
 52 a die 14. aprilis 1754. usque diem 14. aprilis 1755 percipiált (latin): 1754. április 14-től 1755. április 14-ig átvett.
 53 In hoc respectu (latin): ezt figyelembe véve.
 54 currentis (latin): jelenlegi, folyó.
 55 a die 14-a aprilis anni praesenti 1755 usque proxime praeteritam diem 14 aprilis anni labentis 1756 a mater capitalis (latin): Folyó év 1755 április 14-től majdnem múlt
 56 lat: súlymérték, attól függően melyik lat-ot alkalmazzák, 1 lat kb másfél kg.
 57 tollálatván az exercitium (latin) felfüggesztetett a [vallás]gyakorlat. 1752 és 1783 között a protestáns vallásgyakorlat Pápán szünetelt. A református kollégium Adásztevelen kapott menedéket.
 58 medio tempore (latin): időközben.
 59 haerese (latin): örököse.
 60 transferáлом (latin): áthozom.
 61 clenodiumával (latin): drágaság.
 62 alienálhassák (latin): idegeníthessék el.
 63 Actum in possessione praeattacta (latin): Tétetett az előbb említett
 64 praescriptis (latin): kihirdetett.
 65 m.p.=manu propria (latin):saját kezűleg.
 66 praededucált (latin): elővezetett.
 67 racionicált (latin): számvétést tett.
 68 respective quietáljuk (latin): megfelelően nyugtázzuk.
 69 Anno mense die et loco, in praescriptis (latin): Év, hónap, nap, fent írva.
 70 pastore loci (latin): a helység lelkésze.
 71 crux (latin): kereszt.

- 72 interessét usque diem 14-am praeterit mensis aprilis anni delabentis 1766. (latin): kamatját múlt április hó 14-ig folyó 1766 év.
- 73 sub 14-a mensis praeteria aprilis anni de labentis 1766 praenotati emanált chartabiancalis obligatoriájokat (latin): 1766. április 14-én kiadott kitöltetlen kötelezvényt, jelenlévők elismerjük
- 74 circumstantia (latin): körülmény.
- 75 tenore (latin): értelmében.
- 76 elocálta (latin): kihelyezte.
- 77 successoris qualiter quietáljuk (latin): örököseit ugyanúgy nyugtázzuk.
- 78 in forma et modo depositi: formájában és módjában letett.
- 79 offerálta (latin): felajánlotta.
- 80–81 punctualiter (latin): pontosan.
- 82 m. p. l. s.= manu propria, locus sigilli (latin): saját kézzel, a pecsét helye.
- 83 rectora (latin): vezetője, iskolamestere.

Templom, amely összeköt

ALSÓBELED EGYHÁZTÖRTÉNETE

1777-TŐL 1920-IG

A Pinka völgyében fekvő, ma az ausztriai Bildeinhez tartozó Alsóbeled község a trianoni békeszerződésig a történeti Vas vármegye részeként a Szombathelyi Járáshoz tartozott. A falut, a Pinka völgyének több más községéhez hasonlóan (Vaskeresztes, Pornóapáti) a történelem folyamán végig német anyanyelvűek lakták. A települést tehát földrajzi adottságai és az egykori közös közigazgatás miatt már eleve számos szál köti a környező magyarországi községekhez.

A fentiek mellett a kutatók és a helytörténészek figyelmét eddig elkerülte egy nagyon fontos vallási és ideológiai kapocs, amely Alsóbeled és a Pinka völgyének több más települése között fennáll. Az egykori pornó apátság falvai az uradalomhoz tartozó jogok és kötelezettségek okán egyfajta szimbiózisban éltek egymás mellett.

A pornói apátságot a XII. század végén a Ják nembeli Mika (Mycha) alapította. Mika unokája, I. Csépán fia, 1219-ben belépett a szentgotthárdi ciszterciak közé, s kérelmére a pornói monostort alávetették a szentgotthárdinak. Ezt II. András király 1221-ben engedélyezte. A Pinka mocsarain létrejött monostor fenntartására az alapító Alsóbeleddel együtt négy falut rendelt. Ezekben a falvakban minden bizonnyal már a ciszterci szerzetesek vállalták magukra az egyházszervezés feladatát, így valószínűleg ők építették fel a vaskeresztesi és az alsóbeledi templomokat is.

Az apátsági uradalom birtokosa egyháztörténeti szempontból különös jelentőséggel bírt, ugyanis ő rendelkezett az uradalomhoz tartozó falvak kegyúri jogával. A kegyúri jog ősi, középkori gyökerekkel rendelkezik. Több változata ismert: létezett intézményhez és földhöz kötött kegyúri jog. Magyarországon elsősorban ez utóbbi terjedt el. A jog lényege, hogy az a birtokos, aki templomot alapított, birtoka tulajdonjogával magára vállalta a megalapított templom, plébánia vagy iskola karbantar-

tását. Ennek fejében a kegyurat számos tiszteletbeli és gyakorlati jog illette meg: felírathatta nevét vagy címerét a templomra, kitüntető hely, adott ünnepélyes alkalomkor külön tömjénezés illette meg, halála esetén szentmisét mondtak érte. Különleges esetben, ha kérte, az egyházi javadalomból segélyezés illethette meg akkor, ha a kegyúr természetes személynek számított. Legfontosabb jogosultsága azonban a plébános kiválasztásában állt, ez volt a jelölés joga. A püspök által kiírt pályázaton indulók közül, kijelölte a számára alkalmas egyházi személyt, s ha a kiválasztott a szükséges kánonjogi feltételeknek megfelelt, úgy a püspök köteles volt a „jelöltet” beiktatni. Amennyiben a jelölt alkalmatlannak bizonyult – magyarán nem rendelkezett a plébánosi tiszthez nélkülözhetetlen úgynevezett „zsinati vizsgával” – úgy a kegyúrnak jogában állt új jelöltet állítani.¹

A pornói uradalmat hosszú ideig nem magánszemély, hanem testület birtokolta. Miután a ciszterci szerzetesek 1532 körül elhagyták a települést, a javadalmat a győri püspök kapta meg, aki 1640-ben átadta azt a jezsuita rendnek soproni kollégiumuk fenntartására. A jezsuiták 1773. évi feloszlását követően a javadalom előbb a válásalapra, majd egy cserével 1803-ban Esterházy Károly grófra szállt. Tőle 1825-ben Lichtenstein János herceg vásárolta meg, ezt követően az uradalom 1832-ben Habsburg-Estei Ferenc főherceg Modena és Reggio uralkodó hercegének tulajdonába került.² A család a pornói uradalom mellett birtokolta a sárvárit is, így kegyurasága alá tartoztak a csényei, sárvári, egervölgyi, valamint az alsóbeledi, németkeresztesi, pinkamindszenti és pornói templomok. Ezen települések szakrális építményei között – a közös kegyúr személyéből kifolyólag – számos párhuzam figyelhető meg.

Miután a ciszterciek elhagyták kolostorukat, valószínűleg az apátság épülete olyan állapotba került, hogy az már nem volt alkalmas arra, hogy a plébániaközpont szerepét betöltse. Az 1697-es Kazó-féle canonica visitatio szerint Alsóbeledhez tartozott Pornóapáti, Felsőbeled és Pokolfalu. 1757-ben a plébánia a Németújvári esperesi kerületbe tartozott. A szombathelyi egyházmegye 1777. évi megalapítását követően Szily püspök jelentős egyházigazgatási reformokat vezetett be, amelyek érintették az alsóbeledi plébániát is. 1780 után, a canonica visitatio eredményeit figyelembe véve a püspök Pornóapátit, az ősi központot leválasztotta a plébániáról és önálló plébániai jogot adott neki. Esperesi szinten Alsóbeled végig a németújvári főesperességhez tartozott, ezen belül 1824-ben a németújvári alsó, 1868-ban a németújvári, 1914-ben a pinkavölgyi esperesi kerülethez sorolták.

AZ ALSÓBELEDI TEMPLOM

A plébánia temploma egyértelműen középkori eredetű. Patrocíniuma Szent Vid, vagy Vitus is rendkívül ősi. A tiszteletére a szombathelyi egyházmegyében az alsóbeledin kívül csak egy templomot szenteltek, a már a honfoglalás előtt megalapított velemi Szent Vid-kápolnát.

A beledi templom kora középkori alapítására utal a templom szentélyének keleti tájolása, valamint a déli oldalon látható indás motívummal díszített kapu. Az 1697 novemberében Kazó István által készített canonica vizitáció szerint a templomhoz

tartozott egy cseréppel fedett torony is, amelyben egy közepes nagyságú harang állt. Fából készült festett kórussal, szószékkal, valamint elegendő számú és alkalmas paddal rendelkezett, padlózatát téglából rakták. A szentélyhez egy nagy oltár tartozott, amelynek szobrai szépen festettek és díszítettek, de rendelkezett a templom egy kisebb hordozható és díszíthető kettős oltárral is. A boltíves sekrestyéje a templomhoz épült. Két tabernákulum közül az egyiket a templom falában helyezték el, a nagyobbikat a templom közepén.³

1744-ben a templomot Kager Mihály alsóbeledi lakos hagyatékából felújították, s jó karba helyezték.⁴ Az 1757-es canonica visitatio megjegyzi, hogy, bár a templomot Szent Vid tiszteletére szentelték, akinek búcsúját megünnepelték, de a tartottak búcsút július 16-án Szent Skapuláré (Kármelhegyi Boldogasszony) ünnepén, továbbá november 11-én Toures-i Szent Márton napján is.

A templom ekkor két ajtóval bírt, egy nyugaton és egy délen, a harmadik ajtó a sekrestyét nyitotta. Három oltárral rendelkezett, amelyek nem voltak felszentelve: Szent Vitus (mint főoltár) Szűz Mária és Pádúai Szent Antal-oltárok. A főoltár márványból készült, díszes aranyozott ruhájú szobrokkal látták el. Közepén a már említett szent vértanúhalálát ábrázoló képet helyezték el. A Mária-oltár feltehetőleg a Kármelhegyi Boldogasszony-oltár lehetett, a helyi skapuláré társulat oltáraként funkcionált. Ezt a hitbuzgalmi csoportot Alsóbeleden Antweiler Mihály kármelita szerzetes alapította 1721-ben. A társulat folyamatosan fejlődött, míg II. József rendeletei okán 1784-ben megszűntették.⁵

Somogy püspök 1812-ben történt visitációja a három oltár mellett megemlíti, hogy a templom kórusa téglából, a szószéke ekkor fából készült. A hajóban harminc pad, egy szenteltvíz tartó valamint egy örökmécs állt.⁶

1822-ben a kegyúr, Esterházy Vince hozzájárulásából a templomot restaurálták és jó karba helyezték a templom tetejét.⁷

1888-ban a plébános felkérte a jó nevű szombathelyi Heckenast céget a templom kifestésére és a szükséges aranyozási munkák elvégzésére. A munkálatok lefolytatásába – a kegyúri engedély beszerzését követően – Hidasy püspök beleegyezett.⁸

A leromlott állapotú sekrestyét 1896-ban Schiefer plébános 250 korona értékben felújította, amelyre püspöki engedélyt nyert.⁹ 1898-ban pedig Szent Sírt állítottak a templomban.

Az alsóbeledi plébánia templom udvarát 1912-ben a plébános rendbe kívánta hozni. Az alapvető gond abban állt, hogy a templom lejtős területen feküdt és a nyári esők már-már kimosták az alapfalazatot. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a területet 1776-ig temetőnek használták, és a víz már több helyütt az ősi csontokat is kimosta. Kerítés hiányában gyakran sertések lepték el a szent helyet és a csontokat elvitték. Mivel a templom közvetlenül az országút mellett feküdt, gyakran állatok lepték el a környékét. Szükségessé vált tehát egy kerítésfal felépítése. Schiefer ennek alapfalát terméskőből képzelte el, rá 41-51 cm-es magasságban téglafalat tervezett, erre pedig drótkerítést. A költségek mintegy 1500 koronára rúgtak, a kivitelezést Horidekker Sándor, budapesti iparosra kívánta bízni. Sajnos a beruházás anyagi ter-

heit nem lehetett a kegyúrra terhelni, ugyanis a fal teljesen új létesítménynek számított, amelynek fenntartását a canonica visitatiók nem szabályozták. Így a költségeket a plébános a templompénztárból kívánta fedezni, továbbá számított a hívek áldozatkészségére is.¹⁰

Az orgona keletkezésének idejéről alig tudunk valamit. Szily-féle vizitáció már tud egy jó állapotban lévő orgonáról. Feltehetőleg ezt írja le a Somogy-féle egyházlátogatás, amely egy 6 regiszteres orgonáról tudósít. 1832-ben a Böle-féle vizitáció szerint 1827-ben a templom 8 variációs orgonáját felújították és konzerválták.¹¹ Ezt követően sokáig nem szóltak forrásaink a templom hangszeréről, míg 1915-ben a templompénztár terhére, 300 korona értékben felújították az orgonát.¹²

1781-ben a Szily-féle vizitáció szerint a toronyban három harang állt: a 870 fontos harangot a Szeplőtelenül fogantatott Boldogságos Szűz Mária, a 470 fontos Szent József, míg a legkisebb 227 font súlyút Szent István király tiszteletére szentelte a bécsi érsek.¹³ 1812-ben Somogy püspök visitátorai is három harangot találtak a toronyban, de ők úgy tudták, hogy a legnagyobb harangot nem a Szeplőtelenül Fogantatott Szűz Mária, hanem a Szent Kereszt tiszteletére szentelték.¹⁴ Ezt az állítást az 1832-ben készült Böle-vizitáció is megerősítette, így feltételezhetjük, hogy 1781 és 1812 között a toronyba új harang kerülhetett, ugyanis a titulusváltás meglehetősen ritkaság számba ment.

A középső harang 1914-ben – mivel a harangláb meglazult és a kis harang ráesett – megrepedt és használhatatlanná vált. Az új harangot Seltenhofer Frigyes soproni harangöntő ajánlatát elfogadva, mintegy 505 koronáért készítették el.¹⁵

A világháború során a három harangot az Osztrák–Magyar Monarchia hadserege „bevonlatta”, s beolvastotta. Azonban a beledi hívek még 1920-ban gyűjtést rendeztek, és amerikai segítséggel, valamint a templompénztár 20 000 koronás hozzájárulásával felkérték ismét a soproni Seltenhofer céget, hogy a régi harangok méretében 176 658 korona értékben készítse el a templom három harangját.¹⁶

TEMETŐK ÉS EGYHÁZI EMLÉKEK

A középkor embere temetőjét igyekezett – részben az ókeresztény hagyományt ápolva – minél közelebb elhelyezni a templomhoz. Így történt ez Alsó- és Felsőbeled esetében is. A falubeliek ezt az ősi temetőt használták Mária Terézia uralkodásának kezdetéig 1777-ig, amikor is közegészségügyi okokból a Magyar Királyi Helytartótanács elrendelte, hogy a temetőt a lakott területen kívül kell létrehozniuk. Ekkor létesült az alsóbeledi temető is. A temetőről az első forrásunk a II. József kori katonai térkép, amely Vas megyében az 1780-as években készült. A temetőben található Szentháromság-szobor a talapzat felirata szerint 1735-ben került felállításra. Feltételezésünk szerint a szobrot a plébánia akkori kegyura, a jezsuita rend állíthatta. A Szentháromság-oszlopok emelése a XVIII. században meglehetősen gyakorinak mondható. Ennek oka részben a tridenti egyetemes zsinat, részben pedig a Rákóczi-szabadságharcot követő pestisjárványra vezethető vissza. Vas megyében úgy tűnik, ezek elterjedésére jelentős hatást gyakorolt a jezsuita rend megyei jelenléte. Így az alsóbeledi szobor

jelentős párhuzamot mutat a vaskeresztesi és kőszegi Szentháromság-oszlopokkal. Magától értetődik, hogy beledi szobor eredeti helye – hasonlóan a szintén a jezsuiták kegyuraságához tartozó vaskeresztesi plébánia Szentháromság-szobrához – valahol a falu központjában lehetett, de mivel ott valószínűleg útban volt (mint ahogy történt az Vaskeresztesen is) a szobor áthelyezésre került. Ezt igazolja az 1757-es Batthyány-féle vizitáció is, amely a temető áthelyezése előtt harminc évvel készült. E szerint a szobor a templom előtt helyezkedik el (prope Ecclesiam Sanctissimae Trinitatis).¹⁷ 1779-ben már a temető áthelyezésre került a szoborral együtt, amelyet forrásunk szerint a szobrot a község állíttatta, ez azonban a szobor költségeit tekintve nem tekinthető bizonyosnak. Sokkal valószínűbb, hogy a szobrot a jezsuiták állították, azonban a rend 1773. évi felosztatását követően a fenntartás terhét a község vállalta magára. Ezt a bizonytalan helyzetet oldotta fel 1792-re Eberhardt István 42 Forint értékben alapítványt tett a Szentháromság és a Nepomuki Szent János szobrok fenntartására.¹⁸

1904-ben a szobor felújításra szorult, s e munkával, Schiefer plébános a szombathelyi székhelyű Lewish Róbert cégét bízta meg, aki mintegy 150 korona összegért vállalta a munkát. Ezt az alapítványi tőkéből finanszírozták.¹⁹

Az 1757-es egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint az alsóbeledi mező közepén állt egy szűz Mária-szobor kápolnában, a mezőn túl a már említett Nepomuki Szent János-szobor és szintén a mezőn állt egy Boldogságos Szűz Máriát ábrázoló szobor a szentek sokaságával. (Item in Campo Statua Beatae Virginis Mariae pluribus aliis Sanctorum et Sanctarum Statuis Stipata).²⁰ Feltehetőleg ez lehet a mai templom téren álló „Immaculata szobor”. Ennek értékével és korával Schiefer József plébános is tisztában lehetett, ugyanis egy 1901-ben kelt levelében XVIII. század elejére tette keletkezésének korát. Feltehetőleg a plébános közbenjárására történt, hogy Stangl János 1903-ban úgy döntött, hogy Mária-szobor fenntartására 100 korona értékű alapítványt tesz, ezzel biztosítva az értékes műalkotás fenntartását.²¹

A szoborcsoport tetején a mennybe felvett Szűzanya állhat égi dicsőségben angyalokkal körülvéve. Az alkotás egy szőlőindákkal díszített oszlopon pihen, amelynek talpzatát Szent Rozália domborműve díszíti. Szent Rozáliát általában a pestis ellen hívták a XVIII. században segítségül. Vas vármegyében a legnagyobb pestisjárvány a Rákóczi-szabadságharc után tört ki 1711-ben.

A Mária-szobor kialakítása sok párhuzamot mutat a Sorkifaludhoz tartozó Taródháza Mária-szobrával. Ezt a műalkotást Márffy Anna állíthatta, a jelenlegi kutatások szerint valamikor 1714 és 1758 között, amely időpont megegyezhet a az alsóbeledi szobor keletkezésével.²²

1807-ben a Pinka folyón túl a Pinkatótfaluba vezető út mellett Moser György Szent Flórián-szobrot állíttatott és a szobor fölé kápolnát emeltek. Az alapítvány azonban feltehetőleg elértéktelenedett, emiatt 1856-ban újat kellett létrehozni, ennek tőkéjét Schramel Anna tette le.²³ A kis kápolnát ennek tőkének a felhasználásával újjították fel 1897-ben.²⁴

Még ugyanezen évben az Amerikában dolgozó alsóbelediek alapítványából létesült egy kereszt a templom előtt. Sajnos ennek jelenlegi helyéről semmit sem tudunk.

Enger János és neje Garger Mária állíttatta a község Lourdes-i Mária-szobrát 1914-ben. A ma is álló szobor talapzatának felirata: Oh Maria! Ohne Sünde empfangen bitte für uns, die wir zu dir unseres Zuflucht nehmen. Gewidmet von Johann und Maria Enger 1914.

Az 1914-es plébánia leltárban a fentiekén kívül szerepelnek még szobrok illetve kápolnák, azonban ezekhez nem tartozott alapítvány, vagy amiatt, mert a kegyúr állíttatta, vagy azért, mert a község, amelynek így nem kellett alapítványt tennie. Ezek közé tartoztak a Felsőbeleden a Pornóapátiba vezető út mellett felállított mezei kápolnák. Az egyikben jelenleg Szent Vitus-, a másikban egy Jézus Szíve-szobor található ezek eredetéről nem rendelkezünk adattal, de azt tudjuk, hogy mindkét kápolna jól kivehető a XVIII. század végén készült úgynevezett II. József-féle katonai térképén.

A kegyúr kötelmeit a canonica visitatio tartalmazta, és ami általában nemcsak a templom, hanem az iskola fenntartására is kiterjedt. Ennek elemzésére azonban jelen tanulmány nem tér ki, hisz az iskola kialakításánál egyéni építészeti és művészeti megoldásokat általában nem alkalmaztak.

Alsóbeled kegyúri pozícióját hosszú ideig nem természetes személy, hanem vagy szerzetesrend, vagy pedig a Vallásalap töltötte be. Sajnos ez utóbbi kegyúri működése nem sok sajátosságot hordoz magában, ugyanis ilyen esetekben a bár a templomok karbantartásának költségeit a Vallásalap finanszírozta, de a kivitelezés megszervezését általában – plébánosán keresztül – a püspökség vállalta magára. Ellenben a jezsuita rend teológiai nézeteiből számos visszaköszön az épületek, vagy vallási emlékek kialakításának módján.

Az alsóbeledi templom, és templomot körülvevő szakrális tárgyak története bizonyítja, hogy a kegyúr szerepe és működése nem pusztán arra szorítkozik, hogy finanszírozza a templom karbantartását, de azáltal, hogy irányítja a beruházásokat, befolyásolja vagy meghatározza a templomokon dolgozó szakemberek és művészek kiválasztását is. Ennek következtében a kegyúr joghatósága alá tartozó falvak és templomok művészi megoldásai párhuzamokat mutathatnak egymással, ami a templomok történetét kutató szakemberek dolgát több esetben megkönnyítheti, hisz a rendelkezésre álló művészettörténeti mozaikok adott esetben kiegészíthetik egymást. Ezért kiemelten fontos volna, hogy az egy uradalomhoz tartozó falvak építész-, egyház- és művészettörténeti kutatását együtt kezeljük. Alsóbeled esetében ez azt jelenti, hogy azt a templomkutatást, amelyet a falu esetében rendelkezésünkre áll, ki kell terjeszteni a határ magyar oldalára, azaz a kutatást el kell végezni Pornóapátira, Vaskeresztesre és Pinkamindszentre vonatkozóan. Remélhetőleg ennek elvégzésére a jövőben sor kerülhet.

AZ ALSÓBELEDI PLÉBÁNIA NEM JAVADALMI ALAPÍTVÁNYAINAK KIMUTATÁSA 1914

Az alapítás ideje	Az alapító neve	Az alapítvány eredeti összege	Az alapítvány célja	Engedély száma
1792	Eberhardt István	42	Szentháromság és a Nepomuki Szent János szobor fenntartása	
1827	Moser György	8,40	Szent Flórián szobor	
1856	Schramel Anna	12,60	Szent Flórián szobor	
1895	Kána György	40	Síremlék fenntartása	
1903	Stangl János	100	Mária-szobor fenntartása	3173/1903
1903	Az Amerikában dolgozó alsóbelediek	101,90	A templomtérré felállított kereszt	3758/1903
1908	Hívek adománya		Az alsóbeledi temető fenntartása	
1914	Enger János és neje Garger Mária	100	Lourdes-i Mária-szobor fenntartása	5884/1914
1914	Hívek adománya	-	Harangok fenntartása	

JEGYZETEK

- 1 Kornek Sándor: Egyházmegyei kézikönyve. Különös tekintettel a magyar egyházi viszonyaira. Bp. 1894. 195.
- 2 Horváth Ernő: A pornói apátság története. Pécs, 1930. 61. p
- 3 Jenő Házi: Die kanonische Visitation des Stefan Kazó Archidiakon von Eisenburg/Vasvár im Burgenland in den Jahren 1697-1698. 194. p.
- 4 SzEL, Somogyi vizitáció, Alsóbeled, 2. p.
- 5 Krasznýnszky János: Szűz Mária tiszteletének nyilvánulása hazánkban. Magyar Sion 1902 935. p.
- 6 SzEL, Somogyi vizitáció, Alsóbeled, 2. p.
- 7 SzEL, Bőle vizitáció, 107.p.
- 8 SzEL Ac 1946/1888.
- 9 SzEL Ac 874/1896. Az irat sajnos nincs meg, az adatot csak az iktatókönyv alapján tudjuk.
- 10 SzEL Ac 750-751/1912.
- 11 SzEL Bőle-féle visitatio, Alsóbeled 107. p.
- 12 SzEL AC 4182/1915.
- 13 SzEL, Szily-féle visitatio Alsóbeled 3. p.
- 14 SzEL, Somogyi vizitáció, Alsóbeled, 2. p.
- 15 SzEL, Ac 2935/1914.
- 16 SzEL AC 6609/1920.
- 17 Kanonische Visitation 1757 Südburgenland. Bearbeitet von: Josef Buzas. Eisenstadt, 1982. 329. p.
- 18 SzEL Templomszámadások 1914. (I.1. f/181.). Kimutatások nem javadalmas alapítványokról, Alsóbeled.
- 19 SzEL Ac 3376/1904.
- 20 Kanonische Visitation 1757 Südburgenland. Bearbeitet von: Josef Buzas. Eisenstadt, 1982. 329.
- 21 SzEL Templomszámadások 1914. (I.1. f/181.). Kimutatások nem javadalmas alapítványokról, Alsóbeled.
- 22 Farkas Kálmáné: A Sorkifalud-Taródházán álló barokk Mária-oszlop. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények 1996. 4. sz. 65.p.
- 23 SzEL Templomszámadások 1914. (I.1. f/181.). Kimutatások nem javadalmas alapítványokról, Alsóbeled.

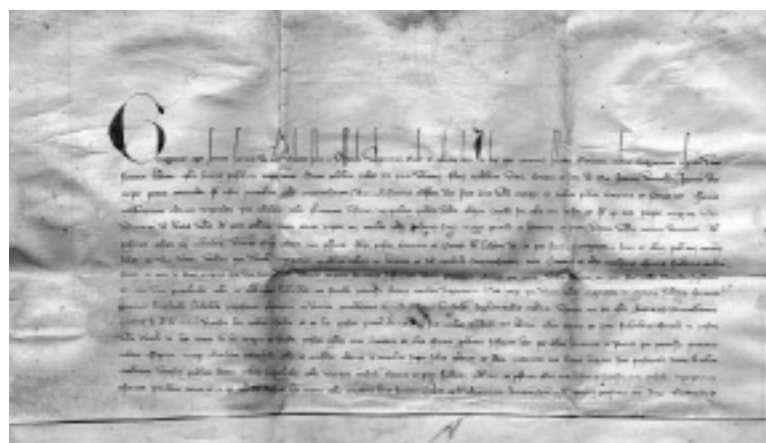
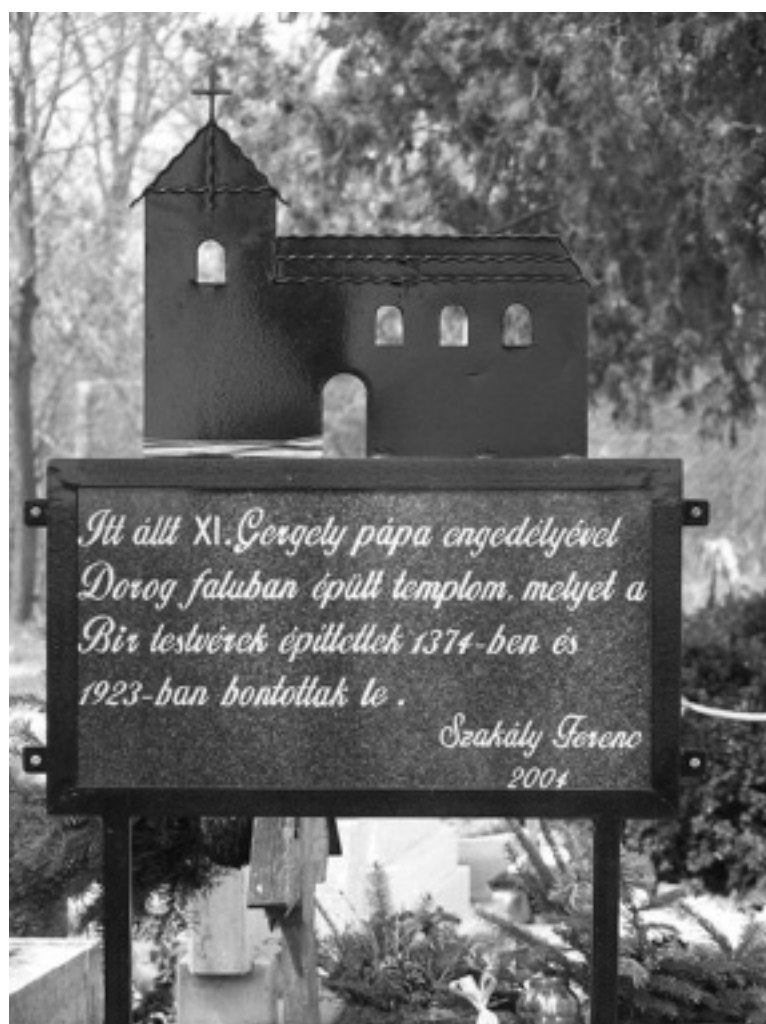
A középkori Vasvármegye templomos helyeinek kutatása

Az egyházlátogatás a katolikus egyház ősi intézménye, amelyre utalást először Pál apostol leveleiben találunk. A VIII. századi niceai egyetemes zsinaton elrendelték, hogy „minden püspök évente látogassa végig plébániáit”. Az egyházlátogatás kezdetben kizárólag püspöki jog volt, amelynek során a püspökség vagy érsekség feje személyesen ellenőrizte az egyes egyházközségek működését, jövedelmét, a plébánosok munkáját. A falusi plébániák szaporodásával egy ember számára elvégezhetetlen feladattá vált az önálló anyaegyházak évenkénti ellenőrzése, ezért ezt a püspökök egyre gyakrabban helyetteseikre – az egy-egy nagyobb területi egységet, Magyarországon általában egy-egy vármegyét felölelő főesperességek irányítóira –, a főesperesekre bízta. A főesperesek a püspök munkáját segítő kanonoki testület tagjai voltak, egyházkerületük javai biztosították számukra a megfelelő jövedelmet. Fő feladatuk a plébánosok működésének évenkénti ellenőrzése volt, amelyért megkapták a plébániai járandóságok egy részét, az ún. „Cathedaticum”-ot. Ezen kívül részt vettek a vármegyei bíráskodásban, a világi törvénykezési eljárások keretei között ők felügyelték az egyházi jogszolgáltatás szakszerűségét.

A XIII. századot követően a pogányokkal vívott keresztes hadjáratok céljaira alkalmanként Magyarországon is elrendelték a pápai tizedszedéseket, és a beszedett pénzt az egyházi begyűjtők, a collectorok, általában olasz bankházaknál helyezték el, és általuk juttatták el az apostoli kamarához. A magyarországi pápai adóztatás kapcsán az alábbi bankházak neveivel találkozunk az iratokban: firenzei *Spini, Bardi, Cerchi, Peruzzi, Acciaiuoli, Alberti*; a pisai *Benedicta*; a pistojai *Chiarenti* és az asti-i *Malabaya*. Hazánkban XXII. János és XII. Benedek pápák uralkodásának ideje alatt (1316–1342) a főpapi servitiumok fizetése általánossá vált. A pápai kamara könyvei ezen időszak alatt 18 befizetést tartalmaznak a magyar püspökségek részéről, amiből három bankárok útján történt. 1331-ben Telegdi Csanád esztergomi érsek a Buonacorsi, 1332-ben Rudolf váci püspök a Bilioti, és ugyanebben az évben Miklós egri püspök az Acciaiuoli-bankházak közvetítésével fizetett a kamarának. A többi 15 esetben az illető püspök megbíztottjai személyesen fizettek az akkor Avignonban székelő pápai udvarban.

A középkori magyar királyság egyházi közigazgatására vonatkozó ismereteink jó részét ezekből az egyházmegyéket átfogó forrásokból származnak. A történeti kutatás fintora, hogy az 1332–1337 között behajtott pápai tizedek jegyzékéből hiányoznak Vasvármegye középkori plébániahálózatának adatai. Sajnálatos módon ugyanis a győri püspökség tizedjegyzékei nem találhatóak meg a Vatikáni Levéltárban.

Ennek a hiánynak tulajdonítható, hogy bár az elmúlt évtizedekben a Vas megyei templomok műemléki és régészeti kutatásai jelentős eredményeket mutattak fel, átfogó jellegű egyháztörténeti munka mindezidáig nem készült.

Vasvármegye középkori egyházi topográfiája hiányainak a pótlására, Benczik Gyula levéltáros kollégámmal, közel két évtizeden át – elsősorban írott forrásokra és terepbejárásokra támaszkodó – kutatómunkát végeztünk. A települések egyházaira vonatkozó adatok összegyűjtésére több ezer Mohács előtti oklevél átvizsgálásával, valamint a publikált forráskiadványok, oklevéltárak, és a hozzáférhető levéltári nyilvántartások átvizsgálásával került sor. Ennek a gyűjtésnek eredményeként a történeti Vasvármegye területén található templomok említéseit adattárba foglaltuk. Munkánkat jelentősen felgyorsította a Magyar Országos Levéltár honlapján elmúlt években nyilvánossá tett Collectio Diplomatica Hungarica adatbázis, amely egyrészt hatalmas segítséget adott a már feltárt, de sokszor bizonytalan oklevelek azonosításában, másrészt lehetővé tette a nem mindig megbízható hivatkozások egységessé tételét.

Bár munkánk során teljességre törekedtünk, tisztában vagyunk azzal, hogy eredményeink viszonylagosak maradtak. Egészen bizonyos, hogy írott forrásokban nem sikerült megtalálni a Vasvármegye területén létező valamennyi középkori templomot. Ennek egyértelmű bizonyítéka, hogy a régészeti és művészettörténeti kutatással feltárt és bemutatott, turista látványosságként hirdetett, balogunyomi, kőszegdorozslói, szőcei vagy bucsui templomokra vonatkozó egyetlen oklevelet sem sikerült találnunk. Arra nézve, hogy a középkorban milyen lehetett a vármegye egyházas és a templom nélküli falvainak aránya, biztosat mondani nem tudunk. Az ezzel kapcsolatos, eddig ismert vizsgálatok a viszonyszámot 1:1,5 és 1:1,4 közöttinek becsülik, úgy tartják, hogy egy plébániához átlagban 2-3 falu tartozhatott. Ezt kiindulási pontnak elfogadva vélelmezzük, hogy a Csánki Dezső által Vasvármegyében összeszámolt 844 lakott helyen, városban, faluban cca. 330 plébánia lehetett. Ennek alapján az adatgyűjtésünk eredményeként előkerült közel kétszáz egyház a feltételezett középkori vasi templomoknak még a kétharmadát sem teszi ki.

A történeti megközelítésnek ilyen módját nem tartjuk erőszakoltnak, mert egyrészt meggyénkben az írott források töredékessége nagyfokú hiányt mutat, másrésztől viszont Vasvármegyében már a XIII–XIV. század fordulóján intenzív templomépítési kedvet tapasztalunk. Káld községben például már 1296-ban komoly hatásköri per zajlott a faluban álló két templom papjai között, alig két évtized múltán pedig Vasasszonyfa és Szeleste birtokosai azért fordulnak templomépítési engedélyért a győri püspökhöz, mert Salköveskút, illetve Répcseszentgyörgy plébániájuk templomai „messze vannak, ahova naponta, annak távolsága miatt nem tudnak elmenni”. A templomot építeni szándékozók előre nyilatkoznak arról, is hogy „vállalják az új papok eltartásának többlet költségeit”.

Munkánk során hitünk szerint közel két tucat, évszázadok során eltűnt, vagy annak vélt hajdani templomot sikerült lokalizálnunk. A kutatómunka érzékeltetéséül befejezésként álljon itt három, egy bemutathatóan sikeres és két továbbra is rejtőzködő hajdani egyház felkutatási folyamatának leírása.

EGYHÁZASDOROG

1371-ben Béri János fiai, Péter és Imre tulajdonukba vették a Vas megyei Dorog nevű földet. Egy évvel később XI. Gergely pápától engedélyt kaptak, hogy a birtokon Mindenszentek tiszteletére templomot építhessenek, és egyúttal anyaegyházuktól, Mindszenttől elszakadhasanak. Az eset eléggé furcsának tűnik, mert az a tény, hogy egy Mindenszentek-plébániából kiváló új egyház titulusa szintén Mindenszentek legyen, több mint szokatlan. 1373 decemberében azonban Kálmán győri püspök, tudomásul véve a pápai engedélyt, már arról rendelkezik, hogy a Bériek által állított plébánost neki mutassák be.

A templom mellett kiépülő falu egészen II. Szulejmán 1532. évi hadjáratáig Egyházasdorog néven létezett, azóta elpusztult településként tartjuk számon. Felmerül a kérdés, hol volt ez a falu?

A Vas megyei földrajzi nevek gyűjtése során a Dorog hegy és Dorog alja neveket Bérbaltavár határában írták le. A szombathelyi egyházmegye 1972. évi sematizmusának összeállítója is úgy tudta, hogy Egyházasdorog, Olaszfa, Csehi és Kisbér között feküdt.

Amikor az elpusztult település keresésébe fogtunk, azt tapasztaltuk, hogy a terület meglehetősen „szűkös”, nehezen képzelhető el, hogy egy ilyen kis birtok képes lehetett egy plébánia eltartására. Arról a pontról, ahol az Oszkóból Bérbaltavárra vezető országút a dombtetőre ér, jól látható a csehimindszenti és a bérbaltavári templom; ebben a képzeletbeli háromszögben kell elhelyezni Egyházasdorog falut és templomát.

Bér birtok 1358-as határájárása tartalmazza azokat a dülőneveket és azonosítási pontokat, amelyek elegendőek ahhoz, hogy meghatározzuk Egyházasdorog templomának helyét. A Bábaharasztya, Dorogpatak és Rakottyá elnevezések máig élnek, ezek azonosítása után egyetlen hely van, ahol a templom megépülhetett: a kisbéri domb. Itt, a hajdani Egyházasdorog, majd Hegyhátkisbér falu temetőjének közepén máig áll egy épület.

Egyházasdorog falut a XVI. századi összeírások egyszer sem említik, így valószínű, hogy a török hadjárat után nem telepítették be újra. Kisbér viszont újra benépesült, és telepesei használatba vették a hajdani Egyházasdorog romos templomát és a körülötte elhelyezkedő temetőt. 1698-ban Kazó már kisbérinek nevezte az épületet, és így írta le: „... a templom kb. három stádiumra fekszik a falun kívül északra. Régi katolikusok építették Szent Fülöp és Jakab apostolok tiszteletére. Valami látható a széteső falakból, a boltíves szentélyből és a félig csonka toronyból. Erdei rémekkel teli erdőben van...”

Vagyis Egyházasdorog temploma nem pusztult el, hanem mint Kisbér falu temploma, új – Szent Fülöp és Jakab – titullal került újra egyházi használatba a XVIII. században. Az 1756-os Batthyány-féle kánoni vizitáció már Baltavár filiájaként említi, és még 1857-ben is ez volt a község temploma. Bérbaltavárt és Hegyhátkisbért 1935-ben egyesítették, a mai község kisbéri részén álló templom a századforduló táján épülhetett, de megtartotta a Szent Fülöp és Jakab titulust. A ma már valószínűleg csak

alapjaiban középkori Mindenszentek-templom jelenleg ravatalozóként működik a falun kívüli temetőben.

Nagy volt az örömről, hogy a kézzelfogható eredményt hozott a több éves kutatómunka, mégis annak ismertetése a helyi közvéleményben hitetlenkedő kommentárokat váltott ki, de kell-e nagyobb elégtétel annál, hogy egy évtized múltán az általunk feltárt tényeket már egy emléktábla tudatja kisbéri temetőbe érkezőkkel.

HIMFA

Ez a hegyháti templom a helytörténeti és régészeti irodalomban ismeretlen. Első okleveles adata 1271-ből származik, ekkor a Nádasd nemzetség tagjai Halogy és Tótlak határjárásakor a Rábától indultak, majd déli irányba tovább haladva egy égerfa után elértek a Szent Lőrinc templomához vezető útig. Ezután három jelentős út következett, a körmendi, majd a Királyút és végül az Olaszút.

A másik említés majd háromszáz évvel későbbi, még a török hódoltság kezdete előttről, 1564-ből való. Szigetvár eleste (1566) előtt török portyázók sem igen jártak erre felé, a terület adóztatása – a fennmaradt defter alapján – 1582-ben sikerült először a hódítóknak. 1564-ben Erdődy Péternek, a közeli Körmend urának hegyháti birtokfoglalásai ügyében kiszállt Ivánci László királyi ember az alábbi határvonalat járta be Marácon: a Rába átkelője, égerfa, „tekeres tölfa”, Halogyharmada, Szent Lőrinc templom helye, végül az Olaszút és a Királyút.

Lokalizációját megkönnyítik a részben még élő történeti helynevek (Himfa, Olaszút, Királyút), illetve a forrásokból megbízhatóan azonosítható helyek (Halogyharmada másként Himfa). A határjárók mindkét esetben a Rábától kiindulva déli irányba haladtak. A XIII. századi Szent Lőrinc-templom, illetve az 1564-ben említett romok helyét a jelenlegi himfai horgásztó fölötti dombon, a tó és a Himfai-patak által bezárt háromszögben sejtjük. Terepbejárás során a domboldalon mesterséges terepalakulatokat, árkolást és régi út nyomvonalát figyeltük meg; az erdővel borított talaj téglatörmelékkel rejt.

A Hegyhát betelepülése szakaszosan történt. Először a Rába-völgy árteréből kiemelkedő teraszokon telepedtek meg a vasvári várjobbágyok, örök, várnépek, illetve hospesek. Ide sorolható Csákány (Szent Péter), Gyarmat (talán Szent Lambert) és Körmend (Szent Márton) temploma. Halogy szintén egy „első foglalás” nagyobb területét foglalta magában. Erre utal a belőle kiváló későbbi birtokrész, „Himföldre másként Halogyharmada” elnevezése is. A Nádasd nemzetség környéken birtokos ágában a XIII. században több Heym, Heimus, stb. nevű személyt is ismerünk, Himföldre ezek egyikének birtokaként szakadhatott ki az ősi Halogy birtokból. (A később kialakult falvaktól távol álló templom Himföldéhez esett legközelebb.)

A XV. században azt látjuk, hogy a szomszédos Marácon plébániatemplom áll, sőt plébánosai is többször szerepelnek az oklevelekben, miközben szentlőrinci vagy halogyi egyházzal egyszer sem hallunk. A kultusztörténeti (a Szent Lőrinc és a Szent Erzsébet patrocínium) és a településtörténeti szempontok (a folyóparti és a völgy derekában elhelyezkedő település) egyaránt arra utalnak, hogy Marác falu későbbi

település, mint Halogy. A környék lakossága „kinötte” az igen régi, szűk „első” halogyi templomot, és a népes jobbágyfaluban, Marácon a falu földesurai, a Maráciak valamikor a XIV. század elején új plébániatemplomot emeltek.

Talán már a XIV–XV. század folyamán befejeződött a temetkezés a Szent Lőrinc-templom körül, az eddigi adatok és a régi kéziratok térképek alapján az is feltételezhető, hogy a templom dombja és környéke régóta beerdősült, és háborítatlan maradt az elmúlt évszázadok során. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy a romtemplomhoz se dűlőnév, se történeti monda nem fűződik, annak ellenére, hogy az itteni lakosság minden forrás szerint évszázadok óta kontinuus.

KEREBBOLDOGASSZONY

A templomos helyet a korábbi irodalom tévesen lokalizálta, a tévedés több mint száz évvel ezelőttre nyúlik vissza, amikor Csánki Dezső történeti földrajza Vasboldogasszonnal azonosította. Újabban Maksay Ferenc korrigálta a hibát, a XVI. századi birtokviszonyokat ábrázoló térképén nagyjából megfelelő helyre, Hegyhátszentjakab közelébe került. Maksay a rovásadó-összeírás faluról falura haladó rendszeres útvonalából indult ki, ezek szerint pedig mindig Szentjakabbal együtt vették jegyzékbe, másrészt pedig, mint a lábjegyzetekből is kitűnik, felhasználta az újabb keletű földrajzinév-gyűjtések adatait is. Így került Kerekboldogasszony Hegyhátszentjakab területére, itt volt ugyanis a XVIII. századtól adatolható Boldogasszonyfa major, melyel okkal vélhette azonosnak településünket a könyv térképmellékletének készítője.

A patrocíniumos településnév (Boldogasszony = Szűz Mária) önmagában kevésnek bizonyulna templom feltételezéséhez; igaz, egyetlen ezt cáfoló adatot sem ismerünk Vas megye területéről, azaz a hasonló típusú nevet viselő településekről előbb-utóbb kideríthető, hogy az adott szentről elnevezett templomuk meglétét okleveles adat is igazolja. Kerekboldogasszony esetében az eddig ismert egyetlen adat 1463-ból származik, ekkor az Őrség határjárása során Kisrákostól keletre említenek egy utat, amely „...ad ecclesiam Beate Marie Virginis, vulgo Kerek Boldogh Azzon Eghazara” azaz a Szűz Mária-templomhoz, magyarul Kerekboldogasszony egyházára vezet.

Mivel az Őrség határai a XIII. század óta feltehetően mit sem változtak, sőt a XV. századtól ez már biztosra vehető, jól betájolható az a körzet, ahol a templom állhatott. A terepbejárás azonban eddig nem járt sikerrel, aminek egyik oka az lehet, hogy a Magyarórsi-patak jobb partja, azaz Kerekboldogasszony-falva egykori területe jelenleg Felsőjánosfa belterülete, így részben beépített, a többi rész pedig a kavicsos talaj miatt erősen erodálódott. Néhány dűlőnév ugyan gyanút ébreszthet, mint pl. a Pap háza, de itt az erdősültség sem segít a romok meglegelésében.

MERKLIN TÍMEA

Ahol a tűfestő kármeliták,

Szent Teréz lányai nyugszanak

A KÁLVÁRIA TEMPLOMHOZ KAPCSOLÓDÓ ZÁRDA
KRIPTÁJA MÁR NEM CSAK AZ APÁCÁKÉ

A szombathelyi Kálvária templomhoz tartozó kriptá eredetileg a XX. század elején hozzáépített kármelita zárda lakóinak temetkezési helye volt, kizárólagosan. Az 1980-as években nyitották meg a külvilág számára, azóta más egyházi és világi személyek is temetkezhetnek ide. Itt nyugszik az apácák mellett Premayer János, a Szentkereszt lelkeszség első lelkesze; a jogtudós és számos közéleti szerepet is betöltő dr. Tauber Sándor pápai prelátus, püspöki helynök, vatikáni kánonjogi tanácsos; a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola legendás oktatója, dr. Kiss Gyula; az USA-ban élt, de holtában hazatért atomkutató Szirmay Gyula; és itt van a kriptahelye a többgenerációs szombathelyi ügyvéd famíliának, Sárayéknak is.

A kápolnaként is emlegetett kis templom épülete az 1700-as évekből való lehet, a jelenlegi ismeretek szerint először 1730-ban tettek rá írásos utalást. Szent Kereszt tiszteletére emelték a dombtetőn, többször is átépítették, mai címe egykori lakói után: Kármelita utca 1. A hozzá felvezető út mentén stációk találhatók, ezért Kálvária templom néven vált ismertté. Ezek a stációk korábban a Perint patakgig elterülő mezőn álltak, az 1800-as évek végén hozták fel őket ide a dombra.

A kármeliták dr. István Vilmos püspök idején, 1905-ben kértek letelepedési engedélyt Szombathelyen, a Kálváriánál lévő, egyházmegyei tulajdonú, városi kezelésben lévő földrészen, amit dr. Stadler Izidor ügyvéd egészített ki: a tervezett zárdával szomszédos ingatlanából 240 négyzetméternyi területet ingyenesen átengedett a nővéreknek a nemes célra tekintettel.

A zárda tervezetét 1905 májusában Csukovits József lazarista atya, az apácák igazgatója mutatta be a megyéspüspöknek, aki jóváhagyta a tervezetet. A város támogatta a kármeliták letelepedését, hiszen a gondjaikra bízhatta a Kálvária kápolnát. A rendezése Metzner József kőművesmestert bízta meg az építéssel. A templomhoz kapcsolt zárdaépület egy év alatt elkészült, a kármelita nővérek a következő év nyarán már el is foglalták új helyüket. A Szombathelyi Újság lelkesen üdvözölte az apácákat, örömmel tudósított bevonulásukról, fogadtatásukról a vasútállomáson, ahol a város előkelő hölgyei várták őket, társadalmi szempontból igyekezve megfelelni annak, hogy a rend tagjai is főleg előkelő családok lányai voltak. 1906 őszén elkészült a zárda vízvezetéke és a csatornázás is, majd a ház pincéjét alagsóvezették a talajvízproblémák miatt. Közben kialakították a rendtagok számára – az imatermük alatt – a kriptát, és benne az elfalazható fülkéket.

A temetkezési helyet úgy alakították ki, a kármelita rend szigorú szabályainak megfelelően – a szemlélődő életmódot folytató, önmaguk tökéletesítésével foglalkozó apácák nem hagyhatták el a kolostort, még holtukban sem –, hogy még a temetkezést is a falakon belül tudják lebonyolítani. Kísérőnk Horváth József atya, aki 2001-től a megtisztelő pápai preláthus címet viseli, megmutatja, hol volt a kriptá eredeti bejárata: a mostani déli fekvésű ajtóhoz képest az építmény bal oldalán. A temetkezési helyet zárt folyosó kötötte a kolostorral, amelynek oldalában a befalazás ellenére még jól látszik a régi ajtó helye. A konstrukció azt a célt szolgálta, hogy az apáca örök álmra térvén se érintkezzen a külvilággal.

A Berzsenyi Dániel Könyvtárban mikrofilmen megnézegethető korabeli lapok egyikéből, a Vasvármegyéből kiderül, hogy a városban nem egyöntetű szimpátiával fogadták a Szombathelyre betelepülő kármelitákat, működésükön a társadalmi hozzájárulást, „hasznosságot” kérve számon egy olyan történelmi helyzetben, amikor – velük szinte egy időben – épp a domonkos női szerzet is letelepedési engedélyt kért Szombathelyen. Nevelésügyi szempontból komoly értéket, felsőbb leány iskolát hoztak a városba, amikor a meglévő polgári leányiskola már nem volt elég. Miközben a domonkos nővérek iskolát és óvodát működtettek, vagyis „volt miért befogadni őket”, a kármelita apácák látszólag csak a világtól való elvonulásuknak, a belső hitéletüknek építettek zárdát. A Vasvármegye szerzője azt a következtetést vonta le, hogy rájuk „a városnak szüksége nincsen”. Majd hozzáfűzte, különösen arra nincs szükség, hogy a város áldozatokat is hozzon letelepítésük érdekében. Úgy vélte, már elég vallási jellegű intézmény működik Szombathelyen.

Replikázott ezzel a Szombathelyi Újság, kifejtve, hogy a katolikus női szerzetesrendek milyen eredményesek a közművelődés, a társadalom irányítása és az erkölcsök nemesítése terén. Publicistájuk újra felvetette lapjuk első oldalán a már a Vasvármegye által is címdalonn közölt kérdést: „Kell-e két apácázárda?”, és arra vezette az olvasót, hogy az tud megfelelni erre, aki körülnézve látja „a sok hangosan kiáltó társadalmi szükségletet és az erkölcsi nyomorúságot”. Leszögezte, hogy a laptárs okfejtésének a kiindulópontja is téves: a kármeliták a várostól sem ingyen telket, sem áldozatokat nem kérnek. A kápolnával összekapcsolt zárdájuk a Kálvária telkén egyházi birtok, a város csak kezelője. A terület adományozása az egyházi főhatóság jogkörébe tartozik. Kifejtette, hogy a kármeliták nem adományt kérnek, hanem adni akarnak, azt kérik, hogy engedje meg a város, hogy a kápolnát ők gondozhassák, saját költségükön felszerelhessék, és istentiszteletek céljára felhasználhassák. Ez a szerző oda jutott, hogy a város részéről nincs áldozat, épp hogy megkönnyítik a terhet, enyhítenek a gondjain.

Ha a kármelita zárda „társadalmi hasznosítását” vehetjük nézőpontul – mint tette egykor a Vasvármegye –, akkor ennek csaknem százéves kifutása volt, hiszen a rendház átalakításával és kibővítésével jött létre negyed századdal ezelőtt, 1992-ben a Katolikus Továbbképző Intézet, majd a jogutód Martineum Felnőttképző Akadémia, amelynek Horváth József atya volt az alapító igazgatója 2010-ig, nyugállományba vonulásáig. 1977 óta dolgozik itt a Szent Kereszt Lelkészségen, épp 40 éve. Minden átalakítás, vagy mondjuk így, „hasznosítás” az ő vezetésével és koncepciójával történt.

A Martineum külföldi támogatásból épült – ahogy József atya fogalmaz: „égből pottyant adományokból” -, amiket ő gyűjtött össze, annak eredményeként, hogy elképzelése nemzetközi szinten is támogatott volt: a rendszerváltáskor a nyugati egyházmegeyék, szervezetek, püspökségek nagy összegekkel támogatták az itteni építkezést. Az akadémia három részből áll: konferencia, szálloda, étterem.

Az átalakított és kibővített zárdaépület „hasznosulása” kétségbevonhatatlan, de más jellegű, mint ami a kármelita rend célja volt. Szent Teréz lányainak tevékenysége ugyanis egyáltalán nem volt haszontalan, csak a kortárs civileknek nem nagyon lehetett rálátása, milyen értékeket hoznak létre a zárt falak között az egyházmegeye számára. Az utókor azonban nagyra értékeli azt a sok szép kézimunkát, ami tőlük kikerült: művészi szintű alkotásokkal gazdagították Vas megye templomait. A kármelita apácák ugyanis a tűfestés mesterei voltak, selyemmel hímeztek, csillogó szép képeket kialakítva a zászlókon, miseruhákon, palástokon és vállterítőkön. A díszítés e módja a kopt keresztényekhez nyúlik vissza, a technika már a Kr. u. 4. század óta hagyományokkal bír, a reneszánsz idején megerősödött. A tűfestés Magyarországon csak a XX. század elején terjedt el, és az egyik fontos hazai műhelye épp a Szombathelyre költözött kármelita nővérek zárdája volt. Itt készültek a Szombathelyi Egyházmegeye plébániáinak ma is meglévő tűfestett műtárgyai, amelyek a templomok nyilvántartott „szent dolgai” közé tartoznak.

József atyától megtudjuk: varrták is a miseruhákat, gyönyörű darabokat, aztán díszítették tűfestéssel, ezen kívül ostyákat sütöttek a Szombathelyi Egyházmegeye számára. A kármeliták a kolduló rendekhez tartoznak, könyöradományokat fogadtak el, de az nem volt elég. Bevételekre volt szükségük, így a rendház részben ostyasütésből, varrásból, tűfestésből tartotta fenn magát.

Állunk az őszi napsütésben a mai kriptabejáratnál, nézzük, ahogy a kívülről piros burkolótéglával díszített apácazárda előrésze bekapcsolódik a Kálvária templom hátsó falába. Felidézzük a kármelita rend szigorúságát, zártságát. A külvilágtól elzárt klauzúrába – amely a szellemi és erkölcsi tisztaság megtartását szolgálta – a nővéreken kívül csak külön püspöki engedéllyel tehették be a lábukat a gyóntató papok, a házi orvos, a házi cselédek és a javító munkások, illetve a királyi család tagjai.

Az apácák puritán körülmények között, minden kényelmet nélkülöző módon laktak, nem hagyhatták el a zárdát, a kapcsolatot is csak közvetítőkön keresztül tartották a világgal. József atya elmeséli, hogy a zárdafőnök asszony teljesen lefátyolozva beszélt például azzal az emberrel is, aki beszerezte számukra az élelmiszert, és komoly sűrű vasrostélyos választotta el az apácákat még a gyóntató paptól is. Szabad levegőre is csak a rendház körülkerített udvarára mehettek ki. 1908-ban elhunyt a kápolnát őrző remete – a kármeliták vele együtt kapták meg a területet, vállalva gondozását –, ekkor az apácák engedélyt kértek a remetelak lebontására, és a szabaddá vált területen egy park kialakítására. Így lett egy – az egyetlen – hely a szabadban, ahova kimehettek a négy fal közül. Ekkor már két éve itt laktak.

József atya felidézi: 6 nővér jött Sopron-Bánfalváról 1905-ben, mikor internálták őket Nyíregyházára az 50-es években, 16 főt vittek el. Nem lehetett látogatni őket

sem életükben, de a haláluk után sem. A kriptájuk ezért a kolostor 80 négyzetméteres imaterme alatt épült meg hasonló méretben, oly módon, hogy a külvilág elől teljesen zártan tudták lebonyolítani a temetést egy folyosón keresztül. Kripta megnyitása József atya itteni munkálkodása alatt, a 80-as években történt: odabent átrendezték, megnyitották kifelé, és értékesítették az urnahelyeket. A bevétel a templom javát szolgálja. Így lehet, hogy ma már mások is temetkezhetnek ide.

Lemegyünk a lépcsősoron kriptába, a nyitva hagyott ajtón beárad a fény. Határozottan kellemes és barátságos a forduló előtti első rész, amelyben urnafülkéket alakítottak ki, sok üres is van még.

A bejáratnál balra József atya megmutatja Szilay Gyula (1932–2002) atomkutató nyughelyét, aki az USA-ban dolgozott, atomreaktorok építésével foglalkozott, felesége Angler Ilona (1933–2016) volt, aki halála után a templomra örökségi részt hagyományozott. Szilay eredeti nevén Schramek Gyula, akinek édesapját szintén Schramek Gyulának hívták, édesanyja pedig a szombathelyi születésű Sebestyén Mária, akik 1928-ban házasodtak össze, három gyermekük volt.

Itt nyugszik dr. Kiss Gyula (1921–1986) neves szombathelyi tanár, népművelő, művelődéstörténész, aki a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola legendás hírű oktatója volt, így Szombathelyen, sőt az egész Dunántúlon sok tanítványa, széles tisztelői köre van. A szülőföld és a népi kultúra szerelmese volt, „magyarsággondolatait”, a helyi értékek kutatását és megbecsülését közvetítette tanítványai számára. Jól ismerte a régió művelődéstörténetét, Vas megye kultúrtörténeti értékeit, honismerettel, műemlékvédelemmel foglalkozott, megye- és országjáró túrái növedékei szerint felejtethetetlenek voltak. A „köz” nemes szolgálata jegyében szervezte az életét, a tanárság és a népművelés kettős elhivatottságában élt, a hazai népművelőképzés egyik úttörőjeként tartják számon. Egykori diákjai mesélték róla, hogy „lelkesedésével, okos ötleteivel, szellemességével, furfangjával, dörgedelmeivel cselekvésre, alkotásra, a jóra, a többre törekvésre ösztönzött”.

A szombathelyi Faludi Ferenc Gimnáziumba járt, aztán a budapesti tudományegyetemre, Eötvös-kollégista volt, magyar–német szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett, majd bölcsészdoktor lett. Tanári pályája a budapesti Evangélikus Gimnáziumból indult, majd a Szombathelyi Tanítóképző Intézetben, később a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskolán folytatta. Számos kulturális kezdeményezéseinek egyike a Vasi Szemle 1958-as újraindítása volt, kezdetben szerkesztette is. A „páveli hagyományokból” – Pável Ágoston jegyezte főszerkesztőként a lapot 1933-tól 1944-ig, kényszerű felfüggesztéséig –, továbbítve a szülőföld szeretetét, a magas színvonalú tudományosságot. Azt a célt követte, hogy a folyóirat váljék Vas megye állandó tudományos orgánumává, és országos szinten is méltó elismerést vívjon ki magának a kulturális decentralizáció jegyében. Mindig szellemi pezsgést generált maga körül, folyamatosan kereste azokat a partnereket, akikkel gyarapíthatta Vas megye kulturális életét. Még életében Pável Ágoston Emlékplakettal tüntették ki. Halála után emléktáblát kapott a tanárképző főiskolán (ma ELTE Savaria Egyetemi Központ), máig működik a Vas megye kulturális értékeinek védelmére, közművelődésének szolgálá-

tára és pártolására szerveződő egyesület, amit róla neveztek el. A Dr. Kiss Gyula Egyesület a Magyar Kultúra Napja alkalmából minden évben Közösségi Kultúráért díjat adományoz az arra érdemeseknek.

Jobbra lent dr. Hende Tamás (1933–2014) és felesége Kálmán Éva (1935–2010) kriptahelye, ők voltak a szülei dr. Hende Csabának, aki jogász, ügyvéd, politikus, Szombathely országgyűlési képviselője, korábban honvédelmi miniszter, jelenleg a parlament törvényalkotásért felelős alelnöke.

A kripta bejáratával szemközti falon találjuk „a kármelita zárda jótevőjének” mellszobrát és sírhelyét: dr. Tauber Sándor (1868–1936) püspöki helynök, pápai prelátus, tb. olvasókanonok volt, Géfin Gyula kortársa, aki úgy emlékezett rá, mint a szombathelyi egyházmegye egyik legkiválóbb papjára. Tauber Sándor Pápán született, de gimnáziumba már Szombathelyen járt. Korán felfedezték kitűnő tehetségét, ezért Hidasy Kornél püspök Bécsbe küldte tanulni, ahol a Pázmáneum növendékeként teológiai tanulmányokat folytatott. 1891-ben szentelték pappá. Előbb udvari káplán volt Szapáry grófnéknál Muraszombaton, majd 1891–1985 között Gyanafalván káplánkodott. 1895 januárban a püspök kinevezte a szeminárium lelki igazgatójává, augusztusban pedig az egyházjog és az egyháztörténelem tanárává. Nagy tudással és szeretettel tanította a kispapokat 29 éven át. 1902–1912 között a szeminárium igazgatója volt, sikertelenül megerősítette az intézet anyagi helyzetét. Mikes János gróf felismerte Tauber Sándor értékeit, így mindjárt püspökségének első évében kánonokká, és egyben szemináriumi rektorra nevezte ki. Rektorként nagy körültekintéssel és bölcsességgel vezette a szemináriumot a világháború és a forradalmak idején. 1918-tól a püspöki szentszék elnöke lett, 1925-ben pápai prelátus, 1933-ban általános püspöki helynök lett. Példás papi életet élt. Munkatársa volt az eucharisztikus lapoknak, részt vett az eucharisztikus világkongresszusokon: Bécsben, Máltán, Amszterdamban, Chicagóban, Sidney-ben, Karthagóban, Dublinban és Buenos Aires-ben. Rendszeresen jelentek meg cikkei hazai és külföldi lapokban, a Szombathelyi Újságot egy ideig szerkesztette is.

Tauber Sándor ismert tudós ember volt. Négy kiadást ért meg főiskolai használatra írt egyházi tankönyve, a „Manuale Juris Canonici”, az új egyházi kódex megjelenéséig minden magyar hittudományi főiskola ezt használta. Dicsérték az előadásmód világosságát, szabatosságát, arányosságát, a magyarországi viszonyok különös figyelembe vételét, ugyanakkor a római egyházi dekrétumokkal való lépéstartást. Tauber Sándor egyházi felkészültsége, világlátottsága, nyelvismerete (német, francia, angol, olasz) alapozta meg, hogy István Vilmos püspöksége idején őt választották a monarchia vatikáni kánonjogi tanácsosává.

Közéleti tevékenységének fontos mérföldkövei voltak, hogy 1900-tól elnöke, majd díszelnöke lett a Szent Vince Egyesületnek, részt vett a Katolikus Kör megalapításában, amelynek társelnöke volt. Részt vett a Vas megyei Múzeumbarátok Egyesületének megalapításában. Jótékonyágáról tanúskodik a Székesegyház Sándor-harangja, legszebb kelyhe, a Tauber-kehely, a szemináriumnak adományozott kelyhe és különböző alapítványai.

A kármelitákkal jó kapcsolatot ápolt, ő is ott volt a Szombathelyi Egyházmegye vezető papjai között, amikor felszentelték a zárdát és azzal együtt a kálvária templom új oltárát, amikor az apácák megérkeztek a városba. Kívánsága szerint helyezték a kármeliták sírboltjába.

Szintén a bejárattal szemben találjuk dr. Török Gyula (1876–1940) magyar királyi rendőrfőtanácsos emléktábláját, aki a feleségével, Kiss Imre Máriával (1866–1949), és annak testvéreivel, Kiss Lajossal (1860–1883), Kiss Ernővel (1869–1894) együtt nyugszik.

Török Gyula rendőrfőtanácsos Kaposváron született, Pozsonyban érettségizett, majd államtudományi és jogi doktorátust szerzett Budapesten. 1905-ben mint rendőrbiztos került Szombathelyre, ahol eleinte a közegészségügyek intézésével bízták meg, majd később rendőrfogalmazó lett. Később a veszprémi főispán távirati meghívására elfogadta az ottani főkapitányság vezetői megbízását. A rendőrség államosításával visszakerült Szombathelyre. Ezután a belügyminisztériumba osztották be, majd 1922-ben rendőrtanácsosként helyezték vissza Szombathelyre, a következő évben rendőrfőtanácsossá léptették elő. 1925-ben ideiglenesen nyugdíjazták. Kiváló szolgálatainak elismeréséül két jubileumi éremmel és a katonai éremmel tüntették ki. A kommün alatt letartóztatták, súlyosan bántalmazták és halálra ítélték. A sok izgalom megtörte, hosszabb ideig kórházban ápolták. Kiváló munkatársa volt a rendőrségi szaklapoknak, sokat dolgozott a városi rendőrség államosítása körül. Élénken tevékenykedett a hadikölcson valorizációs mozgalomban, az árfolyamcsökkenés okozta veszteség megszüntetésén, közéleti szerepeket vállalt, tagja volt társadalmi egyesületeknek, testületeknek.

József atya elmeséli, hogy e lejárattal szembeni falban volt a kármelita apácák koporsós temetkezési helye, amit a kriptá rendezésekor felszámoltak, és a maradványokat a falmélyedésben látható márványtábla mögött gyűjtötték össze egy csontkamrában. A vésett, arannyal festett betűk nyolc apáca emlékét örökítik meg, nevük előtt a nagy betűk – SR. M. – a „soror mater” rövidítése (azt jelenti nővéranya, ez a megnevezésük a rendben). SR. M. Stephania Nagy (1886–1921), SR. M. Angelica T. Szabó (1899–1938), SR. M. Agnes Bartol (1894–1929), SR. M. Elisabetha Walterskirchen (1838–1922), SR. M. Varga Mária Anna (1896–1978), SR. M. Teresia Bohlein (1870–1948), SR. M. Antónia Bertalan (1892–1934), SR. M. Marthae Jahrits (1893–1917). A keresztnévük a szerzetes rendekben szokásosan felvett név, a kilétükről nem sokat tudunk. Az emléktábla évszámaiból látszik: közülük az első apácát 1921-ben temették el. Felidézve a korabeli krónikákat, valószínűsíthetjük, hogy ezek a nővérek nem a Sopron-Bánfalváról 1905-ben érkezett, Szombathelyen zárdát alapító, és a rendtagságot itt helyben tovább bővítő apácák lehettek, hiszen őket az egyik helyi lap szerint 1911-ben elhelyezték Budapestre, és más kármelita nővéreket hoztak a helyükre. Tehát az 1911-ben érkezett apácák lehettek azok, akik itt 1921-től kezdődően elhunytak.

A Vasvármegye írta meg az 1911-ben történt esetet: egy szombathelyi korcsmáros apácának adott mostohalányának elege lett a zárdá rideg falaiból, nem akart többé

elzárva élni a világi örömeiktől, ki akart lépni a zárdából. Távozni készült, de a nővérek mindent megmozgattak, hogy visszatartsák. A lap értesülése szerint, azt beszéltek a városban, hogy az apácának sok pénze volt, 40-50 ezer korona, félő volt, hogy távozásával ez nem marad a rendre. Így volt-e valóban, nem tudni, de annyit a hírlap biztosan állít, hogy az apáca végül kilépett a rendből, és a többi kármelitát áthelyezték Szombathelyről a fővárosba a főnöksasszonyokkal együtt.

Egy levéltáros forrásanyagból viszont ismerős lehet a kripta márványabláján egy név: Walterskirchen, aki valószínűleg nem vett részt a nevelő célzatú lakóhelycserében: lévén beteg és öreg, valószínűleg itt hagyták, és nem vitték el Budapestre Mária Erzsébet Johanna Walterskirchent, aki a csontkamra márványabláján SR. M. Elisabetha Walterskirchen (1838–1922) néven szerepel. Ekkor már nem ő volt a zárda-főnök. Walterskirchen, civilben bárónő, kezdeményezte a szombathelyi zárdaalapítást, és az első években ő vitte a házfőnökséget. De idős volt, gyakran betegeskedett, és mikor 70 éves lett, a püspök 1908 júliusában M. Ignatia nővért nevezte ki főnöksasszonynak, a rendház lakóinak figyelembe vételével. (Akkor még csak hat apáca volt itt, ezért nevezte ki vezetőjüket a püspök, ha lettek volna legalább heten, választhattak volna maguk közül.) Ignatia nővér lehetett az, akit a fővárosba áthelyeztek a többiekkel együtt.

Walterskirchen bárónő céljait megismerve arra is választ kapunk, miért jöttek a kármeliták Szombathelyre. Azért szándékozott a németajkú Sopronból a vasi megyeszékhely irányában terjeszkedni, és itt is létrehozni egy kármelita kolostort, mert sok apácának jelentkező lányt a német nyelvtudás hiánya miatt nem tudtak felvenni a rendbe. Ezért volt szükség egy közeli magyar ajkú településre, s a választás Szombathelyre esett. A tervet gyorsan, komoly kölcsönök felvételével – Eszterházy Miklós herceg közbenjárásával és kezességével – végrehajtották, a szombathelyi kármelita zárda alapítólevele 1906 júniusában kelt. A közösség élén álló vezető személy dr. István Vilmos lett, miután a győri püspök nyilatkozatában beleegyezett, hogy az apácák elhagyhatják az egyházmegyéjét.

Balra fordulunk a kripta oldalfolyosóján, József atya a belső részben megmutatja még két apáca (egymáshoz közeli) nyughelyét, amelyeket nem bolygatott meg a kriptarendezés: SR. M. Stepania Harci (1902–1949) és SR. M. Cherubina Figura (1892–1945) földi maradványait meghagyták az eredeti koporsós temetkezési formában.

Itt a kripta belső részében nyugszik Premayer János (1913–2002) pp. tanácsos, tb. kanonok, a Szent Kereszt lelkészség első lelkésze is, kint az első traktusban a szülei kriptahelyét láttuk: Premayer János (1886–1977) igazgató tanárét és feleségét, Benke Ilonáét (1888–1965).

Premayer János (1913–2002) a Szentkereszt lelkészség első lelkésze Szombathelyen született, pedagógus családban. Édesapja tanár volt – Kismartonból költözött ide, mert itt talált megélhetést –, édesanyja tanítónő, a nővére zenetanárnő, ő a papi hivatást választotta. Ahogy ő fogalmazott: „A tanítás a vérünkben volt.” A számkivetettség éveiben is talált utakat a hívekhez, alkalmakat papi hivatásának gyakorlá-

sára. Az életrajzából tudjuk, hogy felszentelése után Ikerváron a Jópásztor Nővérek-nél bukott lányoknak tanított hittant. Később a szombathelyi püspöki iskolában oktatott néhány évet, de amikor a hatalom a meggyőződésükhöz ragaszkodó papokat üldözni kezdte, őt is félreállították. Az 50-es évek elején tudatták vele: Szombathelyen nem lesz többé plébános. Előbb Ikervárra, aztán a Zala megyei Salomvárra helyezték. Ezekben a községekben még villany sem volt, a sáros utakon hetente 42 kilométert gyalogolt gumicsizmában. 1956-ban ő bújtatta el a templomban a tanácselnököt, hogy a dühödt tömeg fel ne koncolja. Ezután a papi otthonba helyezték gondnoknak. 43 éves volt ekkor. A krónika feljegyezte róla, hogy egész addigi életében még egy pár cipőfüzöt sem vásárolt, pénzzel, élelmiszerrel nem tudott bánni, annyira beletanult, hogy 37 éven át végezte ezt a munkát. Közben misézhetett, gyónathatott, megfordult a nagytemplomban, Kámonban, csak önálló plébániát nem kapott. Sokat jelentettek számára a húsvéti lelki gyakorlatok. Hívták sokfelé, így bejárta az egész egyházmegyét. Megegett, hogy egy nap négy beszédet mondott.

1994-ben, 81 éves korában költözött az annunciáta nővérek Horváth Boldizsár körúton lévő rendházába, amit 1991-ben ő vett át lakottan, elvadult kerttel, az udvaron megmaradt bombatölcsérrrel. Naponta mondott misét a zárdatemplomban, vasárnap kétszer is. A rendszerváltás után helyreállított kápolnába nemcsak a nővérek jártak, sok hívőt vonzottak bölcs beszédei. Vasmiséjét 2001. június 24-én mondta a Kálvária-templom mögötti kertben, ahol papi hivatásának 50. és 60. évfordulóját is ünnepelte. A szónoka akkor is dr. Seregély István egri érsek volt, akárcsak az 5 és 15 évvel azelőtti jubileumi alkalmakkor. Premayer János a következő évben, 89 éves korában elhunyt. A Kálváriához tartozó kriptában helyezték örök nyugalomra, ahol az első lelkésze volt, és ahol pályájának fontos ünnepeit tartotta.

Itt, a kriptá belső részében van a neves Sáráy család sírhelye is. A ma Szombathelyen élő és praktizáló leszármazottjukat, a szintén jogvégzett dr. Sáráy Andrást kértük, meséljen a többgenerációs ügyvéd famíliáról.

Dr. Sáráy Gyula (1903–1985) ügyvéd, a nagyapa még Kismartonban született, Lischtsheidl vezetéknevéről magyarosított Sáráy-ra. Szombathelyre kerülve ismerkedett meg dr. Schäffer Gizellával, aki Szegedről került a vasi megyeszékhelyre, természetrajzból doktorált. Az ő családja 1934-ben magyarosította a nevét Sáráy-ra. Dr. Sáráy Gizella (1909–1997), a nagymama, biológia szakos tanár volt, ásvány-, növény- és állattannal foglalkozott, a Kanizsai Dorottya Gimnáziumban és a Rudas László Közgazdasági Szakközépiskolában (a mai SZOSZSZC Horváth Boldizsár Közgazdasági és Informatikai Szakközépiskolában) tanított. Gizella nagymama testvére, dr. Sáráy Julianna (1912–1983) is a Kálvária kriptájában van elhelyezve, ő országos szinten elismert pedagógus, pszichológus volt, gyermeklélektanl foglalkozott.

Dr. Sáráy Gyula a bírósággal szemben, a Szily János utca 12. szám alatt működtetett ügyvédi irodát, cégtábláját az unoka örzi saját ügyvédi irodájának belső falán, tiszteletből. Amikor a nagyapa Sáráy Gyula kezdte a pályáját – az ügyvédi kamara adatai szerint 1932-től volt nyilvántartásban – még csak nagyon kevés ügyvéd volt Szombathelyen, ezért a gyakorlati jog területén mindennel foglalkozott, a földhivatali

bejegyzésektől a válóperekig. Jó kapcsolatot ápolt Kovács Sándor püspökkel, akitől a családnak több levele van, amelyben köszönetét fejezi ki számukra az egyházmegye szolgálataért. Ő és a felesége sokat segítettek a székesegyház bombázás utáni helyreállításában – amint minden szombathelyi polgár úgy segített, ahogy tudott –, a tanárnő Gizella megtanult koszorút kötni, és a koszorúkat más asszonyokkal együtt árusították, a bevételt pedig a templom javára adták. Az unokától megtudjuk: a nagypapa kiérdemelte a „méltóságos” címet, de nem különböztette meg az embereket társadalmi rangjuk szerint, számára a sarki gesztenyesütő ugyanolyan volt, mint akár egy vezető beosztású orvos.

A fia, dr. Sáray Ferenc (1940–2014), András édesapja is ügyvéd lett, vállalati jogtanácsosként dolgozott, 1988–89-ben aktívan részt vett a cserkészlet újjáalakításában, nyugdíjazása után nyitott irodát a városban. Visszavette a család eredeti nevét: dr. Lischtscheidl-Sáray Ferencként látjuk a sírhely feliraton is. Feleségét, dr. Lischtscheidl-Sáray Ferencné (1941–2016) híres gyermekgyógyászt azonban a leánykori nevén ismerték a városban, dr. Sztatényi Margitról, Margó néniéről sokan szeretetéről és hálájáról árulkodó cikkek jelentek meg. Dolgozott a szombathelyi Markusovszky kórház gyermekosztályán, 1973-tól Százhold városrészben, a Gábor Áron utcai orvosi rendelőben gyermek-háziorvosként, 31 év után adta át a stafétát. 2003-ban a kórház Tiszteletbeli Főorvosa kitüntető címet adományozták neki, életművének elismeréséül Frank Kálmán-émlékplakettet kapott. Két fiuk született, mindkettő ügyvéd lett: dr. Sáray András (1975–) polgárjoggal, dr. Sáray Balázs (1978–) gazdaságjoggal foglalkozik Szombathelyen napjainkban.

Amint dr. Sáray Andrásról megtudjuk, az eredeti családi sírhely a Szent Márton úti temetőben volt, valószínűleg akkor alakították ki kripta helyet a Kálvárián, amikor az a 80-as évek közepén nyilvánossá vált a világiak számára is. Sáray ügyvédék urnafülkéje fölött a Lichtscheidl-család sírhelye található.

Felmegyünk a lépcsőn, ki a kriptából a napfényre, elköszönünk József atyától, aki végezetül elmondja, hogy ma a karmeliták hazai központja Pécs mellett, Magyarországon van, mostanában megint gyarapszik létszámában e szemlélődő női szerzetesrend, mert a főnökasszonyuk, Jeges Mária vonzóvá tudta tenni ezt az életpályát a lányok számára.

Rálátunk a városra, ha körbetekintünk a Kálvária-dombról, amely a régmúlt egy emlékét is magába zárja, e domboldalban lehetett az ókori Savaria teátruma. A földrajzi adottság egy másik történelem mélyére nyúló vonatkozást is megidéz. Nem véletlenül itt, a településközpont nyüzsgésétől távol eső, nyugalmas, évszázadok óta megszentelt helyen építették zárdájukat a kármelita apácák: befelé fordulásukhoz, imáikhoz, a csendet egymás közt is megtartó életükhöz ideális volt. Nemcsak azért, mert nem volt olyan társadalmi szerepvállalásuk, mint a domonkos nővéreknek, akiknek küldetése volt az oktatás, és ezért a belvárosba települtek, közel az emberekhez, hogy minél hatékonyabban gyakorolhassák, hanem azért is, mert a város nyugati peremén lévő kis magaslat utalt a szentföldi Kármel hegyére, amelyről rendjük a nevét kapta. A hegy szimbolikus értelemben a transzcendens világ felé fordulást is jelenti: közelebb lenni Istenhez.

Felnézünk az égre – szemben a kápolnánál 56, oldalt a stációknál 40 lépcsőfokkal –, a dombról közelebb van. Ezt választották életükhöz és halálukhoz Szent Teréz nővérközösségének tagjai.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- A karmelita nővérek zárdája.* In: Szombathelyi Újság, 1906. 24. sz. 2. p., 22. sz. 3–4. p.
- A karmelitákat áthelyezték.* In: Vasvármegye 1911. 224. sz. 6–7. p.
- Arckép Dr. Szlatényi Margit.* In: 100Hold Harsona, 2010. szeptember 8. p.
- Dr. Notter Antal: *Manuale juris canonici. Continuo respecta habito ad Hungarian. Auctore Alexandro Tauber. editio quarta. Sabariae (Szombathely) in Hungaria. 1912.* In: Vasi Szemle, 1990/ 3. 348–372. p. (=Katolikus Szemle, 1912. 26. évf. 780–781. p.) Könyvismertetések, bírálatok
- Dr. Sáray András ügyvéd szóbeli közlései családjáról 2017. október 19-én
- Karmelita apácák Szombathelyen.* In: Szombathelyi Újság, 1905. 11. sz. 1–2. p., 18. sz. 6. p.
- Karmeliták bevonulása.* In: Szombathelyi Újság, 1906. június 17. 2. p.
- Karmeliták zárdája.* In: Vasvármegye, 1905. 180. 3. p.
- Katona Attila: *„Minden esztendőben örömnapp az iskolák megnyitásának napja” – a leányoktatás dilemmái a 20. század elején Szombathelyen* In: Előadások Vas megye történetéről VI. / (szerk. Mayer László, Tilcsik György), Szombathely, MNL Vas Megyei Levéltár, 2015. 459–470. p.
- Kell-e két apácázárda?* In: Szombathelyi Újság, 1905. március 12. 1–2. p.
- Kell-e két apácázárda?* In: Vasvármegye, 1905. 55. sz. 1. p. 79. sz. 1–2. p.
- Magyar Katolikus Lexikon: Sáray Ferenc, 2017. In: <http://lexikon.katolikus.hu/S/S%C3%A1ray.html> (Letöltés: 2017. 10. 22.)
- Meghalt Kiss Gyula.* In: Vas Népe, 1986. 275. sz. 5. p.
- Melega Miklós: *A női szerzetesrendek megtelepedése Szombathelyen a dualizmus korában.* In: Előadások Vas megye történetéből – Szombathely, MNL Vas Megyei Levéltár, 2015. 431–458. p.
- Neves kortársakról.* Tauber Sándor (1868–1935) In: Géfin Gyula emlékezete, Szombathely, 2008. ACTA SAVARIENSIA 20.
- Pék Ciprián: *Dr. Szlatényi Margit (1941–2016).* In: Vas Népe, 2016. szept. 30. 61. évf. 230. sz., 5. p.
- Sáray (Lichtscheidl) Gyula: *Aki még beszélt a legnagyobb magyarral. Gróf Széchenyi István Vas megyében.* In: Vasvármegye, 1941. 74. évf. 272. sz. november 28. 4. p.
- Sáray (Lichtscheidl) Gyula: *Akik látták és ismerték a legnagyobb magyart. Gróf Széchenyi István Vas megyében.* In: Vasvármegye, 1941. 74. évf. 215. sz. szeptember 21. 5–6. p.
- Sáray (Lichtscheidl) Gyula: *Szombathely Vándor Kálmán regényeiben.* In: Írottak, 1944. 5. évf. 3. sz. 11–13. p.
- Sáray (Lichtscheidl) Gyula: *Városi közgyűléseink (Szombathelyen) 100 évvel ezelőtt.* In: Vasvármegye, 1943. 76. évf. 92. sz. április 23. 4–5. p.
- Sáray Gizella: *Szombathely gazdasági élete.* In: Kogutowicz Károly emlékkönyv. Szeged, 1939. 197–203. p.
- Sáray Gyula: *Tóth István (1861–1934).* In: Vasi Szemle, 1961. 1. évf. 1. kötet. 78–79. p.

- Schramek Gyula*, 2003. In: https://www.myheritage.hu/names/schramek_gyula (Letöltés: 2017. október 15.)
- Sill Aba Ferenc: *A tüfeszés műhelye Szombathelyen*. In: Vasi Szemle 2012/1. 36–38. p.
- Szombathelyi Egyházmegye: *Martineum* 25., 2017. In: <https://www.martinus.hu/hirek/7570/martineum-25> (Letöltés: 2017. október 13.)
- Tauber Sándor*. In: A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei. Eiffel szombathelyen 130 éves a szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár teremkönyvtára – Időszaki kiállítás 2015. október 16. – 2016. szeptember 30.
- Tersztyánszky Krisztina: *Elkísérte útján a gondviselés. Tábori vasmise érseki közreműködéssel*. In: Vas Népe, 2001. 46. évf. július 21. 169. sz. 9. p.
- Tóth Gyula: *Kiss Gyula (1921–1986)*. In: Vasi Szemle, 1987. 2. sz. 277–278. p.
- Vasmegyei fejek*. Szerk. és kiad. Halász Imre, Szombathely, 1930.
- Sáray Julianna*, 2017. In: https://hu.wikipedia.org/wiki/S%C3%A1ray_Julianna (Letöltés: 2017. 10. 22.)
- Zsámboki Árpád: *Kiss Gyula emlékezete*. In: Vasi Szemle, 1997. 3. sz. 367–369. p.

Újabb adatok kőszegi evangélikus Wechelius¹ nyomda működéséről (1651–1671)

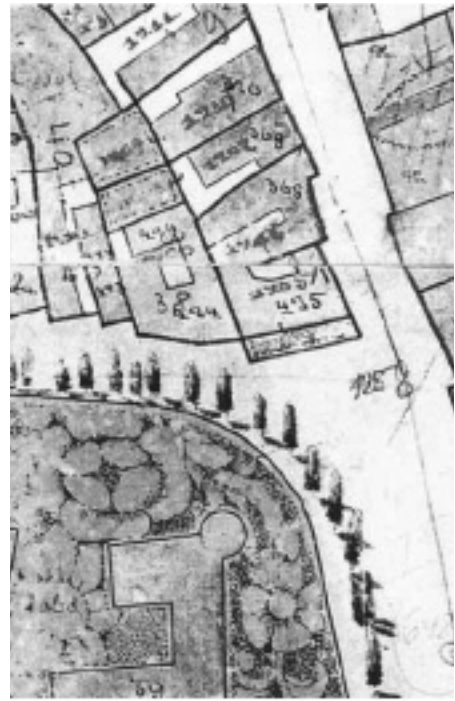
A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület történetének jelentős fejezete kapcsolható Kőszeghez, azon belül a mai Várkörön (korábban Graben) található zsinagóga telkéhez. Itt működött ugyanis a kerület nyomdája 1663 és 1671 között.

A műhelyre és tulajdonosára Chernel Kálmán² 1877-ben megjelent monográfiájának első részében hívta fel a figyelmet.³ Részletesebben foglalkozott a történetével Sztripszky Hiador⁴ 1937-ben, aki Chernel Kálmánnal ellentétben nem csak egy, hanem több jegyzőkönyvi adatot jelenített meg, sőt közben előkerült kőszegi nyomtatványokról is beszámolt.⁵ V. Ecsedy Judit 1979-ben megjelent alapos munkájában tisztázta a nyomda előéletét, pontosítva a Wechelius család korábbi könyvkészítő tevékenységét és kapcsolatait.⁶ A Kőszegen mintegy két évtizede folyó műemlékvédelmi topográfiai kutatások egyik hozadékaként sikerült pontosítani a műhely helyét,⁷ illetve újabb adatokkal gyarapítani a történetét, főleg az alapító tulajdonos halála utáni időszakról.

A MAGYARORSZÁGI WEHELIVS (WEHEL) CSALÁD NYOMDÁI

Család magyarországi ágáról kell beszélnünk, ugyanis a Párizsból menekült hugenotta eredetű (református felekezetű) könyvnyomtató családnak más tagjai Németországban működtek, sőt oldalágon Bécsben is volt üzleti érdekeltségük.⁸

A történet hazai érdekessége, hogy a Kőszegen az evangélikus egyház munkáját segítő nyomda korábban a református felekezet kiadványait készítette, sőt története egészen 1615-ig, a református Batthyány Ferencig és Németújvárig (ma: Güssing, Ausztria) vezethető vissza.⁹ Az említett évben alapított nyomda 1624 körül költözött át Pápára, a református egyházmegye központjába. Ebben az időszakban, pontosabban 1626-ban került kapcsolatba Wechelius János Zsigmond a Batthyány családdal, illetve a nyomdával, amikor szóba került annak Németújvárra való visszaköltöztetése.¹⁰ Batthyány Ádám katolikus felekezetre térése (1632) után a főúri család visszakövetelte a felszerelést, 1634-ben a betűk használaton kívül heverték a németújvári várban.¹¹ Az eszközök felett özvegy Batthyány Ferencné Lobkovitz–Poppel Éva rendelkezett, így kerülhetett az újra protestáns használatba. A már ismert betűkkel 1637-ben jelent meg újabb kiadvány, egy a következő évre szóló kalendárium. A kiadás helye: Tejfalu (ma: Mliečno, Szlovákia). A Somorjához (ma: Šamorín, Szlovákia) közeli település (Tejfalu ma ennek a városnak része) és környéke a katolikus Pálffy család birtokában volt, ám a lakosság nagyobb része az evangélikus, de főleg a refor-

mátus felekezethez tartozott. A fennmaradt négy kiadvány (kalendárium) közül az első a földesúrnak, Pálffy István pozsonyi főkapitánynak ajánlotta a kiadó.¹²

A következő állomás az említett szomszédos Somorja városa, ahol már a korábbi tulajdonos fiának, Wechelius Andrásnak neve alatt kerültek ki a sajtó alól újabb kötetek. Közöttük két fontos református egyháztörténeti munka,¹³ amely nem véletlen, hiszen Somorja volt névadója az akkor ott működő Samorjai Református Egyházkerületnek (más néven Csallóköz-Mátyusföldi Református Egyházkerület) valamint a Samorjai Református Egyházmegyének.¹⁴

Csupán ebből az egy évből maradtak fenn kiadványok, 1651-ben már Kőszegen tűnik fel a nyomtató mester.

WECHELIUS ANDRÁS KŐSZEGEN (1651-1664?)

A költözésnek pontos okát nem ismerjük. A korábbi szakirodalom a nyomdász házasságkötéséhez kapcsolta a lakhelyváltást, hiszen 1651 januárjában a „Typographus” oltárhoz vezette a Csákvárról Kőszegre származott Szabó János özvegyét, Füstös Orsikát.¹⁵ Ám nem lehetetlen, hogy a „felekezeti” szabad levegő egyre inkább fogyott Somorján, hiszen 1652-ben gr. Pálffy Pál nádor utasítására a protestánsoknak minden közösségi vagyontárgyukat át kellett adni a katolikusoknak.¹⁶ Ezt a feltételezést erősíti, hogy talán az egész család követte a családfőt, hiszen Ferenc öccse éveken keresztül vele együtt dolgozott a műhelyben,¹⁷ Zsuzsanna nevű nőrokonát pedig a kőszegi Rácz Mihály feleségként jegyezték fel.¹⁸ Kőszegre érkezésének okai közé tartozhat az is, hogy Nádasdy Ferenc katolizálása után az elűzött csepregi evangélikus nyomda után a környéken nem működött könyvnyomtató műhely.

A városi jegyzőkönyvben rögzítették első közéleti megjelenését: 1651. november 7-én, amikor Wechelius legújabb munkájából, az 1652. évi kalendáriumból 12 darabot ajándékozott a tanács tagjainak, akik ezt 12 forintnyi támogatással honorálták.¹⁹

Helyi működéséről elég kevés adattal rendelkezünk, a könyvkötéssel is foglalkozó mester életében 1653-ban állhatott be jelentősebb változás, amikor új, a Sopron-Vasvármegyei Egyházkerület által fenntartott középiskola épült Kőszegen. Ennek működéséhez feltehetően szükségeltettek nyomtatott termékek, illetve könyvek bekötésére is nagyobb igény mutatkozhatott.

Mint láttuk házasságot kötött, áttért az evangélikus felekezetre,²⁰ letelepedett, mesterséget is üzött, mégis elég későn, csak 1657-ben kért és kapott polgárjogot.²¹ Érdekes közjáték az életében, amikor 1662-ben orgazdasággal vádolva tömlöcbe zárták. Kádas János polgártársa szerint elszökött kereskedőinasától tőle ellopott holmit vett át Rácz Mihállyal (feltehetően sógorával) és Mogyoróssy János lakatgyártóval együtt. Három kihallgatott plaigrabi (ma: Ólmod) lakos vallomása alapján augusztus 18-án Wecheliust és Mogyoróssyt börtönbe küldték, amíg tényleges törvényi eljárás alá nem kerülnek, azaz bíróság, vagyis a városi tanács nem dönt az ügyükben.²² Szokatlanul hosszú eljárás következett, ami azt jelentette, hogy a nyomdász hosszú hetekre elveszítette szabadságát. Megpróbált ebből menekülni és kérte a tanácstól kezesség melletti kiengedését. A kor érdekes, mára szokatlan jogi eljárása alapján

azonban ezt a szenátorok nem teheték meg, mivel fogalmazásuk szerint Kádas János foglya, csak ő dönthet sorsáról.²³ Nem ismertetjük a teljes történetet, a lényeg az, hogy pontosan nem tudni mikor, de kikerült a tömlöcből. Feltesszük, hogy erre az október 2-án tartott tárgyalás után került sor, amikor a szenátorok megállapították, hogy nem egyértelműen vonatkoztathatók a tanúvallomások a keresett kereskedőlegényre, így a vádat nem tekintették elég megalapozottnak.²⁴

A családban nem ő az egyetlen, aki tömlöcbe vagy annak közelébe került, hiszen raboskodó öccsének következő év januárjában 2 ft alamizsnát szavaztak meg a tanácsosok, hogy élelmiszer ellátását biztosítani tudja,²⁵ feleségét pedig szolgálójának kényszeri kiházásítása kapcsán latorsággal vádolták.²⁶

Wechelius András mindenestre erkölcsileg sem marasztalták el, különben a következő évben nem következhetek volna szakmai, gazdasági, sőt rangbéli előrelépések is életében.

A városi jegyzőkönyv 1663. január 26-án kelt bejegyzése szerint a „*Dunán inneni szentséges vallásunkon való Consistorium typusa reá bízott*”, vagyis az egyházkerület által kezelt, irányított nyomda betűkészlete,²⁷ amelyet nem sokkal korábban hoztak a városba.

ÚJ HÁZBAN, NAGYOBB MŰHELYBEN

Az említett jegyzőkönyvi helyen a városi tanács támogatta a nyomdásznak és feleségének azon kérését, hogy egy a városra maradt épület felét megvásárolják. Hivatkozva arra, hogy az új felszereléssel korábbi házukban nem férnek el. Az evangélikus egyházkerülettel folyamatos kapcsolatot tartottak, hiszen már 1659-ben vásároltak, vagy terveztek vásárolni neki 3 mázsa betűt, majd 1668-ban már halála után újabb segítséget kapott a műhely, 150 ft-tal segítette a Consistorium és a város is.²⁸

Az épület korábbi birtokosa „*nyavalyás néhai*” Pauer Tamás fazekas, illetve kályhás-mester és felesége, akik gyermektelenül haltak meg, ezért az a városra tulajdonába került. A kerület rendszeres támogatása láthatóan biztosabb anyagi hátteret jelentett. Ennek köszönhetően vehetett szemet a házaspár a már említett épületre, ahol ekkor még csak az utca felől nézve a jobb oldalon állt épület. Az evangélikus vezetésű város – támogatásának jól kézzelfogható jeleként – elfogadta a 100 talléros (150 forint) ajánlatot, holott 200 forintot is kaphattak volna érte. Kifejtették, hogy reményeik szerint az új betűk „*leginkább Jóistenségére és az ő Anyaszentegyházának előmozdítására fog alkalmaztatni*”. Indoklásuk mutatja, hogy felekezeti okok, illetve a nyomda helyben tartásának szándéka állt a kedvezmény mögött. A községi magisztrátus a vásárlási szerződésben kikötötte, amennyiben a részletfizetési feltételeket nem teljesítik, a ház visszaszáll a közösségre.²⁹

Wechelius nem sokáig élvezhette megnövekedett mennyiségű munkájának bevételeit, mert 1665-ben már biztosan nem élt. A tanács február 27-én felhívta helyi prédikátorok figyelmét, hogy biztosítsák továbbra is a nyomda működését, és amennyiben az asszony (özvegy) nem tudja egyedül vinni, akkor gondoskodjanak megfelelő személyzetről.³⁰

Egy ideig tehát az özvegy vitte tovább a műhelyt, ám a szakmunkát Wechelius Ferenc, a nyomdász öccse végezhetette, aki már korábban is bátyja alkalmazásában állt. Hogy bizonytalanra vált az üzlet fennmaradása mutatja, hogy a férj nélkül nem jöttek ugyanolyan mértékű megrendelések, így a város érvényesítette a ház eladásakor írt záradékot, visszakérte azt. Ám ekkor is toleránsnak bizonyultak, hiszen az asszony holtáig használhatta azt.³¹ Erős bizonyítékként tekinthetünk további működésével kapcsolatban arra az adatra, hogy 1670-ben vagy 1671-ben újabb betűket gyártattak Frankfurtban, amelyért a tanács fizetett a betűcsinálónak, mivel a megrendelő Sárközy György kőszegi polgár volt és a városnak készítette őket. A tanácsülési jegyzőkönyvet kivonatoló jegyző vagy kancellista könyvnyomtatóként említi Sárközyt. Ha jól nevesítették foglalkozását, akkor újabb helybeli nyomdászt ismerhettünk meg benne. Sajnos sem kőszegi polgárságának, sem más tevékenységének ezen kívül nem találtuk nyomát,³² ugyanakkor országos adatbázisban talán előfordulhat róla adat korábbi vagy későbbi munkássága nyomán.

Maga a nyomda feltételezhetően az 1671-ben, illetve 1673-ban zajlott ellenreformációs templom és iskola foglalkozások kapcsán szűnhetett meg, hiszen mind az evangélikus prédikátorokat, mind a tanítókat és a középiskola rektorát eltanácsolták a városból. Az ő, illetve intézményeik távozásával, egyik fontos létfeltétele szűnt meg a műhelynek.

A KŐSZEGI NYOMDA TERMÉKEI

A nyomda kiadványairól keveset tudunk, feltehetően kalendáriumokat évente jelentettek meg. Konkrét adattal háromról rendelkezünk, az említett 1652. éviért 12 főt kapott a város vezetésétől, említik még az 1660. évit, amelyért néhány köböl gabonával jutalmazták.³³ Ám mindössze egyetlen töredék maradt fenn:

Kalendárium, és prognosztikon az 1659. esztendőre Kőszegen 1658 Wechelius András
Másik ismert munkája egy 1664-ben készült köszöntővers, amelyben Tieftrunck Dániel üdvözölte a Reiser Antal pozsonyi lelkészt:

*Tieftrunck, Daniel: Ad virum. . . M. Antonium Reiserum. . . Güncii 1664 Andreas Wechelius*³⁴

A CSALÁD ÉS A HÁZ UTÓÉLETE

Ha nyomda nem is, de könyvkötő tovább is működött a városban, 1679-ből maradt fenn adat Srayber Sámuelről,³⁵ aki követte elődje szokását 1684-ben kalendáriumokat ajándékozott a szenátoroknak, akik ezt két csöbör borral hálálták meg.³⁶

Az 1667-ben kelt egyezség szerint 1677-ben Füstös Orsika, minden vagyonát a város örökölte, ám bátyja és korábbi szolgálatai jogán, a közben Veszprémbé költözött Wechelius Ferenc is részesült a maradék vagyonból,³⁷ majd az ingatlant eladták Filcz Lőrinc szabónak.³⁸

Az ingatlan története ezen kívül is rendkívül érdekes, hiszen a protestáns nyomda után, XVIII. században évtizedeken át élt itt László János magyar iskolamester (ta-

nító). A század végén a városban elsőként törvényesen letelepedett zsidó család, a Scheyek tulajdonába került. 1859-ben építtette Schey Fülöp a zsinagógát és a hozzá rendelt két melléképületet.³⁹

A város nyomdatörténetének érdekessége, hogy szinte csak evangélikus felekezeti nyomdászok működtek Kőszegen. Ezek közé tartozott a XVII. századi Ludvig-féle titkos nyomda, amely a protestáns munkák hazai kiadási tilalmát játszotta ki németországi helységnevek (Lipcse, Drezda stb.) feltüntetésével. A Reichard-féle nyomdában, (1836–1853) a Brit és Külföldi Bibliatársulat támogatásával nagyobb számban jelentettek meg vallásos kiadványokat, mint a neves sárospatakiiban. A XIX. század második felében működő Feigl, Leitner illetve Rónai nyomdák tulajdonosai is az evangélikus felekezethez tartoztak.⁴⁰

JEGYZETEK

- 1 Az alább jelzett feldolgozások, hol Andreas Wechelnek, hol Andreas Wecheliusnak írják a nyomdász nevét. Mivel a kőszegi tanácsülési jegyzőkönyvekben utóbbi formát használták, így ezt az alakot választottuk.
- 2 Chernel Kálmán (1822–1891) kőszegi jogász, helytörténész
- 3 Chernel Kálmán: Kőszeg sz. kir. város jelene és multja. 1. rész. Jelenkor. Szombathely, 1877. 85. p.
- 4 Sztripszky Hiador (1875–1946) bibliográfus, néprajzkutató és irodalomtörténész. Munkásságáról bővebben: Borsa Gedeon: Sztripszky Hiador = A könyvtáros, 1959. 263-266. p.; Udvari István: Adatok Sztripszky Hiador könyvészeti munkásságáról. Könyv és Könyvtár XX. Debrecen, 1998. 67-97. p.
- 5 Stripsky[Sztripszky] Hiador: Kőszegi könyvnyomtató a 17. századból. = Vasi Szemle 1937. 113-122. p.
- 6 V. Ecsedy Judit: Egy dunántúli református nyomda sorsa. In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1979. Felelős szerkesztő: Kovács Ilona. Bp. 1981. 303-352. p.
- 7 Söptei Imre: A kőszegi zsinagóga telkén álló házak építésének és tulajdonlásának története. In: Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára. Szerk. Szentesi Edit, Mentényi Klára, Simon Anna. Bp. 2013. 421-422. p.
- 8 V. Ecsedy i. m. 327-328. p.
- 9 Uo. 311-317. p.
- 10 Uo. 318-320. p.
- 11 Uo. 323-324. p.
- 12 Uo. 326. p.
- 13 Uo.
- 14 Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. jav. és bőv. kiad. Szerk. Ladányi Sándor. Bp. 1977. 519-520. p.
- 15 Sztripszky i. m. 116. p.; Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára Kőszegi Fiókleveztár (továbbiakban: MNL VaML KFL), MNL VaML KFL Sághegyi József Medárd iratai. A Kőszegi Katolikus Plébánia anyakönyveinek cédulakatalógusa. (továbbiakban: Sághegyi ir.) 17. sz. „W”
- 16 <http://samorin.sk/hu/somorja-varos-tortenelme/> (utolsó megtekintés: 2018. jan. 18.)
- 17 MNL VaML KFL Kőszeg Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek (továbbiakban: Kvt. jkv.). 1677. nov. 29. 389. p.
- 18 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1671. júl. 3. 203. p.
- 19 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1651. nov. 7. 199.p.

- 20 MNL VaML KFL, Sághegyiir. 17. sz. W szerint erre 1652-ben került sor.
- 21 MNL VaML KFL, Kőszeg Város Tanácsának iratai. Polgárkönyvek 1. köt. 1657,március 6.
- 22 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1662. aug. 18. 962-966. p.
- 23 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1662. szept. 6. 976. p.
- 24 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1662.okt. 2. 452 f.
- 25 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1663. jan. 26. 1084. p.
- 26 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1667. febr. 28. 417-418. p.
- 27 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1663. jan. 26. 1080. p.
- 28 Sztripszky i. m. 120. p.
- 29 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1663. febr. 9. 1089-1090. p.
- 30 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1665. febr. 27. 420. p.
- 31 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1667. márc. 22. 432. p.
- 32 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1671. márc. 6. 86-87. p.
- 33 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1659. dec. 27.
- 34 V. Ecsedy i. m. 337. p.
- 35 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1679. ápr. 7. 640. p.
- 36 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1684. febr. 29. 119. p.
- 37 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1677. nov. 9. 389. p.
- 38 MNL VaML KFL, Kvt. jkv. 1678. febr. 15. 470. p.
- 39 Söptei i. m. 422-430. p.
- 40 Söptei Imre: Kőszeg szabad királyi város könyv-, nyomda- és sajtótörténete 1836 és 1920 között. Kőszeg, 2007. 27 p. (Kőszegi Történeti Füzetek, 1.)

Tűzvész a kőszegi Kálvárián

A Kálvária templom Kőszeg városképének pótolhatatlan ékessége, amely Székely László szavaival élve diadémként koronázza meg a város homlokát. A jezsuita szerzetesek vezetésével felépített templom és kálvária a barokk vallásosság jeles magyarországi emléke, a barokk építészet és térszervezés kiemelkedő alkotása. Alapkövét 1729-ben helyezték el, az építkezéshez a hívek a kezükben hordtak fel mintegy hetvenezer darab téglát, majd 1734-ben szentelték fel az épületet. A templom teljes felszerelése hosszú éveken keresztül tartott.

A kőszegi Kálvária templom 70 évvel ezelőtt tragikus esemény helyszíne volt. Máig tisztázatlan körülmények között, feltehetően szándékos gyújtogatás miatt a templom teljesen kiégett, értékes barokk műalkotásainak nagy része megsemmisült. A körülmények vizsgálatánál nem árt figyelembe venni azt a fontos szempontot, hogy 1947 őszére Magyarországon feszült társadalmi és politikai helyzet alakult ki. Nagy Ferenc kisgazdapárti miniszterelnök svájci emigrációba kényszerítése után a baloldali blokk és a kommunista párt az augusztusi kékcédulás választásokon jelentős hatalmi pozíciókhoz jutott. A szovjetek támogatását élvező politikai erők miután leszámoltak politikai ellenfelükkel a nagy társadalmi támogatottságot élvező egyházak ellen fordultak. Ebben a fenyegetett légkörben hirdette meg Mindszenty József hercegprímás a Boldogasszony évét, hogy lelkiileg előkészítse a magyar egyházat a megpróbáltatásokra és a hitvalló helytállásra. Az ünnepségsorozat egyik első rendezvényét épp Szombathelyen tartották 1947. szeptember 7-én, amelynek keretében szentelte fel Mindszenty bíboros a nagy erőfeszítések árán újjáépített szombathelyi székesegyházat. Másnap Mária kongresszust tartottak a városban, amely soha nem látott tömegeket mozgató meg. Ebben a légkörben nem zárható ki, hogy egyesek szélsőséges akciókra ragadtatták magukat, és tehetetlenségükben agresszióhoz folyamodtak.

A Kálvária templomot ért tűzvész nagy megdöbbenést keltett Kőszeg egész társadalmában, és mélyen bevésődött a kőszegi emlékezetbe. A tragédia azonban páratlan összefogást is eredményezett a városban, amely megmutatta a kőszegi társadalom erejét és ragaszkodását értékeihez. A háború utáni nehéz időkben bő félév alatt sikerült helyreállítani a károkat, és 1948. július 11-én vasárnap fel is szentelhettkék a felújított templomot.

A tűzvész pusztítására és a helyreállítás munkáira Dr. Székely László apátplébános feljegyzéseiből válogatott idézetekkel emlékezünk, amelyeket a kőszegi plébánia házi krónikája számára írt.

Annales parochiae Ginsiensis

1942–1948.*

1947. OKTÓBER 19.

Szörnyűséges katasztrófa! A Kálvária-templom égése. Éjfél előtt öt perccel riasztottak föl álomból azzal a hírrrel, hogy tovább harapódzó tüzet vettek észre azon a tájon. Szatmári káplánommal mindjárt siettünk föl a hegyre. Mivel épp egy mulatságról voltak hazatérőben sokan, s meghallották a szirénák hangját, sokan rohantak föl. Mintegy százan álltunk, tipródtunk ott a tűz hevétől felpattant ajtók előtt és bámultunk a tűzbe. Olyan volt a templom belseje, mintha jól befűtött kályha lett volna. Már a városban érezni lehetett a füst szagát, némi égésszagot, s a templom ablaki vöröslöttek. A bent állóknak persze – nagyjából ifjak voltak – még szörnyűsebb volt a látvány, bár a lángnyelvek alig csaptak ki. Heves, hideg északi szélben dideregünk. Oltásról egyelőre szó sem lehetett. Még megközelíteni sem lehetett az ajtókat, bár a hideg szél elől a jól befűtött templom oltalmába húzódtunk. A lángtengerben égett minden, ami éghetett. A főoltár szobrai eleinte ki-kivillantak a lángokból, amíg össze nem rogytak. A padok már elégték, de alvázuk még izzott, s abba sem akarta hagyni az égést. A szószék teljesen leroskadt, csak egy tartóvas maradt meg belőle. A szentély fülkéiben álló barokk szobrok legutoljára fogtak tüzet, amelyben hamuvá égtek. A mennyezetről nagy darabokban hullott le a vakolat. A lángnyelvek felmászta a kórus évszázadok óta igen megkeményedett falépcsőire, onnan föl a kórusra. Az is összeomlott az utolsó darabkáig, az orgona természetesen vele együtt. A szél szerencsére nem az erdők felé vitte a pernyét, hanem a város felé. Az őszi aszályban könnyen támadhatott volna vészes erdőtüz. A kórus felett függő ívlámpa nyílást engedett a padlás felé, így már a tető is égett. Tűzben állott a keleti sekrestye plafonja is. Ugyanakkor a nyugati remetelak sértetlen maradt, s mikor tűzoltóink megérkeztek, ki lehetett belőle hordani a képeket, gyúlékony divánt, foteleket, ágyneműt. A tűzoltók természetesen gyalog jöttek föl a hegy aljáról. Első dolguk volt, hogy a homlokzati szobrokat, feszületeket biztosabb helyre tették. A kápolna falát az udvari részen borostyán futotta be majd egy méter vastagságban. Ez a falat is szárazon tartotta. Most már az is tüzet fogott. A tűzoltók letépték a repkényt a falról, lebontották a faskamrát, amelyet már elért a tűz. Létráikkal felkapaszkodtak a tetőre, kezdték lebontani a gerendákat és ledobálni a zsindeket, hogy a torony mellett kezdődő tűz tovább ne terjedhessen. Pár lajt vizet hoztak a városból. Reggelig dolgoztak, felhasználták a fenn, gödörben tárolt vizet is, – körülbelül két hektoliter – s reggelre győzedelmeskedtek a megvadult elemek felett. A zsarátnokok és esetleg később

1 Dr. Székely László feljegyzései 2015-ben nyomtatásban is megjelentek, amelyet bőséges lábjegyzetekkel és mellékletekkel láttak el a kötet szerkesztői. Kőszegi krónika 1938-1952. Székely László apátplébános feljegyzései. Szerk. Hoószné Péterffy Alexandra, Pál Ferenc, Rétfalvi Balázs. Szülőföld Könyvkiadó, 2015. 656.

felbukkanó parazsak oltására két ügyeletest ott hagytak. A közönség csak ténfergett, szörnyülködött, sírt, botránkozott, de tenni semmit sem tudott. A templom belseje kész pokol volt, a kapuk vaslemezein a festék égett, és nehéz szagot terjesztett. A kapuk is beroskadtak átizzva a tűzbe, amely már előbb felpattantotta őket. Éjjel két óra tájban mentünk haza, miután láttuk, hogy semmit sem tehetünk.

1947. OKTÓBER 20.

A városban szörnyű konsternációt keltett a tűzvész a más vallásúak körében is. Hiszen sok evangélikus kereste ott vigasztalását, s ünnepelte a nagypénteket a Kálvárián. Most is valóságos nagypéntekjárás indult meg a leégett, kiégett műemlék felé. Mindjárt reggel jelentettem a dolgot a rendőrségen, a városházán, a mérnöki hivatalban. Telefonáltam Szombathelyre, hogy a biztosítónál a kártérítést megindítsam.

A végeredmény az, hogy a templom építményében alig esett kár, a harangláb sem omlott össze, bár tüzet fogott. A tetőzet komolyan sérült, a templom belső berendezése pedig százszázalékosan elpusztult. Mintegy 22 darab XVII. századi szobor, s vagy tíz festmény vált hamuvá. De még a kövezet is tönkrement teljesen. Mint a sakk-táblán, váltakoztak a fehér és fekete kockák, most a fehérek darabokra törtek, a feketék vékony rétegekre hasadtak szét, mint jól süttött rétes, olyan a formájuk. Bementem a templomba, falai még melegek voltak. Elolvadt vasdarabokat, elolvadt üveget találtam a földön. A lekopasztott falak úgy néznek rám, mint a katakombák falai, sötétén, színüket veszítve, hisz a vakolat is lehullott a roppant hőségben.

A városnál, mint kegyúrnál sürgettem, hogy az épületkárt, különösen a tetőt hozza hamar rendbe. Jóindulattal találkozom, hiszen ez a háromtornyú templom koronája a városnak, valóságos diadém a homlokán. Kérem a várost, csináltassa meg az ablaktokokat, hordassa el a törmeléket, veresse le a falakról, ami vakolat még rajtuk maradt, vakoltassa újra a falakat, a többi munkát elvégezzük társadalmi munkával. Sajnos, a város eladta már tavaly épületfáját, de a lutheránus polgármester-helyettes, Kunfalvi /dr. Gyöngyös még börtönben van/ nagy jóindulatot és készséget mutat, épp úgy, mint a városi építész. Délután újra fenn voltam. A kápolna kész kemence most is, falai melegek. Az udvarra kihordott dolgokat gyerekekkel visszavitettem a nyugati szobába, a kapu vasdíseit és pántjait összeszedtük, a szobrokat és fészületeket visszatettük a kormos homlokzatra. A sok nézőnek meghirdettem, hogy pénteken engesztelő körmenetet vezetünk föl. Az idő ma derült, de igen hideg van.

A rendőrség vizsgálatot indított a tett kinyomozására. Öngyulladás nem történhetett, a bűnös a kert falán át mászhatott be, s törhette föl a remetelak ajtaját. A tüzet szándékosan gyújtották föl, nem egy, hanem egyszerre több helyen. Az oltár és padok közt ugyanis van akkora távolság, hogy egyiktől a másikig a tűz magától nem lobbanhatott át a csendes, zárt helyen. A kert falán a sekrestyés orosz uniformisról leszakadt vállpántot talált, de ez csak annyit bizonyít, hogy orosz katona – nem először – bemászott a kertbe.

Ma különben délben erdőtűz volt a Kendigen, október 3-án pedig az alsó erdő égett. Az ilyesmi keletkezhetik könnyelműen eldobott cigarettától is. Pótlólag meg-

jegyzem még, hogy a mennyezet ugyan nem szakadt le, de a szentély diadalívét mégis be kellett törni egy benne égő gerenda miatt, így most ott nyílás van, melyen át a padlást látni.

1947. OKTÓBER 26.

Hétfőn-kedden különböző bizottságok szálltak ki a Kálváriára. Szerdán már néhány szakmunkás megkezdte a tető helyreállítását. Én szaladgáltam iparosokhoz megajánlásokért. Mindenütt készsrege találtam, a lelkekhez igen hozzánőtt a Kálvária. Siratják, sokan aludni sem tudnak a katasztrófa miatt. Füzeskéry József idemenekült, s a városnál alkalmazott mérnök azt látta, hogy egy orosz katona zsinórt feszített ki a reálhoz vezető ideiglenes fahíd korlátján, azt az egyik végén meggyújtotta, s az – különleges anyag lévén – szépen végigégett. A hívek úgy keseregnek a füstös falak mellett, mint a zsidók a jeruzsálemi siratófalnál. Pénteken, október 24-én hatalmas körmenetet vezettünk föl, körülbelül háromezer ember jött meg a kivezényelt ifjúsággal együtt. Pedig alig volt alkalmunk a körmenet kellő meghirdetésére. Én mondtam fenn egy csapnivaló, hangommal folyton kicsukló beszédet, melyben többek között azt találtam mondani, hogy templomunkat rövid időn belül, ami külsejét illeti, restauráljuk, belsejéről pedig majd akkor gondoskodunk, ha már nem lesznek gyűjtogatók Kőszegen. Ezt egyesek a ruszkikra vonatkoztatták, de a hatóságok és rendőrök nem. Utánam a hívek számára váratlanul püspök úr lépett elő, s mondott nagyon szép beszédet.

A körlevelet pár hónapi kényszerhallgatás után a kompárt és szocdem hallgatólagos beleegyezésével újra kiadtam, hogy a kiégett templom renoválási munkálataira ezúton is serkentessem a népet. A segíteni akarás és készség sokkal érezhetőbb, mint a székesegyház dolgában.

1947. NOVEMBER 1.

Öt napig nem voltam itthon. /A veszprémi kispapoknak tartottam ötnapos lelkigyakorlatot./ Ezalatt a Kálvárián serény munka folyt. Jaross egyházközségi elnök naponta órákat tartózkodott fönn, hogy irányítsa és serkentsen a munkát. A rengeteg törmelék a mély útba hordták, árkaik feltöltötték. Missziós kispapok felhordták a háromezer zsinórt legnagyobb részét, elemisták tornaóra helyett léceket hordtak föl. 3-4 nap alatt meglesz a cserepezés. Sok fővenyt is szállítottak fel. Utcai megbízottaink a körlevelet széthordták, s egyben hozták a felajánló íveket. Pénzt kétezer pengőn fölül hoztak már, sok a munka- és anyagmegajánlás.

1947. NOVEMBER 12.

A Kálvária ügye! Amennyi bánatot okozott leégése, szinte annyi örömet hoz az építése. Annyi lelkes támogatás, készség, összefogás és eredmény! A cserepezés egymás közt kiosztották a munkát, nem nyolcóráltak, hanem serényen dolgoztak, szinte ebédjükéről is megelégedve. A fuvarosok – habár az őszi betakarítás munkái igen körmükre égtek – hordják a fővenyt, meszet, téglát, deszkát, cölöpöt. Iskolás gye-

rekek viszik a téglát, zsindelet az első stációtól, kiválnak a missziós növendékek. Mára 6 600 forint együtt van már. Budapestről ismeretlenek küldöznek pénzt, csak az újságokból értesültek a tűzkárról.

A lakatosok dolgoznak a záracon, vasajtókon, az asztalosok közt kiosztottuk az ajtók, ablakok munkáit. Más vallásúak is készségesen jelentkeznek munkára.

Az evangélikusok *Harangszó* című körlevele gyönyörűen fejtegette, mennyire közügy a Kálvária ügye. Dr. Dreiszker orvos a szobrok helyreállítására vállalkozott. Gyömörey Antalné Almásy N. burgenlandi /borostyánkői/ földbirtokos tiroli szobrászokkal akar érintkezésbe lépni, akik a főoltár szobrait készítenék el, s az mint a Burgenlandból ideszokott falvak ajándéka kerülne el hozzánk. A püspöki körlevelében kérésre közzétették, nincs-e valamelyik falusi templom padlásán avitt barokk gyertyatartó, szobor, kánontábla, amelyről lemondanának a Kálvária javára. Hatezer forintot tetettünk a Müller-cégnél, megvesszük a padok elkészítéséhez, s egyéb dolgokhoz szükséges fát. Keresek alkalmas fényképet a leégett főoltárról, mert tökéletesen annak mintájára akarjuk fölépíteni az új oltárt. Elkészült a leégett sekrestye ácsmunkája, készen van a cserepezés. /Szerencse, hogy a templom kifestése alkalmából a vállalkozó művész befalaztatta a boltozat közepén készült, s lemezekkel eltakart szellőztető nyílást, ha ez nincs, a tűz menthetetlenül felcsap a tetőzet közepére./ Már felállványozták a cölöpöket, a vakolás már megindulhatna, mész még nincs elegendő. A szószerk részét befalazták, mert aligha lesz szükség arra, hogy a templomocskában szószerkről prédikáljunk.

1947. NOVEMBER 24.

Hell Géza szombathelyi mérnök hívta föl figyelmemet arra, hogy a jáki Szent Jakab-kápolnában szép Kálvária-szoborcsoport van, amit esetleg kölcsönkérhetnénk, Kálváriánk főoltárán elhelyezhetnénk. Ma kimentem, megnéztem a szobrokat, s látta[m], hogy azok igen szépek, s nagyszerűen beleillenek nagyságukkal, stílusukkal, korszerűségükkel is a mi templomunkba. A plébánost, gróf Wenckheim Frigyest nem találtam otthon, de káplánja mondta, hogy úgyis nekünk szánták a feszületet, a hozzá tartozó Magdolna- és János-szobrot. Hazamenet püspök úrral találkoztam, elmondtam neki, hogy milyen öröm ért, s most már csak az ő püspöki engedélyére lesz szükségünk.

1947. DECEMBER 6.

Püspök úr átutalta a jáki szobrokat a Kálváriánknak. A kőszegfalvaiak most jobban bekapcsolódtak az ottani munkálatokba. Sággy kanonok és Lelkes József meghozták a jáki szobrokat azon a teherautón, amelyet az egyházmegye az UNNRÁ-tól kapott. A szobrok szépek, egykorúak a mi Kálváriánkkal, kissé kisebbek a régiéknél, s némi renoválásra szorulnak. Nagy gondtól szabadultunk meg, mert nehéz lett volna megfelelő művészi és ide illő szobrokat találni. A Sportegylet vasárnapi mérkőzésének tiszta jövedelméből 686 Ft-ot juttatott Kálváriánknak.

1948. JANUÁR 12.

A Kálvária belső falmezőinek vakolásával elkészültek, meszelésével még nem. Az ajtókat egyelőre téglával tömték be. Most következik a kápolna kikövezése téglával. Ma 5 mázsa cementet vittek föl, 8 mázsa meszet újra rendeltem. Szabadváry Ferenc gyáros ajándékozta a téglát, azt Janzsó fuvaros szállította az első stációig. Tegnap ki-prédikáltam, hogy a hívek vigyék fel a téglákat gyalog; ma reggel a hívek hatalmas és lelkes tömege jelent meg az első stációnál, s onnan kezdve sorba állva adogatták föl a téglákat. 1800 darabbal pár óra alatt elkészültek. Hamarosan intézkedni kellett, hogy a többit is hozzák meg, mert ekkora buzgóságot, készséget kár lett volna fel nem használni. Így azután délután 3 órakor vígan folytatták a szállítást. Voltak, akik szatyorban, hátizsákban vitték föl a téglát, volt erős férfi, aki egyszerre tízet vitt. Ki hitte volna ezelőtt pár évvel, hogy ilyen buzgó összefogás lehetséges? Az elveszett anyagiakért így erkölcsi értékek kárpótolnak. Asztalosainkat újra végiglátogatom a munkák sürgetésére. Elkészült az a három lóca, amely a szentély falmélyedéseibe kerül, és az a gerenda, amely a szentélyt a hajótól elválasztja. Nagyon kedves a szokatlanul enyhe, tavaszi időjárás. Kalcher György özvegye férje hagyatékából annyi faanyagot, pallót, deszkát adott, amennyi a főoltár elkészítéséhez elég lesz. Az ágyterítő gyár fogja az anyagot Szombathelyre szállítani, a Lorencz-céghez mégis a város vitette föl.

Asztalosaink kifáradtak a szívésségtevésbe. Ímmel-ámmal végzik a munkát, azt mondják, nem tudták, hogy ily sok munkaórát igényel a teendő, s a fa sem elég száraz.

1948. FEBRUÁR 15.

A Kálvárián felsúrolták a téglakövezetet, beüvegezték az ablakokat, beállították az egyik ajtót, most állványozzák kívül a bal tornyot, hogy repedéseit eltüntessék. Völker – az evangélikus, nagyon derék és szerény mester – reparálta már a Jákról kapott szobrokat, most a mellékoltárt veszi munkába. A szervita apácák kapták és használták eddig a temetőkápolna egyik oltárát. Ez most a Kálváriára kerül a temetőkápolnában maradt párjával együtt. Barokk korból valók, jól megfelelnek új helyükön. A szerviták számára megkárpótlásul szép, új, fehér, apácás oltárt készít Völker.

Amíg a Kálvárián nem tarthatunk istentiszteletet, nagyböjt keddein és péntekjein a szegényház Szent Erzsébet-kápolnájában, amely ilyenkor zsúfolt, tartjuk a szentmisét és nagyböjti elmélkedést.

1948. FEBRUÁR 25.

A zordra fordult télies időben nem dolgozhatnak a tornyon a kőművesek. Most csak a törmelékek elsöpülésével foglalkoznak. Távollétemben /Zalalövőn tartottam lelki-gyakorlatot/ Müller Ferenc építész, Füzeskéry József városi főmérnök és Menyhért professzor, a híres autodidakta építész fenn jártak a Kálvárián. Elkészítik a kórus ter-vét, fölvezték a kellő méreteket hozzá, megállapították, hogy a bal torony repedései veszélyesek, bevakolással meg nem szüntethető. Közben a kopott kőküszöb kicserélésére, a kórus melletti ajtók fölemelésére, két szoborfülke átalakítására tettek intézkedéseket. A havas, fehér világból most még jobban kifeketélik a kápolna füstös, kormos homlokzata.

1948. ÁPRILIS 9.

A Kálvária homlokzata már fehéren tündöklük a város felé. Még a jobb torony hátra van. A bal felőli ajtó is soká késik Schätzl /evangélikus/ lakatosnál. Pöséről nagy ajándékokat kaptunk: Szent Péter és Szent Pál barokkos szobrai még a régi templomból kerültek a padlásukra. Kaptunk egy barokk tabernákulumot is: ez jó lesz a sekrestyébe kehelytartónak. Sublót kerül oda, nem kredenc, arra épp jó lesz ez. Kaptunk még két pár angyalszobrot is, nagyon megfelelnek. Vasárnap kinn voltam Pösén a dolgok megtekintésére és átvételére. A jó gyöngyösfalviak /pöseiek/ örültek, hogy a régtől padláson heverő szobrokkal ilyen jól tudtak tenni. Ezeket a dolgokat a város autója már meghozta. A jó Völker mester renoválja őket, de át nem festi, az aranyozott részeket jobb híján bronzlemezekkel futtatja be. A temetőkápolnából elhozott mellékoltárt Sagmeister asztalosmester hozta rendbe.

1948. ÁPRILIS 25.

A Kálvárián már jóformán minden kész. Most a 14 megrongálódott stáción van a sor. Az eddigi sárga fröcskölt szín helyett most fehérre meszeljük őket, hogy a zöld lombok közt szépen tündököljenek. A templom baloldali ajtajának elkészítésébe rengeteg munkát ölt bele az evangélikus Schätzl munkásaival együtt. Az állványok még állnak a templomban. A sárga szín különböző árnyalatairól mintákat vesznek. A Fájdalmas Szűzanya kápolnájának tatarozása nem sok munkát jelentett. A mellette álló angyalka szobrot ismeretlen tettesek összetörték. A kamrában találtunk egy másikat, azt állítottuk helyébe. A Szent Donát-kápolna festményét és üvegét összelövéldözték. Leszállítottuk. A nagy képet Fódi rajztanár fogja átdolgozni, az üvegezésről Kratochwill gondoskodik. Az evangélikus Küttelné szállíttatja föl a kápolna Schätzl-csinálta ajtaját.

1948. MÁJUS 4.

Kemenesi szombathelyi orgonagyártó megtekintette temetőkápolnánk orgonáját, szerinte igen érdemes volna rendbehozatni. Ő 2 000 Ft-ért megcsinálja, s aztán felvihetjük a Kálváriára, ha majd elkészült a kórusa.

1948. JÚNIUS 2.

Egy úr ma azzal ijesztett meg, hogy a kompártból jön, ott hallotta, mit telefonált Márkus Bernát a rendőrségre, miután a nemezgyárban tűz ütött ki, s azt egy olyan munkásra fogták, aki nem írt alá, sőt az iskolák államosítása ellen szólalt fel. Most ki fogják pofozni belőle azt a vallomást, hogy ő volt a gyújtogató, sőt őt erre, valamint a Kálvária felgyújtására a plébános beszélt rá. Ilyen vak hírekkel ijesztgetnek kedves híveim, mintha nem lebegne amúgy is elég veszedelem a fejem fölött. Ijesztgetés ugyan folyik elég sok.

1948. JÚNIUS 10.

Füzeskéry városi mérnök buzgólkodására elkészült újra az ún. trianoni kereszt a Kálvária mögött; ugyancsak ő tataroztatja a Szent Lénárd-kápolnát. A Kálvárián most sok munkás dolgozik. Magyar Ferenc amatőr szobrász elkészítette a keresztet, s

hozzájuk tartozó szobrokat a Kálvária homlokzatán. Weigl festő most a sekrestye ablakain dolgozik, Prenner lakatos a kőművesek segítségével azt a vaslépcsőt állítja fel az erősíti vasrudakkal a falakba, amelyet VL-től vettünk meg komoly pénzen.

1948. JÚNIUS 17.

Prenner lakatos mester áldoztató rácsot készített a Kálvária-templom részére. Ma hajnalban föl vitték, s mindjárt be is állítják. Holnap nagytakarítás lesz ott fenn, az asszonyokat már összetoboroztuk. A kórus készítését elkezdték, hat hét alatt bizonyára elkészül. Szent Donát festményét, melyet Földy tanár renovált és Kratochwill üvegezett, hat ifjú fölcipelte, és elhelyezte. Ilyenre is csak elnyomott, üldözött állapotában képes az ifjúság. A főoltár (az egyház) már elkészült a szombathelyi Lorencz-műhelyben, csak az óvatosságból megrendelt tabernákulum vaskazetta késik. Völker mester tervez új oltárt a szerviták számára, akiktől visszavesszük a temetőkápolnából nekik juttatott mellékoltárt a Kálvária számára. A pösei szobrok renoválva igen szépek lettek. A vas csigalépcsőt kőműveseink már beállították, de a kórus és padlás közé falépcsőt is készítettek, /helyesebben: a kórusról a toronyba vezető lépcsőről van szó/. A festő, miután a stációkkal és Donatus-kápolnával teljesen elkészült, most az ablakok és ajtók festésén dolgozik.

1948. JÚNIUS 25.

A gyerekekkel lassankint felvitetjük a Kálváriára az apróbb tárgyakat. Tegnap a mellékoltárt férfiak vitték fel. Kedden a „szent asszonyok” új, alaposabb nagytakarítást rendeztek. A templom előtt felhalmozódott sok törmeléket is elhordták. Weigl festőmester mázolja a remetelakás ablakait, Magyar József a Mária-kápolna ezüstsobrát. Restaurál egy Jézus-szobrot is, mely több más régi szoborral együtt a templom rak-tárában hevert. Szívet is tesz Jézus kezébe, ami majd elárulja, hogy a szobor ebben a formájában mégsem háromszáz éves. A kertben az új víztartály a nagy esőzések után bőven adja a vizet. A fenti Mária-kápolna restaurálási költségeit ifj. Eitner malomtu-lajdonos állja. A kertben a tűzvész után kitépett borostyán újra hajt.

1948. JÚNIUS 27.

A bencésektől megkaptuk a Kálvária részére Xavéri Szent Ferencnek szép, barokk kori képét, s annak igen dúsan aranyozott, pálmafás hátterét. Igen örülök neki, mert a régi berendezéshez is hozzátartozott Szent Xavér tisztelete.

1948. JÚLIUS 2.

Ma vitték föl a Szombathelyről tegnap megérkezett főoltárt a Kálváriára, 15-20 férfi vitte föl gyalog. A felállítás Lorencz mester és sógora végezte, Völker mester és Magyar József segítettek neki. Az új oltár teljesen a régi szerint épült, bár ajánlották volna, hogy nem törődve a régi stílussal, új, primitív téglaooltárt állítsunk fel. Bizonyos, hogy az újnak még nincs patinája. Az egyik mellékoltárt már pár napja fölállították, rajta áll Szent Péternek pösei szobra. Egészen jól sikerült. A Jákról hozott Krisztuskorpusz szép, azonban a kereszt fája kopottas, zöldesre festett. Azért Németh Győző

asztalossal azt újra cseréljük föl. A katonai reálból maradt itt még egy örökmécses. Schätzl lakatos csinál hozzá láncokat és fali kart. Két ovális kép megmaradt a régiből: Péter apostolt, illetve Magdolnát ábrázolja. Az egyikhez új keretet kell készíteni.

1948. JÚLIUS 11. VASÁRNAP.

Már minden elkészült, a három oltár, a kórus, a vaslépcső a kórusra, a remeteszoba, a nagytakarítás. Ma fölszenteltük a templomot. Hosszadalmas esőzések után nagyon szép idő következett, hívek mégis többen lehettek volna. Délután 5-kor indul a Szent Donát-körmenet, ezen már soha nem látott néptömeg vett részt, más vallásúak is. A zenekar közreműködését a kotnyeles politikai rendőr nem engedélyezte. Ő maga ott szorongott a hallgatóságban, figyelve, mi rosszat mondok.

1948. AUGUSZTUS 4-27.

Nem voltam itthon, ezalatt a következő nevezetesebb események történtek. Fölállították a Kálvárián a kórust. Kampits fuvaros meghozta a szombathelyi Kemenes-cégtől a rendbe hozott orgonát. A hegy lábától taligán vitték föl, s felállították. Magyar József 12000 forintot kapott a stációs képek átfestéséért.

1948. SZEPTEMBER 19. VASÁRNAP.

Éjjel fél 12-kor első álmomból riasztott fel a telefon. A rendőrség jelentkezett: Igaz-e, hogy ma eljön a primás a Kálvária kórusának fölszentelésére? A városban az a hír terjedt el. Többen állították, hogy ezt tőlem hallották. A pártban is tárgyalták az ügyet. Egyes tagok mindjárt bizonygatják: „No, csak jöjjön, majd gondoskodunk róla, hogy dobogója leszakadjon, autója tönkre menjen.” Tény, hogy a rendőrök reggel elállták az utakat, nem engedték be a falvak népét, még a Kőszegfalvára misére induló pap kocsiját is visszaküldték: „Kőszegen sem lesz mise, Kőszegfalván se legyen.” A rendőrtisztviselőt megnyugtattam, hogy szó sincs Mindszenty érkezéséről; ha jönne, nekem is kellene tudnom.

Tíz órakor zsúfolt templomban szentmisét mondtam a Kálvárián, fölszenteltem a kórust és orgonát. Mercedesz dominikána nővér kitűnő énekkara énekelt. A Kálvária ajtainak vasmunkája siettetett munkával megkészült, Prenner és Schätzl lakatosok munkájával. Udvardy Kata, templomaink jótévedője, miseruháink készítője és renoválója, szép fali csengettyűhúzózt készített az Egger bárónő hagyatékában megmaradt anyagból. Fali csengőt az öreg Maitz Andor adott, a felső gyár munkásai kalapálnak majd hozzá vastartót.

1948. SZEPTEMBER 21.

A Kálváriának annyira örvendez népünk, hogy most egy héten át naponta tartunk fenn esti ájtatosságot és elmélkedést. Kőszegváry Stefánia nyugalmazott tanítónő ül az orgonánál, a beszédeket felváltva mondjuk.

